

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'DA TÜM FENOMENLERİYLE AİLE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
GÜLER ÖRNEK TAŞDEMİR

DANIŞMAN
Prof. Dr. HAYATİ AYDIN

VAN-2019

KABUL VE ONAY SAYFASI

Güler ÖRNEK TAŞDEMİR tarafından hazırlanan "KUR'AN'DA TÜM FENOMENLERİYLE AİLE" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: (Danışman) Prof.Dr.Hayati AYDIN
Temel İslam Bilimleri, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

H. Aydın

Üye: Prof.Dr.Şakir GÖZÜTOK
Din Eğitimi Bölümü, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Ş. Gözütok

Üye: Dr.Öğretim Üyesi Musa TURŞAK
Temel İslam Bilimleri, Bitlis Eren Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

M. Turşak

Yedek Üye: Doç.Dr.Mehmet Yolcu
Temel İslam Bilimleri, İnönü Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

.....

Yedek Üye :Doç.Dr.Ferzende İDİZ
Temel İslam Bilimleri, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

.....

.....

.....

Tez Savunma Tarihi: 06.05.2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

B. Koçlar

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Güler ÖRNEKTAŞDEMİR

08.08.2019

(Yüksek Lisans Tezi)

Güler ÖRNEK TAŞDEMİR
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KUR'AN'DA TÜM FENOMENLERİYLE AİLE

ÖZET

İnsanların dünya ve ahiret saadetlerini sağlama amacı taşıyan İslam dininin bu amaca ulaşma noktasında görev ve sorumluluklar yüklediği kurumların başında aile gelmektedir. Aile, kişinin içinde huzur bulduğu, biyolojik ve psikolojik gereksinimlerinin karşılandığı en güzel ortamdır. Kur'an-ı Kerim'de de bu durum birçok ayette dile getirilmiş ve İslam'da aile mefhumuna ilişkin pek çok konuda iki yüzün üzerinde ayet nazil olmuştur.

Kur'an'da Tüm Fenomenleriyle Aile adlı çalışmamız da İslam'da önemli bir yeri olan aile kurumunun Kur'an merkezli ele alınmasından oluşmaktadır. Kur'anî perspektiften aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumlulukları, evlilik, boşanma, şefkat ve merhamet örneği aileler, Peygamber ailelerinden dinî ve sosyal hayata dair örnekler, Hz. Peygamber'in aile reisliği, eşleriyle olan diyalogu ve çocuklarına yönelik tutumu gibi konular tahlil edilerek Kur'an merkezli değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Kur'an'da Aile Kavramı Kur'an'da Adı Geçen Peygamberler ve Aile Hayatları üzerinden incelenmiştir. İkinci bölümde Kur'an'da evlenme ve boşanma üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise Kur'an'da aile fertlerinin hak ve sorumlulukları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, aile, Hz. Peygamber, evlilik, boşanma.

Sayfa:111

Danışman: Prof. Dr. Hayati Aydın

Master Thesis

Güler ÖRNEK TAŞDEMİR

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

FAMILY WITH ALL PHENOMENA IN THE QUR'AN

ABSTRACT

The family is at the forefront of the institutions where the Islamic religion, which carries the purpose of providing the world and the aftermath of the people, fulfill duties and responsibilities in reaching this goal. The family is the nicest place to meet your biological and psychological needs that you find peace in. This situation has been mentioned in many verses in the Qur'an and there have been more than two hundred verses in many issues related to the notion of family in Islam. Our work named family with all phenomena in the Qur'an is based on the Qur'anic entered treatment of the family institution which has an important place in all societies.

Family concept with all phenomena in our work, responsibilities of family members to wards each other from the Qur'an perspective, families of marriage, divorce, compassion and compassion families, examples of religious and social life from Prophet's family, The subject of the Prophet's family, his dialogue with his spouses, and his attitude towards his children were examined and analyzed in the Qur'an.

Our study consists of an introduction and three parts. In the introduction part, information about the subject, aim, importance and method of the research is given. In the first chapter, the concept of family in the Qur'an is examined through the prophets and family lives mentioned in the Qur'an. In the second chapter, the marriage and divorce are discussed in the Qur'an. In the last section, the rights and responsibilities of family members are discussed in the Qur'an.

KeyWords: Qur'an, family, Hz. Muhammed, marriage, divorce.

Page number: 111

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Hayati Aydın

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN SAYFASI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	xiii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	2
Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
Araştırmanın Yöntemi.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUR'AN'DA AİLE KAVRAMI.....	6
1.1. Aile Tanımları	6
1.2. Ailenin Amacı	7
1.3. Kur'an'da Aile: Genel Çerçeve.....	10
1.4. Kur'an'da Adı Geçen Peygamberler ve Aile Hayatları	16
1.4.1. Hz. Âdem ve Ailesi.....	18
1.4.2. Hz. Nuh ve Ailesi.....	19
1.4.3. Hz. İbrahim ve Ailesi	20
1.4.4. Hz. Yakup ve Ailesi	23
1.4.5. Hz. Musa ve Ailesi.....	24
1.4.6. Hz.Lokman ve Ailesi	25
1.4.7. Hz. Zekeriya ve Ailesi.....	27
1.5. Kur'an'da Adı Geçen Aileler ve Kadınlar.....	28
1.5.1. İmran Ailesi.....	28
1.5.2. Hz. Meryem Ailesi.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'AN'DA EVLENME VE BOŞANMA.....	31
2.1. Evlenme.....	34
2.1.1. Evlenme İmkânı Bulamayanların Durumu.....	36
2.1.2. Evlenmenin Şartı ve Usulü.....	37
2.2. Evlendirme	40
2.2.1. Evlenilmesi Haram Olanlar.....	40
2.2.2. Evlenilmesi Helal Olanlar.....	41
2.3. Eşleri Anlaşmazlığa Götüren Nedenler ve Boşanma	42
2.3.1. Eşleri Anlaşmazlığa Götüren Nedenler	43
2.3.2. Boşanma.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUR'AN'DA AİLE FERTLERİNİN HAK VE SORUMLULUKLARI	52
3.1. Aile İçinde Eşlerin Birbirine Karşı Hak ve Sorumlulukları.....	56
3.1.1. Erkeğin Hanımı Üzerindeki Hak ve Sorumlulukları.....	58
3.1.2. Kadının Kocasını Üzerindeki Hak ve Sorumlulukları.....	61
3.1.3. Anne-Babanın Çocuklar Üzerindeki Hak ve Sorumlulukları... ..	64
3.1.4. Çocukların Anne-Baba Üzerindeki Hak ve Sorumlulukları.....	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KUR'AN'DA HZ.PEYGAMBER'İN AİLE HAYATI.....	75
4.1. Hz. Peygamber'in Aile Reisiği	76
4.1.1. Hz. Peygamber'in Aile Geçimini Sağlaması.....	78
4.1.2. Hz. Peygamber'in Evlilik Sebepleri.....	80
4.2. Kur'an'da Hz. Peygamber'in Eşleriyle İlgili Ayetler	83
4.3. Hz. Peygamber'in Hanımlarıyla İlişkileri	88
4.3.1. Eşleriyle İstişare Etmesi.....	89

4.3.2. Eşlerine Değer Vermesi	91
4.3.3. Eşlerine Adalet, Sevgi ve Şefkatle Yaklaşması	92
4.4. Hz. Peygamber'in Çocuklarıyla İlişkileri.....	93
4.5. Hz. Peygamber'in Diğer Akrabalarıyla İlişkileri	98
4.5.1. Sütanneliği ve Süt Kardeşliği.....	98
4.5.2. Kölelik ve Cariyelik	100
4.5.3. Evlat Edinme	102
SONUÇ	105
KAYNAKLAR	107
ÖZGEÇMİŞ.....	116

KISALTMALAR

age	:	Adı geçen eser
agm.	:	Adı geçen makale
AÜHFY	:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
AÜİF	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
c.	:	Cilt
ev.	:	Çeviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	:	Hazırlayan
md.	:	Maddesi
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
SDÜİF	:	Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
SDÜİFY	:	Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
t.y.	:	Tarih yok
Y	:	Yıl

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, insanlığın varlığına ilişkin temel problemlerin yanı sıra, günlük hayatın içinde var olan pratiklerle ilgili olarak da ilkeler belirlemektedir. Bu bağlamda Kuran-ı Kerim'de aile kavramından bahsedilerek yaratılan ilk insanın aile şeklinde yaşadığı ifade edilir. Ayrıca Kur'an'da aileyle ilgili 200 kûsur ayetin bulunması da toplumsal yapının temeli olan aile ile ilgili ayetlerin mühim bir yer teşkil ettiğini göstermektedir.

Rum Suresi 21. ayetinde geçen: “*Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.*” şeklindeki ifadesi İslam'da aile mefhumunun varlık gerekçesini ortaya koyan ilahî ifadelerdir.

Bu cümleden insanların dünya ve ahiret saadetlerini temin etme maksadını taşıyan İslam dini, bu amaca ulaşma noktasında aile kurumuna önemli görev ve sorumluluklar yükler. Nitekim İslam dini, Kur'an ayetleriyle, ilk muhatapları olan Cahiliye devri Arap toplumundaki aile kurumunun bazı yönlerini kabul eder, bazı yönlerini de değiştirip dönüştürerek aile mefhumuna ilişkin evrensel ilkeler belirler. Söz konusu ilkeler günümüz toplumlarına da örnek teşkil edecek düzenlemeleri içerir. Bu düzenlemeler, beşerî düzenlemelerden farklı olarak, sadece hukukî düzenlemelerle sınırlı değil, Allah korkusuna ve Allah'ın son elçisi Hz. Muhammed'in aile hayatındaki örnek insanî davranışlarına dayanan, toplumun örfüyle de şekillenen ahlâkî düzenlemelerdir.

Kur'an'da Tüm Fenomenleriyle Aile adlı çalışmamız da bütün toplumlarda önemli bir yeri olan aile kurumunu Kur'anî perspektiften ele almayı amaçlamıştır. Bu çerçevede Kuran'ın anlatımıyla aile hayatını inceleyen çalışmamız, Giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş Bölümünde çalışmanın konusu, kapsamı, amacı, önemi ve çalışmada kullanılan yöntem üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, kavramsal düzeyde Kur'an'da aile kavramı ve Kur'an'da zikredilen Peygamber aileleri üzerinden ailenin genel çerçevesi ele alınmıştır. İkinci bölümde Kur'an'da evlenme ve boşanma başlığı altında, evlilik müessesesi, evlenilmesi haram olanlar, evlenilmesi helal olanlar, eşleri anlaşmazlığa götüren nedenler ve boşanma üzerinde durulmuştur. Kur'an'da

aile fertlerinin hak ve sorumlulukları ana başlığı altındaki üçüncü bölümde, aile içinde eşlerin birbirine karşı hak ve sorumlulukları ile anne-babanın ve çocukların birbirleri üzerindeki hak ve sorumlulukları Kur'an ayetleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Son bölüm olan ve Kur'an'da Hz. Peygamber'in aile hayatı başlıklı dördüncü bölümde ise Hz. Peygamber'in aile reisliği, Hz. Peygamber'in aile geçimini sağlaması, Hz. Peygamber'in evlilik nedenleri, Kur'an'da Hz. Peygamber'in eşleriyle ilgili ayetler, Hz. Peygamber'in hanımlarıyla ilişkileri, eşleriyle istişare etmesi, eşlerine değer vermesi, eşlerine adalet, sevgi ve şefkatle yaklaşması, Hz. Peygamber'in çocuklarıyla ilişkileri, Hz. Peygamber'in diğer akrabalarıyla ilişkileri, sütanneliği ve sütkardeşliği, kölelik ve cariyelik, evlat edinme gibi konular Kur'an ayetleri bağlamında ele alınmıştır.

Bir diğer ifadeyle bu çalışmada Kur'anın diliyle ideal aile hayatının nasıl olması gerektiği, aile üyelerinin birbirlerine karşı sorumlulukları, evlilik, boşanma, Peygamber ailelerinin yaşamına dair örnekler ve Hz. Peygamber'in aile reisliği, üzerinden incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırma boyunca elde edilen bilgiler özetlenerek ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Tez araştırmamın ve yazımının gerçekleşmesinde büyük katkıları bulunan Danışmanım Prof.Dr. Hayati AYDIN Bey'e, jüri üyesi olarak tezle ilgili değerli geri bildirimlerini paylaşan Prof. Dr. Şakir GÖZÜTOK ve Dr. Öğretim Üyesi Musa TURŞAK ve bu süreçte her zaman yanımda olan desteklerini esirgemeyen biricik ailem ve sevdiklerime teşekkür ederim.

Güler ÖRNEK TAŞDEMİR

08.08.2019

GİRİŞ

Semavî ve evrensel bir din olarak, insanların dünya ve ahiret saadetlerini sağlama gayesi taşıyan İslamiyet'in bu amaca ulaşma noktasında görev ve sorumluluklar yüklediği kurumların başında aile gelmektedir. Aile kurumu, fiziksel anlamda kendisini oluşturan üyelerin barınma ve bakım gibi, duygusal anlamda ise sevgi ve şefkat gibi dinî değerlerin öğretilmesi ve eğitim gibi sosyal ihtiyaçlarını gidermesi nedeniyle toplumun küçük bir prototipidir. Bu sebeple toplumda karşılaşılan olumlu ve olumsuz özellikler o toplumu meydana getiren ailelerde de görülür.

Kur'an-ı Kerim'in: *"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."*¹ şeklindeki ifadesi İslam'da aile mefhumunun varlık gerekçesini ortaya koyan ilahî dayanaktır. Yine Kur'an-ı Kerim'de, *"Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın"*² mealindeki ayeti de Hz. Âdem'in eşi Hz. Havva ile birlikte bir aile oluşturduğuna işaret edilmiştir.

Bir diğer ifadeyle Yüce Allah erkeğin ve kadının kalbinde, diğer cinse karşı sevgiyi yaratmış ve her iki tarafın rızasıyla bu sevgi, ömür boyu sürecek evliliğe sebep olmuştur. Aile, bireyin huzur bulduğu, biyolojik ve psikolojik gereksinimlerinin karşılandığı en güzel ortamdır. Aile, toplumu meydana getiren ve devamlılığını temin eden en önemli kurumdur. Tarih boyunca da bu işlevini sürdürmüştür. Aile, önem ve etkisi yüzyıllar boyu devam eden ve hiçbir sosyal sistemin veya yaşam tarzının varlığını ortadan kaldıramadığı bir kurumdur. Buna paralel olarak da semavî dinler ve hukuk sistemleri aile hukukuna ayrı bir yer ayırmışlardır.

İnsanların toplumsal kurumlar ve bilhassa aile içerisinde bir arada yaşamalarının temel nedeni, doğuştan gelen, yardımlaşma, dayanışma ve güvenliği temin etme güdüsüdür. İbn Haldun(ö.1406)'a göre de, insanların toplu halde

¹ Rum, 30/21.

² Bakara, 2/35; Araf, 7/19.

yaşamaları Allah'ın iradesi neticesinde ortaya çıkan bir tezahürüdür. İbn Haldun, insanoğlunun yeryüzünü imarını gerçekleştirmek amacıyla yaratıldığını söyler.³

Söz konusu imar faaliyeti ise yalnızca toplu yaşamla gerçekleşir. Bu sebeple birlikte yaşama duygusu insanoğlunun fitratından gelen yaratılış özelliğidir. Toplumun sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesi isteği de toplumsal hafıza da yer alan güçlü bir duygu olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla aile kurumu her toplumun önem verdiği kurumların başında gelmektedir.⁴

Kur'an-ı Kerim de, ele aldığı kıssalarla tarih boyunca toplumların ve ailelerin olumlu ve olumsuz yanlarına örnek olarak yer vermiştir. Gerek toplumların gerekse ailelerin düştükleri hataları da kesin bir dille eleştirerek ortaya koymuştur. Bunun yanında örnek bir ailede bulunması gereken hususları yine İbrahim ailesi, Yâkup ailesi, Lut ailesi, Musa ailesi, Davûd ailesi ve Muhammed ailesi gibi Peygamber aileleri ile Firavun ailesi ve İmran ilesi örnekleri üzerinden belirtmiştir.

Bu çalışmada tüm fenomenleriyle aile kavramı Kur'an'da geçen ayetler çerçevesinde ele alınmıştır. Kur'anî perspektiften aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumlulukları, evlilik, boşanma, şefkat ve merhamet örneği aileler, Peygamber ailelerinden dinî ve sosyal hayata dair örnekler, Hz. Peygamber'in aile reisliği, eşleriyle olan diyalogu ve çocuklarına yönelik tutumu gibi konular tahlil edilerek Kur'an merkezli ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Sosyal bir kurum olan aile, insanlık tarihi boyunca her dönemde önemli bir yere sahip olmuş ve insanların toplum haline gelmesini sağlamıştır. Bir başka ifadeyle ilk toplumlar aile kurumundan neşet etmiştir. Kuran-ı Kerim'de bu hususa değinilerek ilk yaratılan insanın aile hayatı yaşadığını beyan etmiştir.

Kur'an'da insanlar tarafından oluşturulan ilk sosyal gruplaşma şeklinde tanımlanan ve “ana-baba, akraba, aile bireyleri, eş ve nesil” sözcükleriyle ifadesini bulan ailenin ilk örneği Hz. Âdem, eşi Havva ve çocukları örneğinde görülmektedir.

³ İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Zakir Kadiri Ugan, MEB Yayınları, İstanbul 1996, s. 442.

⁴ Nedim Bahçekapılı, “İslâm ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslâm Araştırmaları*, Y. 1, S. 1, Şubat 2008, s. 29.

Kur'an-ı Kerîm'in farklı ayetleri incelendiğinde aileye önem atfedildiği ve toplumda sosyal kaynaşmanın temelinde aile birliğiyle sağlandığı görülmektedir.

Bununla birlikte Kur'an'da model insan olarak gösterilen peygamberlerin bir aile reisi olarak evlilikleri, evlat bekleme süreçleri, eşleriyle ve evlatlarıyla olan diyalogları Kur'an'da zikredilmektedir. Hz. Peygamber'in de bu bağlamda eşleriyle olan diyalogu, aile reisliği, çocukları, ailesine karşı üstlendiği sorumluluklar da aynı şekilde belirtilmektedir.

Hiç şüphesiz bireyin malik olduğu duygu ve kabiliyetler aile ve toplum içerisinde eğitimle geliştirilebilir. Bununla beraber çocukların düşünce ve davranışlarında etkili olan en önemli sosyal kurumun aile olduğu kabul edilir. Bu bağlamda ailenin temelleri ne kadar sağlam olur ve dinî-ahlaki esaslar ne derece etkili olursa ailede yetişen çocukların da kişilik ve karakter yapıları o boyutta sağlıklı olur, bu kişilerden oluşan toplumlar da güçlü olurlar.

Bu çerçevede Kur'an'da ve dolayısıyla İslam'da kadın-erkek ilişkileri, evlenme, boşanma, anne-babanın birbirlerine ve çocuklarına karşı sorumlulukları, peygamber ailelerinden örnekler, iyi ve kötü yönlerinin ifade edildiği örnek kadınlar başta olmak üzere bir aile reisi olarak Hz. Peygamber, Hz. Peygamberin eşleri ve çocuklarıyla ilişkileri kapsamında Kur'an'da aile fenomenine ilişkin tüm konular çalışmamızın konusu çerçevesinde ele alınmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Aile, sosyal bir kurum olarak toplumun en küçük yapıtaşı olsa da toplumsal anlamda önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu işlevlerin başında bireyin sosyalleşmesi, eğitim, kültür, değer aktarımı ve biyolojik anlamda neslin devamının sağlanması gelmektedir. Din, hukuk, psikoloji, sosyoloji gibi farklı bilim dallarının çalışma alanı olan aile, günümüze değin üzerinde pek çok çalışmanın yapıldığı bir kavramdır. Bu nedenle konuya ilişkin pek çok ansiklopedi maddesi, makale, tez ve kitap çalışması vardır.

Çalışmamızın tarihi bir geçmişi olması nedeniyle ortaya çıkan problemler hem geçmiş hem de şimdiki durum üzerinde durmayı gerektirmiştir. Çalışmanın

tarihsel arka planının olması ve sosyal kurumlarda görülen değişkenlik aile kurumuna ilişkin Kur'an'la günümüze bakan yönüyle irtibat kurmak zorunludur.

Bu bağlamda aşağıdaki sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

1. Bir kavram olarak aile nedir?
2. Kur'an'da aile ile ilgili öne çıkan ifadeler hangileridir?
3. Kur'an'da aile ifadesine yönelik ayetler hangileridir?
4. Kur'an'da ismi zikredilen aileler hangisidir?
5. Kur'an'da aile bağlamında kadın-erkek ilişkilerinden nasıl söz edilir?
6. Kur'an'da anne-babanın birbirlerine ve çocuklarına karşı görev ve sorumlulukları nelerdir?
7. Hz. Muhammed(a.s.)'in Kur'an ayetleri bağlamında aile hayatına ilişkin özellikleri nelerdir?
8. Hz. Muhammed'in aile reisliği nasıldır?
9. Hz. Muhammed'in eşleriyle ilişkileri nasıldır?
10. Hz. Muhammed'in çocuklarıyla ilişkileri nasıldır?
11. Hz. Muhammed'in eşlerinin birbirleriyle ilişkileri nasıldır?

Bu ve benzeri sorulara verilen cevaplar, Türkiye'de konuyla ilgili yapılan çalışmaların sınırlılığı dikkate alındığında önem arz etmektedir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'deki aile ile ilgili ayet, ifade ve konulara yönelik önemli bir araştırma ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada, Kur'an-ı Kerim'de tüm fenomenleriyle aileye ilişkin kavramlar olarak ön plana çıkan aile fertleri, evlenme, boşanma, Kur'an'da yer verilen aileler, Hz. Peygamber ailesi alt başlıkları belli nitelik ve kategoriler halinde toplanarak tasnif edilmesi amaçlanmıştır.

Modern zamanın en büyük sorunlarından olan aile içi şiddet, aile birlikteliğinin bozulması, aile fertleri arasında yaşanan problemlerin çözümü de bu noktada Kur'an merkezli yapılacak çalışmaların önemini bir kez daha arttırmaktadır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de tüm fenomenleriyle aile kurumunun ortaya konulması ve diğer peygamberlerle birlikte Hz. Muhammed'in aile hayatından örneklerin

ayetler ışığında tespit edilmesi tezin yazım amaçlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Aile fenomenine ilişkin Kur'an'da ortaya konulan hususların tespiti, aynı zamanda İslam'da aile kurumunun ortaya konulmasına da olanak tanımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızın yöntemi, konuya ilişkin hüküm, bilgi ve belgelerin Kur'an-ı Kerim perspektifinden taramak, anlamlandırmak, karşılaştırmak ve açıklamak üzerinedir. Genel anlamda bir literatür taramasına da başvurulmuş çalışmada, öncelikle konuyla ilgili birincil kaynaklar, çağdaş kitap, makale ve tez çalışmalarından istifade edilmiştir.

Konumuz açısından müracaat edeceğimiz temel kaynak hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir. Nitekim ilk vahyin nazil olmasından günümüze kadar İslamî araştırmalarda bir konu araştırılmak istendiğinde ilk müracaat edilen kaynak şüphesiz Kur'an-ı Kerim olagelmıştır.

Analitik metotla yapılacak olan bu çalışmada da Kur'an-ı Kerim'den istifade edilmiş ve Kur'an bütünlüğü içerisinde aileyle ilgili ayetler ilgili konulara göre tespit edilerek sınıflandırılmıştır. Daha sonra gerekli görülen yerlerde ayetlerle ilgili klasik ve çağdaş tefsir eserlerindeki yorumlara yer verilmiştir. Daha sonra ayetlerin inmiş oldukları ortam ve kastettikleri anlamı daha iyi anlamamıza yarayan konuyla ilgili mevcut hadislerden önemli ölçüde faydalanılmıştır. Bu noktada Hz. Peygamber ve ashabı Kur'an'ın indiği ortamı bizzat müşahade etmişler ve ayetlerin nüzulüne sebep olan olaylara bizzat şahit olmuşlardır. Çalışmamızda hadis kaynaklarının dışında, İslam hukuku ve İslam Tarihi'nde konuyla ilgili veriler de göz önünde bulundurulmuştur.

İlk bölümde aile kavramının tahlili yapıldıktan sonra aile ilişkilerinin nasıl olması gerektiğinin sınırları Kur'an'ı Kerim çerçevesinde incelenmiştir. Bu verilerden elde edilen bulgular diğer bölümlerde araştırmamızın metodu olan dinin mahiyeti çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Kur'an'da aile ile ilgili, ehl, ehlü'l-beyt, nikah, karı-koca, aile reisliği, talak, mehir, süt anneliği, evlat edinme gibi kavramlara ilişkin ilgili yerlerde gerekli açıklamalarda bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUR'AN'DA AİLE KAVRAMI

1.1. Aile Tanımları

Aile sözcüğünün lügat manası, “*bir kimsenin karısı, akrabası, ev halkı, aynı gaye için çalışan kimselerin hepsi*”⁵ şeklindedir.

Aile, evlenme, kan ya da evlat edinme yollarıyla birbirlerine bağlanan, aynı evi ve geliri paylaşan, yürüttükleri farklı rol ve sorumluluklar bağlamında birbirlerini etkileyen, kendilerine has bir görgüyü yaşatıp sürdüren insan topluluğu demektir.⁶

Bir başka tanıma göre: “*İnsanların bir arada yaşamak, varlıklarını devam ettirmek ve geliştirmek amacıyla oluşturdukları toplulukların en küçüğü ve en eskisi olarak*”⁷ ifade edilmekte ve toplumun en küçük yapı taşı olma özelliği vurgulanmaktadır.

Ailenin biyolojik ve toplumsal boyutunun ele alındığı bir başka tanımda, en az evli iki yetişkinden ve çocuk unsurundan oluşan kurumsallaşmış biyolojik ve toplumsal grup olarak tanımlandığı görülür.⁸

Aile kavramı en genel manada, bir soydan gelen bireyleri ifade maksadıyla kullanılmaktadır. Genel manada ise anne, baba ve çocukların meydana getirdiği birliğe aile adı verilmekte, yalnızca eşlerin oluşturduğu birlik de bu isimle anılmaktadır. Türk Medeni Kanunu'na göre aile “*evlilik birliği*”dir. Anne, baba, çocuk ve kan bağına dayalı hısım, sıhrî hısım ve sözleşme ilişkisiyle birlikte yaşayan işçi, hizmetli gibi bireylerden meydana gelen aile de Türk Medenî Kanunu'nca “*aile reisliği*” başlığıyla ele alınmıştır.⁹

Ailenin biyolojik, sosyal ve kültürel yönlerini ortaya koyan bir tanımlama da: “*Aile, içinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlama sürecinin ilk etkili bir surette cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir ölçüde düzenlendiği,*

⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedisi*, “Aile” md., Ankara 1970.

⁶ Semiha Hasipek, “*Ailenin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısında Kadının Yeri ve Önemi*”, I. Aile Şurası Bildirileri, Ankara 1990, s. 365.

⁷ Rıza Ayhan, *Ailenin Hukuk Kılavuzu*, İstanbul 1995, s. 7.

⁸ *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, “Aile”, Risale Yayınları, İstanbul 1990, s. 16-17.

⁹ Bahçekapılı, *İslâm ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik*, s. 30.

eşler ve ana-babalarla, çocuklar arasında içten, sıcak ve güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok yer aldığı toplumsal bir kurumdur.”¹⁰ şeklindedir.

Bir toplumun organize olmuş en küçük birimi olarak kabul edilen ailenin içinde birey ele alındığında, aile; hangi türdeki topluma ve toplum kesimine ait olursa olsun, birey bakımından onun eğitileceği ve beklenen modele göre yetiştirileceği ilk ortamdır. Aile, içinde bulunulan topluma ve kültür farklılığına göre üye sayısı değişen, yani dar ya da geniş olan, temel olarak eş birlikteliğiyle hukuki zemini oluşan bir kurumdur.¹¹

1.2. Ailenin Amacı

Kur’an’da aile kurumu ‘insanoğlunun fitratına konulan genetik bir kodlama sonucu ve Allah’ın bir ayeti şeklinde zikredilmektedir. Bu noktada aile, bireyin saadetini sağlayan, toplum ile birey arasındaki bağları kuvvetlendirerek bireyi topluma kazandıran, bireyi hayatın sıkıntılarında kurtararak ona yaşam mücadelesinde ümit, güç ve cesaret veren huzur ve güven ocağıdır. Ailenin bu özelliklerini ortaya koyan bir ayette: *“İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O’nun varlığının belgelerindedir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır.”¹²* buyurulmaktadır. Ayette ailenin bu ruhî yönüne temas edilmiştir. Ayette geçen rahmet kavramıyla da erkekler ve kadınlar arasındaki ünsiyet ve muhabbete atıfta bulunulmuştur. Bu ünsiyet ise kaynaşmaya neden olmuştur. Dolayısıyla aile gerek kişinin huzur bulduğu bir ortam, gerek neslin devamı için bir vesile, gerekse kişiyi dince günah sayılan çeşitli kötülüklerden alıkoyan bir vasıta olarak nitelendirilebilir.

Mevdudi’ye göre insan yalnızlığın ardından ailesi ile birlikte yaşamının hazzını, zorluk ve stresin ardından huzur dolu bir ortam içerisinde yaşamının zevkini, yorgun bir çalışmanın ardından da karşılıklı sevgi ve saygı ortamının tadını alır. Bu tür bir aile ortamı daima rahatlık ve mutluluğun ocağı haline gelir. Kalpte

¹⁰ Özer Ozankaya, *Toplum Bilim*, Cem Yayınları, İstanbul 1996, s. 357.

¹¹ Figen Berkay, *“Sosyal Değişme ve Türk Ailesi”*, I. Aile Şurası Bildirileri, Ankara 1990, s. 167.

¹² Rûm, 30/21.

taşınan sırlar, zihni meşgul eden problemler, hiç kimseye anlatılmayan gizli şeyler güven ve huzur içinde aile ortamında birbirine anlatma imkânı doğar.¹³

Böylelikle aile, psikolojik doyumun meydana getirdiği bir yuva olarak birlikte üyelerinin muhafaza edildiği ve fizikî sığınak sağlayan bir kurum olarak ön plana çıkar. Bununla birlikte aile, kadın ve erkeğin fiziki ihtiyaçlarının helal yollarla giderildiği bir kurumdur. Bunun yanında aileyi oluşturan bireyler sevgi, saygı ve güven içerisinde birbirine bağlanırlar. Bu hususlar, ailenin varlık nedenini ortaya koyan psikolojik ve ahlaki unsurlardır.¹⁴

Bununla birlikte Yüce Allah yaratılışın başlangıcından itibaren her iki cins için de ortak hususlar var etmiştir. Bu yaratma, insan aklı tarafından kavranılamayacak bir alandır.¹⁵ Asırlardır, milyonlarca insanın dünyaya gelişindeki düzen tesadüfî değildir. Bu durum, evrende Allah'ın vaz ettiği biyolojik ve sosyal yasalar gereğince bir tek hikmet sahibi olarak mükemmel bir kadın ile koca profili düzenlediği ve ardından bu mükemmel plan dâhilinde belirli ölçülerde, ayrı ayrı insanlık özelliklerine sahip olan farklı cinslerden sayısız insanın dünyaya gelmesi için olağanüstü bir nizam kurduğunun delilidir.¹⁶

Şayet Allah tarafından meşru kılınan aile kurumu mevcut olmasaydı, insanoğlu üstünlük, asâlet, şeref ve Nesebi bulunmayan çocuklardan doğarak birbirine karıştırdı. Bu durumda toplumda genel geçer olan ahlaki yapı bozulur, bozgunculuk artar ve her şeyin mübah görüldüğü bir dünya düzeni oluşurdu.¹⁷

Ailenin kuruluş amaçlarından biri de ahlaki bozukluğu engelleyerek toplumu ahlaki kaidelere uygun olarak yetiştirmektir. Bu bağlamda ailedeki mevcut sosyal huzuru muhafaza etmek adına Hz. Muhammed, gençlerin evlenmelerini isteyerek şu şekilde buyurur: *“Ey gençler! Sizden kimin evlenmeğe gücü yeterse derhal evlensin. Çünkü gerçekten evlilik gözü harama karşı daha çok engelleyici, namus ve iffeti daha çok koruyucudur. Kimin de evlenmeye gücü yetmezse, oruç tutsun; çünkü oruç*

¹³ Ebu'l-Alâ Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani-Yusuf Karaca-İsmail Bosnalı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, IV: 293.

¹⁴ Metin Doğan, *Kur'an, Peygamber ve Toplum*, Konya 2003, s. 58.

¹⁵ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zafer Matbaası, İstanbul 1996, VI: 266.

¹⁶ Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV: 293.

¹⁷ Abdullah Nasuh Ulvan, *İslam'da Aile Eğitimi*, Kombassan, Konya, 1994, I: 41.

şehveti kesicidir.”¹⁸Kur’an’da da şöyle buyrulur: “*Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ile bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyasınız diye sizi millet ve kabilelere ayırdık.*”¹⁹

İslâm âlimlerine göre evlilik yoluyla tesis edilen ailenin görevi, insan soyunun devamı için çocuk dünyaya getirmek ve onu yetiştirmekle bitmez. Çünkü zihni ve ahlaki yetkinliğini sağlamış bir toplumun kurulmasında ailenin büyük rolü bulunmaktadır.²⁰

Dolayısıyla, aileyi oluşturan iki karşı cins olan karı-koca arasında oluşan sevgi iki türdür. İlki hakiki ve samimi, ikincisi ise maddî ve cinsi hislerdir.²¹ İslamiyet birinci sevgi türünü esas alarak hakikî sevgiyi tesis etmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber’in evlenmek isteyen birine eşini seçerken ifade ettiği: “*Dindar olanını seç ki, mutlu olasın*”²² ifadesi de bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Son tahlilde karı koca arasındaki ilişki ve sevgi sadece dünyevî hayatla sınırlı kalmayıp eşler arasındaki birlikteliğin ahirette de ebedî bir saadetle devam etmesi amaçlanmaktadır.

Bireyin temel özellikleri ailede şekillenir. Bu bağlamda aile denildiğinde iki bireyin sadece cinsel ihtiyaçlar için bir araya gelmesi ve bu durumun sonucunda birçok biyolojik hadisenin oluşması düşünülmemelidir. Çünkü tarihten günümüze bu kurumun varlığı farklı gerekçelerin bu kurumu ayakta tuttuğunun göstergesidir.²³

Aile kurumu, toplumu yenileyen, millî değerleri ve medenî unsurları aktaran, çocukları topluma kazandıran, iktisadî, biyolojik ve psikolojik doyum vazifesini yerine getiren müessesedir.²⁴ Birey ile toplum arasında benzerlik bulunduğunu ifade eden Le Play’a göre de toplumun en küçük kurumu aile olup, aile kurumu sağlamsa, toplum da sağlam olur. Fizik açısından atom, biyoloji açısından hücre ne ise sosyoloji açısından da aile o demektir.²⁵

Bütün bu bilgilerden hareketle gerek bireysel anlamda insan hayatında gerekse toplumsal anlamda ailenin büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu noktada

¹⁸ Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Camiü’s-Sahih, I-VIII, Dârü’t-Tıbbâti’l-Âmire, İstanbul t.y., Nikah, VIII: 5066.

¹⁹ Hucurat, 49/13.

²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII: 193.

²¹ Mevdudi, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, V: 456.

²² Buhari, Nikah, VIII: 15.

²³ Mustafa Erkal, *Sosyoloji (Toplubilim)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1983, s. 88.

²⁴ Zeki Aslantürk; Tayfur Amman, *Sosyoloji*, İstanbul 2000, s. 307-308.

²⁵ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul t.y., s. 82.

Kur'an-ı Kerim'de insanlara mutluluğun yolu gösterilmiş ve aile hakkında insan fitratına ve sosyolojik gerçeklere en uygun olan hükümler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir diğer ifadeyle İslam, aile hayatını kendi başına bırakmamış, bir düzene oturtarak o düzen ölçüsünde gitmeyi amaçlamıştır.

1.3.Kur'an'da Aile: Genel Çerçeve

İslâm dini, fitrat gereği evlenme, nesiller yetiştirme ve sosyal yaşamın temel birimi kabul edilen aile kurumunu tabiî, gerekli ve önemli görmüş, Kur'an-ı Kerîm'in emirleri, Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarıyla, karşılıklı sevgi ve saygı temeline dayalı, hak ve sorumluluk bilinci ile mutlu bir aile yuvası oluşturmayı hedeflemiştir. İslam'ın öngördüğü meşru ölçüler içerisinde yaşamak söz konusu olunca, şartları uygun olan veya geçerli mazeretleri olmayan gençlerin evlilikten kaçınmaları dinen uygun ve doğru değildir. Bu nedenle evliliği olursa olur, olmazsa olmaz türünden ihtiyari bir iş gibi görmek, Cenab-ı Hakk'ın hedef olarak gösterdiği, *“Hayırda yarışan iyiliği tavsiye edip, kötülükten sakındıran hayırlı bir toplum”*²⁶ hedefine ulaşmaya yardımcı olmaz. Bu bağlamda bireyin gayri meşru ilişkilerin özendirildiği günümüz dünyasında kendisini ve çocuklarını koruyabileceği güvenli limanlardan birinin de mutlu bir aile yuvası olduğu açıktır.²⁷

Mücteba Uğur'un tespitine göre tarihsel süreçte geçirdiği dönüşüm ve toplumların içerisinde barındırdıkları kültürel özellikler aileye yansımış, farklı toplumlar içerisinde farklı tür aile yapıları ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in peygamber olduğu döneme kadar cahiliye devri Arap kültüründe sosyal hayatın doğal bir sonucu olarak düzenli bir aile kurumunun olduğundan söz edilemez.²⁸

Şeref ve haysiyete çok önem veren Cahiliye Arapları için, iffet ve namus genelde kadının iffet ve namusudur.Yani onlara göre iffetli ve namuslu olması gereken kadındır. Bu konunun erkekle ilgili yanı ise, kadınının namusunun bekçiliğini yapmasıdır. Bu nedenle, kişinin karısı, kızı ve annesi gibi mahremlerinin, yabancıların sözlü ya da fiilî tecavüz ve sataşmalarına maruz kalması şeref ve haysiyete zarar veren bir durumdur.Bütün bunlar kız çocuklarının daha doğar

²⁶ Âl-i İmran, 3/104.

²⁷ İsmail Hakkı Ünal, “Kur'an'da Aile Kurumu”, *Diyanet İlmî Dergi*, XL, 2, Nisan-Mayıs-Haziran, 2004, 20.

²⁸ Mücteba Uğur, *Asrı Saadetle Sosyal Hayat, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, haz. Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul 1994, 16.

doğmaz bir problem kaynağı olarak görülmesine neden olur. Bununla birlikte, üst statüye mensup ailelerin dışındakiler hariç gerek aile gerek toplum içinde, kız çocukları, hayatlarının devamında da aynı olumsuz tavrın muhatabıdır. İslam'la beraber her ne kadar ataerkil dil devam etse de kız çocukları hususundaki bu algı ve zulme mani olunmaya çalışılır. Kur'an ve Hz. Peygamber kız çocuklarına uygulanan bu ayrımcılığa açıkça karşı çıkarlar. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber'in kız çocukları konusunda olumlu tutum geliştirmek için, pozitif ayrımcılık yaptığı da görülür. Nitekim erkek çocuk sahipleri için kullanılmayan olumlu ifadeler kız çocuk sahipleri için kullanılır. Örneğin Hz. Peygamber, kız çocukları sebebiyle sıkıntı çeken kişi için o kızların ahirette cehennem ateşine siper olacağını ifade etmiş²⁹, kimin üç kızı olur da onları güzelce terbiye eder ve evlendirirse cennete gideceğini³⁰ ve kız çocuklarını güzel yetiştiren kişinin cennette kendisiyle beraber olacağını³¹ müjdelemiştir. Hz. Peygamber'in bu tutumu, içinde bulunduğu kültürün kız çocuklarına yönelik olumsuz tavrını kırmaya yönelik, tepkisel bir davranış örneğidir. Nitekim Hz. Peygamber anaerkil kodlara sahip bir kültür içerisinde yaşamış ve kız çocuklarının erkek çocuklarından daha fazla rağbet gördüğü bir kültürü paylaşmış olsaydı, bu müjdenin belki de erkek çocuk sahiplerine verildiği görülecekti. Ya da toplum kız-erkek çocuk ayrımı yapmamış olsaydı, Hz. Peygamber'in bu tarz bir kelamda bulunmasına gerek duyulmayacaktı.³² Bu bağlamda Kur'an'da zikri geçen ilkelerin kız çocuklarına ve kadınlara yönelik olumsuz tavrı düzeltmeye yönelik bir tutum olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in ifadelerinin ise, içinde bulunduğu kültürün kız çocuklarına yönelik olumsuz yargısını kırmaya yönelik, olumlu ve gerekli olmakla beraber bir çeşit tepkisel davranış örneği olduğu söylenebilir.

Kur'an'a göre aile hayatı, doğada olduğu gibi insanlar arasında da bir erkek ve bir diğiden başlamakta³³ ve insanın psikolojik ve biyolojik huzuru için gerekli olan 'eş'le birliktelik Allah tarafından ifade edilmektedir. Bu duruma Kur'an-ı

²⁹ Buhârî, Zekât, III: 10; Müslim, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâburî Müslim b. el-Haccac. *el-Câmi'us-Sahih*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut 1955, Birr: 147.

³⁰ Ebû Dâvûd, Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ty., IV/Edeb: 131, s. 338.

³¹ Müslim, Birr: 149.

³² Zeynep Canan Koçak, "İslam Öncesi Arap Aile Yapısının Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/2, IV: 7, 243.

³³ Hucurat, 49/13.

Kerîm'de: “Siz bir tek nefisten yaratan ve gönülünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden, Allah'tır.”³⁴ şeklinde atıfta bulunulmuştur.

Kur'an'da ve dolayısıyla İslam'da aile kurumu, Hıristiyan dininde yer aldığı gibi bütünüyle dinî bir müesseseye değildir. Yahudilikteki gibi de bazı özellikleri bireysel talepler çerçevesinde bozulmamıştır. Gerek bireyin huzur duyduğu bir ortam, gerek neslin devamı noktasında bir vesile, gerekse bireyi dinen günah olan muhtelif kötülükler karşısında muhafaza eden bir araç olarak İslâm ailesi toplumu oluşturan en önemli müesseselerden biridir.³⁵

Çok kadınla evlilik anlayışının yaygın olduğu Cahiliye devri Arap toplumu içinde, kadının statüsü genelde iyi olmasa da aile kurumu geleneksel işleyişini sürdürüyordu.³⁶ Fakat Kur'an'da aile müessesesi ve bununla ilgili hukuki düzenlemelerden söz eden 200 civarında ayet bir bakıma, bu işleyişin çok iyi gitmediğini ortaya koymaktaydı. Bir başka açıdan Kur'an bu sorunları ciddiyetle ele alıp detaylarına kadar düzenlemelerde bulunmakla, konunun önemini de vurgulamış oluyordu.

Aile müessesesine söz konusu ayetlerle özel bir önem atfeden Kur'an, çocukların emzirilme müddetinden ana-babaya saygıya, aile içi tartışmalardan boşanmaya kadar pek çok konuya dair açıklamalarda bulunmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'ın evlenme, boşanma, evlat edinme, ana-baba hakkı, çocuk hakkı ve aile ile ilgili diğer konularda indirilen ayetleri genellikle, cahiliye devri Arap toplumundan İslam toplumuna aktarılan meselelerin çözümü odaklıdır. Örneğin neredeyse her toplumda var olan bir durum olan kız erkek evlat ayrımı noktasında Kur'an-ı Kerim, bu yanlış net bir dille eleştirmiş, yapılan yanlış uygulamanın yerine olması gerekenin ne olduğunu açıkça ifade etmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde İslâm ailesi, hukukî uygulamalarının birçoğunu toplumsal şartları göz önünde bulundurarak geliştirmiştir. Mesela; tek eşliliğin vurgulanarak uygulamasının kültürel gelişmeye bırakılması, çok evliliğe alışkın bir toplumda boşluğun ahlaki çerçeveye uygun bir biçimde cariyelik müessesesiyle doldurulması, evlenme ve boşanma gibi meselelerde ayrıntılara hukukî düzenlemeler

³⁴ Araf, 71/189.

³⁵ M. Akif Aydın, “Aile”, DİA, II, İstanbul 1989, s. 199.

³⁶ Cevad Ali, *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-Islam*, Beyrut 1980, V: 527-548.

çerçevesinde karar verilmesi³⁷ bunun örnekleri arasında sayılabilir. Bu durum İslâm ailesinin gerek sosyal gerekse dinî bir kurum olduğunun göstergelerindedir.

İslam aile yapısı her ne kadar ataerkil olsa da bu aile Yahudilik, Roma (Hıristiyan) ve cahiliye toplumlarında var olan yapıdan farklıdır. Aile reisinin aile fertleri üzerindeki yetkisi diğer toplumlarınkine nispetle son derece sınırlıdır. Cahiliye devrinde yaygın olarak görülen kız çocuklarını öldürme âdeti men edilmiştir. Ayrıca İslam dininde kadın Yahudi ve Hıristiyanlık anlayışında olduğu gibi ilk günah sorumluluğunu taşımaz. Çünkü Hz. Âdem'i aldatanın kadın değil şeytan olduğu belirtilir.³⁸ Ancak erkeğin sosyal yaşamda üzerine aldığı ağır sorumluluklar sebebiyle hak ve yetki açısından kadına karşı nispi bir üstünlük sahibi olduğu bir husus olarak zikredilmiştir.³⁹ Bu örnekler Allah Teâla'nın Kur'an'da ifade ettiği esasların her birinin maksadı, diğer toplumdaki ve devrin Cahiliye toplumundaki sorunlu aile yapısını normalleştirmektir.

Kur'an'da aileyle ilgili yer verilen ifadelerden biri 127 yerde kullanılan "ehl" kavramıdır. Ehl sözcüğünün fiil anlamı, "*yadırgamadı, yalnızlığını giderdi, yakınlık hissetti, dost oldu, bir kadınla evlendi*" anlamındadır. İsim anlamı "aile, eş, ev sakinleri, aşiret, insana en yakın olan kişiler, yakınlığa sahip olanlar" şeklinde kullanılır.⁴⁰ Bu kelimeden türeyen bir tamlama olan Ehlü'l-beyt ise, 'ev sâkinleri' anlamındadır.⁴¹ Ehl kavramı, "insan topluluğu: halk, ümmet, aile, eş ve çocuk, çevre, taraftar; sahip, ehil ve din adamları" manalarında da kullanılmıştır.⁴² Dolayısıyla Kur'an'da aile kavramının en yoğun kullanım şekillerinden birisinin ehl kavramı olduğu görülür.

Kur'an-ı Kerîm'de "aile" manasında ifade edilen bir diğer kavram 25 yerde kullanılan "âl" sözcüğüdür. Bu ifade sözlükte "serap, dağ, dağın çevresi ve çadır direği" anlamına geldiği gibi, "kişinin kendisi, ailesi, dost ve arkadaşları" manasına da gelir. "Âl" kelimesi "Ehl" kavramıyla eş anlamlıdır. Bu anlamda "âl" sözcüğü "ehl, iyâl ve tebaa" manasını da ifade eder. Gerek müslim, gerekse gayrimüslim olsun, kişinin

³⁷ Mustafa Aydın, *İlk Dönem İslam Toplumu Şekillenışı*, İstanbul, 1991, s. 207.

³⁸ Bakara, 2/36; Araf, 7/20.

³⁹ Aydın, *İlk Dönem İslam Toplumu Şekillenışı*, s. 199.

⁴⁰ Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, İstanbul 1304, III: 1162.

⁴¹ M. Zeki Duman, "Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Beyt", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, Sayı: 11, s. 38, Dipnot: 2.

⁴² Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, "Ehl-i beyt" mad, İstanbul, t.y.

soyundan gelenler anlamındadır.⁴³ Kur'an-ı Kerîm'de bu anlamda Âl-i İbrahim⁴⁴, Âl-i İmran⁴⁵, Âl-i Yakup⁴⁶, Âl-i Lut⁴⁷, Âl-i Musa⁴⁸, Âl-i Firavun⁴⁹ ifadeleri geçer ve bu ifadelerle adı geçen peygamber veya kişilerin aileleri ve akrabaları kastedilir.

İslam'da aile temelde tek evlilik üzerine bina edilir. Ancak bazı hallerde kocanın dörde kadar evliliğine müsaade edilir. Kur'an-ı Kerîm'de bu durum: *“Himayeniz altındaki yetim kızlarla evlenince adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helal olan arzu ettiğiniz başka kadınlardan ikişer, üçer veya dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, bir kadınla veya elinizin altında olan cariyelerle yetinin. Bu durum, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.”*⁵⁰ ayetiyle ifade edilir. Ancak Kur'an'da geçen bu ifadelerin bir emir olmayıp belli durumlarda gözetilen bir uygulama olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerîm'de ayrıca aile kurumunun 5 temel görevi üzerinde durulmaktadır. Bu görevler şunlardır:

1. Nesil Yetiştirmek: Aile kurmanın en temel gerekçelerinden birisi, ebeveynlere karşı vefa borcunun ödenerek gelecek neslin yetiştirilmesidir. Aksi halde insanlığın geleceği tehlikeye düşer.⁵¹

2. Biyolojik İhtiyaç: Edepli bir hayat yaşamak ve insanda doğal olarak bulunan şehvî arzuları giderebilmek için evlilik şarttır.⁵²

3. Psiko-duygusal İstikrar: Sosyal bir varlık olan insanın duygularını tatmin edebileceği, acısını ve sevincini paylaşabileceği ve sevebileceği en iyi yer eşi ve dolayısıyla da ailesidir.⁵³

⁴³ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut 1956, XI: 36-37.

⁴⁴ Âl-i İmran, 3/33.

⁴⁵ Âl-i İmran, 3/33.

⁴⁶ Yûsuf, 12/6.

⁴⁷ Neml, 27/56.

⁴⁸ Bakara, 2/248.

⁴⁹ Mü'min, 40/27.

⁵⁰ Nisa 4/3.

⁵¹ Nisa: 4/1.

⁵² Nisa: 4/25.

⁵³ Rum: 30/21.

4. Yardımlaşma: İnsanoğlunun maddî ve manevî ihtiyaçlarını başkalarının yardımını olmaksızın tek başına karşılayabilmesi mümkün değildir. Özellikle de küçük yaşlarda çocukların ebeveynlerine muhtaç oldukları bir gerçektir.

5. Savunma: İnsanoğlu biri biyolojik diğeri ise sosyal olmak üzere iki ortamda şekillenir: Biyolojik gelişmeyi sağlayan anne rahmi ve sosyal gelişmeyi sağlayan aile. İnsanın iç ve dış etkenler karşısında kendisini ailesiyle korur ve savunur. Açlık, hastalık, tabîî afetler gibi sıkıntılı durumlarda aile fertleri birbirine kenetlenir. Anne-baba sevgisi, evlat sevgisi, kardeş sevgisi ve akraba ilişkileri de insan açısından önemli bir iç destek ve savunma sağlar.⁵⁴

Bu görevler, o günkü Arap'ın kültürel seviyesine uygun bir dil ve yöntem kullanılarak toplumun en küçük birimi olan ailenin önemini hatırlatan Kur'an-ı ilkeler olarak görülebilir. Dolayısıyla Kur'an, vahyin insanlara bildirilmesi sürecinde; dönemin olgularını, sorunlarını, genel kabullerini, geleneklerini ve inanışlarını, kısaca muhatap olduğu ilk insanların dünyasına doğrudan müdahale ederek insanlığı ilgilendiren meselelere ilişkin evrensel prensipler, tavsiyeler, örnek hüküm ve çözümler sunmuştur.

1.4. Kur'an'da Adı Geçen Peygamberler ve Aile Hayatları

Kur'an'ın aileye bakışı ve aile kurumuna yaklaşımı Peygamber aileleri üzerinden tespit edilebilmektedir. Kur'an'da, ailenin Peygamberler ve aileleri aracılığıyla gündeme getirildiği ve Peygamber aileleri örneklerinde onların aile fertleriyle birlikte evrensel semboller halinde tanıtıldığı görülür. Nitekim Peygamberlerin aile hayatlarındaki olumlu veya olumsuz olaylar, her devirde ailelerin karşılaşılabilecekleri sorunlar olabilmektedir.

Kur'an'ın özellikle üzerinde durduğu inanç temelli meseleler, peygamber ailelerinde anne-baba, çocuk gibi farklı bireylerde görülmekte, tarihsel süreçte aynı problemleri yaşayan diğer aileler için de mesajlar içermektedir. Bu yönüyle Kur'an, Peygamber ailelerinden bahsederek yaşanmış tarihî tecrübeler özelinde bizlere izah etmekte, böylelikle önce zamanımıza, ardından da geleceğe dair yol göstermektedir. Böylelikle bir Peygamber ailesinin karşılaştığı sorunlar, onların aile

⁵⁴ Abdurrahman Arslan, "Yeni Bir Sosyal Dünya İçin: Eve Dönüş", *Aile Sempozyumu (SEKAM)*, 291; Ali Özek, *Açılış Konuşmaları, Günümüzde Aile*, s. 33-34; Enis Ahmed, *Kadın ve Sosyal Adalet*, çev. Murat Çiftkaya, Beyan Yayınları, İstanbul t.y., s. 81-82.

karakterini gözlemlememize ve bir kıyaslamada bulunmamıza imkân sağlamaktadır. Güncel hayatta yaşanan sorunlara karşı da Kur'an merkezli çözümler üretilmesini istemektedir.

Kur'an'da "*Ey iman edenler, eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır.*"⁵⁵ buyurularak eş ve çocukların umulmadık zaman ve durumlarda kişiyi ahirete hazırlıktan alıkoyabilecek bir unsur olduğu vurgulanır. Kur'an'da, Hz. Nuh ve Hz. Lut Peygamberlerin eşleri, inanmayan bireyler için örnek olarak getirilir. Bu Peygamber eşlerini, kocalarına hainliklerinden bahsedilir⁵⁶.

Kur'an'da geçtiği üzere, Hz. Nuh ve Hz. Lut'un eşleri, Peygamber eşi olma şerefi gereği iman, itaat ve eşlerine iyi davranma gibi özelliklere sahip olmak yerine, bu şerefin değerini idrak edemeyip imansızlıklarıyla küfre yöneldiler. Bununla da yetinmeyerek gönderildikleri toplumların ıslahı için çalışan eşlerinin işlerini kolaylaştıracakları yerde onlara eziyette bulundular. Hatta hak düşmanlarının fesatlarına ortak olarak gammazlıkta bulundular. Bu nedenle, Allah'ın gazabına uğrayarak kıyamete değin kötü bir örnek olarak hatırlanmayı hak ettiler. Bu kadınların tam tersine bu kötü misallerin alternatifi olarak, Hz. Musa'ya iman ederek bu sebeple de şehit olan Firavun'un karısı Asiye ile Cebrail tarafından bir erkek çocuğu müjdesi verildiğinde, "*Ben senden Rahman'a sığınırım*"⁵⁷ ve "*Bana erkek eli değmiş değildir. Benim nasıl çocuğum olabilir?*"⁵⁸ diyerek irkilen İmran'ın kızı Meryem, inanan kadınlara örnek olarak gösterilebilir.

Peygamberimiz de, Meryem ile Asiye'nin üstün vasıflarını teyit ederek Hz. Hatice, Hz. Fatıma ve Hz. Ayşe'yi, bu hayırlı kadınlar zümresi arasında sayar. Bu duruma örnek olarak Hz. Peygamber'in şu hadisi örnek gösterilebilir; "*Cennet kadınlarının en üstünleri; Hatice binti Huveylid, Fatıma binti Muhammed, Meryem binti İmran, Firavun'un hanımı Asiye binti Muzâhimdir.*"⁵⁹ ifadeleriyle övgüsüne mahzar olmuştur. Asiye'nin, Cennet'te Peygamber'in eşleri arasında olacağı bir hadis ise şöyledir: "*Allah, İmran kızı Meryem'i, Firavun'un hanımı Asiye'yi ve Musa'nın*

⁵⁵ Tegâbün, 64/14.

⁵⁶ Tahrîm, 66/10.

⁵⁷ Meryem, 19/18

⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/47

⁵⁹ Ahmed bin Hanbel, Ebû Abdullah, *el-Müsned*, tahk. Komisyon, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414, I: 36.

*kız kardeşi Gülsüm'ü Cennette bana zevce olarak vermeyi hükmeyleti.”*⁶⁰ Dolayısıyla iman, iffet, hayâ gibi yaratılışa uygun davranışlara yaklaştıran ve olumlu kabul edilen motifler gerek Kur'an ayetleri gerekse Hz. Peygamberin hadislerinde övülmektedir.

Bunun yanı sıra Kur'an'da, Hz. Yusuf'un iffeti⁶¹, Hz. Şuayb'ın kızının yürüyüşü karşısındaki hayâlı ve utangaç oluşu, örnek davranışlar olarak gösterilir.⁶² Kur'an'da, şeytanın hile ve tuzağı için 'zayıf' ifadesi kullanılırken⁶³, Hz. Yusuf'un diliyle, *“Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür.”*⁶⁴ ifadesinde, bazı kadınların tuzaklarına dikkat çekilir.⁶⁵

Bu örneklerle Kur'an, insanlığı kıssalar aracılığıyla uyarmakta, onun tuzağına düşmemeleri için insanın yaratılışından itibaren şeytanın insana nasıl düşman kesildiğini defalarca hatırlatıp öğüt vermektedir.

1.4.1. Hz. Âdem ve Ailesi

Karı, koca ve çocuklardan meydana gelen ilk aile örneği Hz. Âdem, eşi Hz. Havva ve çocuklarında görülür. Kur'an'a göre Hz. Âdem eşiyle birlikte cennete yerleştirilir. Yüce Allah onların, cennette diledikleri şekilde yaşamalarına ve yiyip içmelerine izin vermiş, ancak yasak olan ağaca yaklaşmamaları hususunda bilhassa uyarıda bulunmuştur.⁶⁶ Bu noktada şeytanın onlara apaçık düşman kılındığını bildirmiş, şeytana aldanmamaları gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.⁶⁷ Ancak onlar, şeytanın vesvesesiyle yasak ağaca yaklaşarak hatada bulunmuşlar, yaptıkları hata sonucunda cennetten çıkarılarak yeryüzüne gönderilmişlerdir.⁶⁸ Fakat Hz. Âdem ve Havva, yaptıkları hatanın farkına vararak hemen duaya durup: *“Rabbimiz! Biz kendi kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen hiç şüphesiz*

⁶⁰ İbn-i Kesîr, Ebû'l-Fidâ 'İmadüddin İsmâil b. Ömer, *Kasasu'l-Enbiyâ, Müessesetü Ebî't-Tayyib li's-Sekâfe*, 3. Baskı, Beyrut, 1992, s. 565.

⁶¹ Yusuf, 12/32

⁶² Kasas, 28/25

⁶³ Nisâ, 4/76

⁶⁴ Yusuf, 12/28

⁶⁵ Ahmet Güneş, *“Kur'an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması”*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, Sayı: 21, s. 155-156.

⁶⁶ Bakara, 2/35; A'râf, 7/19

⁶⁷ Tâhâ, 20/117.

⁶⁸ Bakara, 2/36; A'râf, 7/24-25.

ebedî kaybedenlerden oluruz."⁶⁹ şeklinde yakarmışlardır. Allah da onlar tarafından yapılan tövbeyi kabul ederek günahlarını affetmiş⁷⁰ ve sahih bir nikâhla yeryüzünde ilk huzurlu aile yuvasını tesis ederek dünya yaşamına başlamışlardır.

Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Âdem'in aile bireyleri olarak iki oğlundan söz edilir. Fakat bunların isimleri belirtilmez, yalnızca aralarında geçen ve birinin diğerini katletmesiyle neticelenen, menfur bir cinayetten bahsedilir.⁷¹ Nitekim Hz Peygamber bu olaya atıfta bulunarak: "*Haksız yere öldürülen her insanın (kanunun akıtılması vebalinden) bir hisse de Âdem'in ilk oğluna düşmektedir.*"⁷² buyurmaktadır.

Kur'an'da bahsedildiği üzere Hz. Âdem ve ailesinden alınacak pek çok mesaj bulunmaktadır. Hz. Âdem ve ailesi insanlık açısından örnek bir aile olup onlarla beraber yeryüzünde "nikâh kurumu" meşru olarak hayat bulmuştur. Nitekim ayette "Hz. Âdem'in eşi" ifadesine yer verilmesi, Allah'ın katında da makbul bir ailenin oluşturulduğunu ortaya koymaktadır.⁷³

Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten çıkarılmalarına neden olan hatada bulunmaları, hakikatte sonraki dönemlerde yaşayan bütün çiftlere bir model olmaktadır. Bir diğer ifadeyle eşlerin birbirine karşı Allah'ın emirlerini yerine getirmede destek olmaları fakat aynı zamanda hatada bulunarak şeytana tabi olduklarında da bu durumdan geri dönmeye aynı uyumu sergileyebilmelidirler. Nitekim Hz. Âdem ve Hz. Havva da, hata yaptıklarını anlamışlar, ancak hatalarında ısrar etmeyerek tövbe etmeyi de unutmamışlardır. Dolayısıyla Hz. Âdem ve Havva, birer eş olarak birbirlerine olan muhabbetlerini, ortaya koyarak iyisiyle kötüsüyle hayatı paylaşarak karı koca dayanışması noktasında ilk örneği sergilemişlerdir.⁷⁴

Diğer yandan Hz. Âdem'in iki oğlu Habil ile Kabil kıssası, insanlık âleminde oluşabilecek olumsuz bir takım durumların da gerçekleşeceğini ifade etmesi açısından örnek olarak gösterilmektedir.

⁶⁹ A'râf, 7/23.

⁷⁰ Bakara, 2/3.

⁷¹ Mâide, 5/27-31.

⁷² Buhârî, Cenâiz, 33, Diyat, 2; Müslim, Kasame, 27.

⁷³ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, İstanbul 2007, I, 326; Ramazan Varol, *Aile Hayatımız*, İstanbul, 2002, 261-262.

⁷⁴ Ali Akpınar, "Kur'an'a Göre Ailevî Problemler ve Yaşanabilir Çözümleri", *Kur'an'da Aile Sempozyumu*, İzmir 2011, 75.

1.4.2. Hz. Nuh ve Ailesi

Kur'an-ı Kerîm, Hz. Nuh'un anne ve babasından söz ederek, Hz. Nuh'un onlar hakkında istiğfarda bulunduğunu ifade eder.⁷⁵ Kur'an'da, Hz. Nuh'un karısı ve bir oğlundan da söz edilmektedir. Tahrîm Sûresi'nde⁷⁶ Hz. Nuh'un karısından bahsedilerek onun evli olduğu belirtilir. Bu ayette, onun, kocasına karşı bir ihanet içerisinde olduğu belirtilmekte ve bu nedenle cehennemlik olduğu haber verilmektedir. Nitekim bir peygamber eşi olmasına karşın Hz. Nuh'a iman etmeyerek kocasının peygamberlik vazifesini kabul etmeyerek inançsızlığını gizlemiş ve bu nedenle Kur'an'da hain olarak nitelendirilmiştir.⁷⁷ Taberi'ye göre onun bu ihaneti, müminlere olan düşmanlığı veya müminlere karşı inkârcı olanlarla işbirliğinde bulunmasından kaynaklanabilir.⁷⁸

Hûd suresinin 42-46. ayetlerinde ise Hz. Nuh'un bir oğlundan söz edilmekte ancak ismi geçmemektedir. Burada geçtiği üzere bu oğlu Hz. Nuh'un peygamber olduğuna iman etmemiştir. Mü'minler gemiye binerek tufan başladığında Hz. Nuh oğluna "Oğulcuğum!" diyerek, şefkat ve merhamet dolu ifadelerle gemiye binmesini ve inkârcılar arasında olmamasını isteyerek nasihatte bulunmuş, ancak oğlu bu nasihatini reddederek boğulanlar arasında yer almıştır. Bu acı durum karşısında Hz. Nuh, oğlunun kendi ailesinden olduğunu, ailesinin kurtulacağına ilişkin ilahi bir dayanak olduğunu ve burada çözümlenemediği bir sırrın bulunduğunu dillendirir. Ancak bu ifadeler karşılık bularak, o çocuğun Hz. Nuh ailesinden olmadığı; çünkü "onun amelinin gayri salih"⁷⁹ olduğu belirtilir. "Oğlunun onun ehlinden olmaması"⁸⁰, öz sulbünden olmaması anlamında değil, inancındaki ahlak yapısındaki ve amellerindeki bozukluk nedeniyle artık Hz. Nuh'un salih ehlinden kabul edilmemesidir.⁸¹

⁷⁵ Nuh, 71/28.

⁷⁶ Tahrîm, 66/10.

⁷⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, çev. Bekir Karlığa; Bedreddin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1993, IV: 303.

⁷⁸ Taberi, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut 1992, X: 319.

⁷⁹ Hud, 11/40.

⁸⁰ Hud, 11/40-43.

⁸¹ Mevdûdî, age, c. II, s. 371-372.

Dolayısıyla bu ifadede, din bağıyla bağı olmayan birisinin akrabalık bağının da bir anlamının bulunmadığı ortaya konulmaktadır. Nitekim Kur'an'a göre inanç, aileyi birbirine bağlayan en önemli bağıdır.⁸²

Bu bağlamda Kur'an'da anlatıldığı üzere Hz. Nuh kıssası ve aile hayatına dair ifadelerden çıkarılacak hisse, aynı aileyi paylaşarak karı-koca ya da baba-evlat ilişkisi olup aynı inancı paylaşmayan bireylerin bu durumu dünya hayatındaki imtihanlardan biridir. Böyle durumlara karşı nasıl tavır alınması gerektiği de kıssada zikredilmiştir.

1.4.3. Hz. İbrahim ve Ailesi

Kur'an-ı Kerim'de, Âl-i İbrahim'in seçilmiş bir aile olduğu haber verilir.⁸³ Bu noktada Hz. İbrahim'in aile hayatı iki safhada ele alınmaktadır. Bunlardan ilki putperest olan babasıyla ilişkileri, diğeri, eşi ve çocuklarıyla münasebetleri. İlk aşamada Hz. İbrahim'in babasının putperest olduğu ve yonttuğu putlara taptığı haber verilir. Hz. İbrahim'in, öncelikle şefkat, merhamet ve hürmetle babasını tevhide davet ettiği görülür. "Babacığım!... Babacığım!" diyerek ona dinî hakikatlerin telkininde bulunur. Fakat başarısız olur.⁸⁴ Bir süre babasını bağışlaması için Allah'a yakarır,⁸⁵ ancak artık onun Allah'ın düşmanı olup ebedî olarak cehennemlik olduğunu kavrayınca bu isteğinden vazgeçer.⁸⁶

Bunun dışında Kur'an, Hz. İbrahim'in evlilik aracılığıyla oluşturduğu bir aileden bahseder. Hûd Suresi'nde bir hanımı olduğu ifade edilir.⁸⁷ Tarih kaynaklarında geçen bilgilere göre Hz. İbrahim'in eşi, amcasının kızı Sare'dir. Bununla birlikte Hz. İbrahim'in birden çok evliliği olduğu, Sare'nin dışında, Sare'nin cariyesi Mısırlı Kıpti Hacer ile de evlendiği ifade edilmektedir.⁸⁸

Hz. İbrahim ise çocuk, torun ve kıyamete kadar gelecek Nesebi için çok duada bulunan ve duası kabul olunan bir peygamber şeklinde ifade edilir. Örneğin Allah ona "Ben seni insanlara imam/önder yapacağım." buyurduğunda o da hemen

⁸² Sevgi Tütün, *Kur'an'da Peygamber Aileleri*, İstanbul 2012, 105.

⁸³ Al-i İmran, 3/33.

⁸⁴ Meryem, 19/41-48.

⁸⁵ Meryem, 19/47; Şuara, 26/86; Mümtehine, 60/5.

⁸⁶ Tevbe, 9/114.

⁸⁷ Hud, 11/71.

⁸⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, Daru Sadır, Beyrut 1965, I: 100-102.

“Zürriyetimden de önderler yap, Ya Rabbi!”⁸⁹ şeklinde duada bulunmuştu. Bu duanın da bereketiyle Nesebinden İsmâîl, İshâk, Yakûb, Musa, Harun, Davûd, Süleyman, Eyyûb, Yûnus, Zekeriya, Yahyâ ve İshâgibi peygamberler görevlendirilmiştir. Son Peygamber Hz. Muhammed de onun soyundan gönderilmiştir.⁹⁰

Çocukları ile ilgili olarak, Kur’an-ı Kerîm, Hz. İbrahim’in iki oğlundan söz eder: Bunlar Hz. İsmâîl ve Hz. İshâk’tır. Hz. İsmâîl Hacer’den, Hz. İshâk Sare’den doğmadır.⁹¹ Kur’an’da nedeni açık bir şekilde ifade edilmese de Hz. İbrahim, eşi Hacer ve küçük oğlu İsmâîl’i, henüz yerleşimin olmadığı bir devirde Mekke’deki Beytullah’ın yanına götürerek bırakır. Bunun gerekçesi olarak da “namazı dosdoğru kılmaları için” diyerek dini nedenle yaptığını belirtir.⁹²

Hz. İsmâîl, Kur’an’ın doğacağını babasına müjdelediği hilm sahibi, akıllı, babasına karşı yumuşak huylu bir evlattır.⁹³ Hz. İbrahim Allah’tan salih bir çocuk istemiş,⁹⁴ duasının kabulü sonucunda kendisine Hz. İsmâîl’in doğacağı haberi gelmiştir. Ancak Hz. İbrahim, çok sevdiği bu evladını Allah yolunda kurban etme imtihanıyla karşı karşıya kalmış, gerek o gerekse Hz. İsmâîl Allah’ın emrine teslim olmuş ve baba ile oğul bu imtihanı başarılı bir şekilde vermişlerdir. Hz. İbrahim’in Nesebini devam ettiren evlatlarından biri de oğlu Hz. İshâk ve onun oğlu Hz. Yakûp’tur. Kur’an’da İbrahim’e, oğlu İshâk ve ondan olan torunu Yakûp’un bahsedildiğinden bahisle dede, oğul ve torun ilişkisine değinilmektedir.⁹⁵

Hz. İbrahim, oğlu İsmâîl’le birlikte Kâbe duvarlarını yükselttiği esnada da zürriyeti için duada bulunmuş, Nesebinden gelenlerin Allah’a iman eden ve teslim olan bir topluluk olmasını, içlerinden bir peygamber çıkarmasını Allah’tan istemiştir ki,⁹⁶ burada Hz. İsmâîl ve onun Nesebinden gelen Hz. Muhammed’e işarette bulunulduğu görülmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber tarafından ifade edilen, “*Ben babam İbrâhim’in duası, kardeşim İshâ’nın müjdesi ve annemin*

⁸⁹ Bakara, 2/124.

⁹⁰ Fahreddin Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, İstanbul 1307, I: 239.

⁹¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, Daru Sadır, Beyrut 1958, I: 48.

⁹² İbrahim, 14/37.

⁹³ Sâffat, 37/102-111.

⁹⁴ Sâffat, 37/100.

⁹⁵ Ankebut, 29/27.

⁹⁶ Bakara, 2/128-129.

rüyasıym.”⁹⁷ sözleri bu duanın kendisinin peygamberlik görevi ile tecelli ettiğini bildirmektedir. Bununla birlikte Hz. İbrahim yine Nesebi için putlardan uzak durup tevhit ehli⁹⁸ ve Allah’a şükrederek namazı dosdoğru kılan inananlardan olmaları için duada bulunmuştur.⁹⁹

Dolayısıyla bir baba ve dede olarak Hz. İbrahim, Nesebini önemseyen, onların eğitimine son derece önem veren örnek bir peygamberdir.¹⁰⁰ O, hâl ve kavliyle insanoğlunun soyuna bırakacağı en önemli mirasın “tevhit inancı” olduğunu vurgulamıştır. Nitekim ailesi ve çocuklarına dindar olarak yaşamak, ahlak sahibi olmanın yollarını anlatmış, böylelikle onları yaşadıkları devrin toplumlarına örnek ve rehber yapmıştır.¹⁰¹ Bu nedendir ki Yüce Allah Kur’an-ı Kerîm’de onunla ilgili “İbrahim’de ve beraberindeki müminlerde sizin için uyulması gereken güzel bir örnek vardır”.¹⁰² buyurmuştur.

1.4.4. Hz. Yakup ve Ailesi

Kur’an-ı Kerîm’de bahsi geçen bir diğer peygamber ailesi “Âl-i Ya’kûb”tur.¹⁰³ Kur’an’da Hz. Yakup’un eşleriyle ilgili bir bilgiye yer verilmezken, ailesine ilişkin çocuklarının daha çok zikredildiği ayetler bulunmaktadır. Fakat tarih kaynaklarında Hz. Yakup’un birden fazla evlilik gerçekleştirdiği ve birçok çocuğu olduğu kaydedilmektedir.¹⁰⁴ Yusuf Suresi’nin tamamı bu aileye; Hz. Yakûp ve oğullarına, Yusuf ile kardeşleri arasında yaşanan olaylara tahsis edilmiştir.¹⁰⁵

Bu ayetlere göre, Hz. Yusuf bir gün rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secdeye bulunduğunu görür. Babasına rüyasından bahseder. Babası ise kardeşlerine bu rüyadan bahsetmemesini, bahsederse kardeşlerinin kıskançlıkla kendisine bir tuzak kurabileceklerinden söz eder. Ancak Hz. Yakup’un korktuğu olay başına gelir. Kardeşleri, Hz. Yakûp’un Yusuf’u ve onun ana-baba bir kardeşi Bünyamin’i kendilerinden daha fazla sevmesini kıskanarak, Hz. Yusuf’a bir tuzak

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV: 127, 128; V: 262.

⁹⁸ İbrahim, 14/35; Bakara 2/132.

⁹⁹ İbrahim, 14/37-39.

¹⁰⁰ İbrahim Canan, “Hz. İbrahim’den Kur’ânî Mesajlar”, *1. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, Şanlıurfa 1997, 98.

¹⁰¹ Tütün, *Kur’an’da Peygamber Aileleri*, 125.

¹⁰² Müntehine, 60/4.

¹⁰³ Yusuf, 12/6.

¹⁰⁴ İbnü’l-Esir, *el-Kamil fi’t-tarih*, I: 126-127; Taberi, *Câmiu’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, I: 355.

¹⁰⁵ Yusuf, 12/4-102.

hazırlarlar. Ölmesi veya bir daha eve geri dönmemesi için bir kuyuya atarlar. Babalarına geldiklerinde “*Biz oynarken Yusuf’u kurt yedi.*”¹⁰⁶ şeklinde yalan söylerler. Hz. Yakup bunun açıkça bir oyun ve yalandan ibaret olduğunu bilir. Fakat “*Sabır ne güzeldir.*”¹⁰⁷ diyerek kadere razı olur. Bölgeden geçen bir kervan tarafından Yusuf kuyudan çıkarılarak köle olarak satılır. Hz. Yakup ailesine bakıldığında burada anlatılanlar, kardeşler arasındaki kıskançlığın nelere neden olabileceğini gösteren ibret dolu hadiselerdir. Ayrıca burada Hz. Yakup’un şahsında baba sevgisi ve bu sevginin evlada göre değişkenlik arz edebileceği vurgulanmaktadır. Surede geçen önemli bir husus ise, Hz. Yakup’un tıpkı dedesi Hz. İbrahim gibi oğullarının mümin olmaları ve mümin olarak can vermelerine ilişkin vasiyettir.¹⁰⁸

Ayrıca bu ayet, peygamberlerin şahsında babaların çocuklarına karşı din konusunda hassas davranışlarını gösteren önemli bir örnektir. Hz. Yakûp ailesi ve Hz. Yusuf kıssasında dikkat çekilen hususlardan biri de aile bağları meselesidir. Kıssaya göre hoşgörü, anlayış, merhamet, affedicilik ve sevgi aile içi sıkıntıların çözümü noktasında anahtar kavramlardır. Kıssada bu noktada ailelere mesaj verilerek istenmeyen davranışlardan ve özellikle kıskançlıktan uzak durmaları istenmektedir. Ancak tüm bu anlatılanların odaklandığı husus inanç ve beraberinde sabırdır. İnancın gücü, şayet aile fertlerine de yansırsa onları bir araya getirmeye yetecek yegane harçtır.¹⁰⁹

1.4.5. Hz. Musa ve Ailesi

Hz. Musa’nın aile hayatı Kur’an’da bütün yönleriyle detaylı bir biçimde anlatılır. Hz. Musa’nın dünyaya gelişi, annesinin onu bir sandığa koyarak nehre bırakışı, kız kardeşi tarafından sandığı takip edilişi, Hz. Musa’nın Firavun sarayına alınması ve sütanesi olarak yeniden annesinin şefkatli kucağına ulaşması anlatılır.¹¹⁰

Kıssada zikredilen ayetler ve kıssadaki anlatım tarzı, annesinin Musa’yı ne kadar çok sevdiğini, kız kardeşinin onu takip ettiği sırada takındığı tutum ve hareketlerini gözler önüne sererek ailevî bağların ne kadar kuvvetli olduğunu ortaya

¹⁰⁶ Yusuf, 12/17.

¹⁰⁷ Yusuf, 12/83.

¹⁰⁸ Bakara, 2/132.

¹⁰⁹ Tütün, *Kur’an’da Peygamber Aileleri*, 150.

¹¹⁰ Kasas, 28/7-12.

koymaktadır. Kur'an'da Hz. Musa'nın iki kardeşinden söz edilmektedir. Bunlardan ilki Hz. Harun, diğeri ise sandukasını takip eden kız kardeşidir. Tarihî kaynaklara göre kız kardeşinin ismi Meryem'dir.¹¹¹

Kur'an-ı Kerim, Hz. Musa'nın evliliği ve bu yolla kurduğu ailesinden söz eder.¹¹² Taberi tefsirinde, Hz. Musa'nın kayınpederi Hz. Şuayb olarak belirtilir.¹¹³ Hz. Musa'nın erkek kardeşi Hz. Harun ise kardeşliğin en güzel örneklerindedir. Nitekim Hz. Musa peygamberlik görevini daha iyi yapabilmek için Allah'tan bir yardımcı isteyerek bu yardımcının ise kardeşi Harun olması temennisinde bulunmuştur. Allah onun duasını kabul buyurarak Hz. Harun'u da peygamber olarak görevlendirmiştir.

Kur'an'da Hz. Musa'nın kardeşi Harun'dan yirmi yerde bahsedilir. Söz konusu ayetlerde Harun, Allah'ın bir rahmeti olarak nebi sıfatıyla kardeşi Musa'nın yardımcısı olarak görevlendirilmiş, ilahi öğretileri tebliğ amacıyla Allah tarafından Firavun ve onun seçkinler çevresine gönderilmiş ve kardeşiyle birlikte kendisine doğruyu yanlıştan tefrik etmeye yarayan bir ölçü (furkan) ve ışık saçan bir kaynak olan vahiyler verilmiştir. Ayrıca ilahi lütuf, yardım, hidayet, sonraki nesiller arasında hayırla yâd edilme ve Allah'ın rahmet-esenlik dileğine (selam) mazhar olmuştur.¹¹⁴

Dolayısıyla Hz. Harun da bir peygamber olarak tevhit mücadelesi sürecinde kardeşi Musa'ya yardım etmiştir. Hz. Musa ile Hz. Harun'un iki kardeş peygamber olarak tevhit mücadelesinde beraber hareket etmeleri kardeş dayanışmasının en güzel örneklerinden birini karşımıza çıkarmaktadır.

1.4.6. Hz. Lokman ve Ailesi

Lokman Suresi, tevhit, iman ve şükür gibi önemli konuların yanı sıra, Hz. Lokman'ın oğluna öğütlerini içermektedir. Bu ayetler özetle; şirkin men edilmesi, anne babaya saygı gösterilerek meşru emirlerine uyulması, sorumluluk bilinci, iyilik için çaba sarf etme, sabır, tevazu gibi dini ve ahlaki ödevleri içermektedir.¹¹⁵

¹¹¹ M. Kamil Yaşaroğlu, "Kasas Suresi", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV: 536.

¹¹² Kasas, 28/27-29.

¹¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, X: 61.

¹¹⁴ Bkz. Bakara 2/248; Nisa 4/163; En'am, 6/84; A'raf, 7/122, 142; Yunus, 10/75; Meryem, 19/28, 53; Taha, 20/30, 70, 90, 92; Enbiya, 21/48; Müminun. 23/45; Furkan. 25/35; Şuara, 26/13-48; Kasas 28/34; Saffat, 37/114-120.

¹¹⁵ Harun Şahin, "Kur'an'da Aile İçi Eğitim: Lokman Suresi Örneği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, Temmuz-Aralık, Şanlıurfa, 2009, 82-89.

Hiç şüphe yok ki, bir baba oğluna bütün samimiyetiyle öğütte bulunur ve yaşamı boyunca kazandığı bütün bilgi ve tecrübeler doğrultusunda, hayatın akışı içerisinde uyguladığı şeyleri oğluna bir emanet olarak bırakarak böylelikle onun yaşamına yön vermeye çalışır.¹¹⁶ Hikmet sahibi¹¹⁷ bir peygamber olarak da Hz. Lokman hayatı boyunca tatbik ettiği prensipleri oğluna da öğütlemiştir. Bu yönüyle anne-babanın çocuklarına karşı sorumluluklarından birinin de iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma olduğu görülmektedir.

Hz. Lokman'ın oğluna verdiği ilk öğüt Allah'a şirk koşmamasıdır: *“Hani! Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.”*¹¹⁸ Bu prensip Kur'an'da pek çok peygamberin tebliğlerinin temelini de oluşturan gizli ve açık şirkin yasaklanması şeklindedir.

Daha sonra ana-babaya itaatle devam eden öğütler ahiret inancının ve hesap gününün vurgulandığı şu öğütlerle devam eder: *“Yavrum! Yaptığın iyi veya kötü bir iş, bir hardal tanesi ağırlığınca olsa, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin diplerinde saklanmış olsa, Allah onu mutlaka meydana çıkarır. Zira şüphesiz ki Allah, her şeyin inceliğini ve gizli tarafını bilir, her şeyden haberdardır.”*¹¹⁹

Hz. Lokman'ın üçüncü öğüdü namaza ilişkindir: *“Yavrum! Namazını hakkıyla eda et!”*¹²⁰ Burada Hz. Lokman, oğlunun yalnızca namazı eda etmesinden öte namazı hakkıyla eda etmesini istemiştir. Surede geçen bir diğer öğüt ailenin ve dolayısıyla toplumun ayakta durmasını sağlayan, *“İyiliği emret, kötülüğe mani ol!”*¹²¹ öğüdüdür. Fakat bu öğütün tatbikinde karşılaşılabilecek sorunlara karşı da Hz. Lokman oğluna kişinin sahip olması gereken temel niteliklerden biri olan sabrı tavsiye ederek, *“Başına gelene sabret. Şüphesiz ki, bunlar azmedilmeye değer işlerdendir.”*¹²² demektedir.

¹¹⁶ Mevlüt Güngör, “Kur'an-ı Kerim'de Hz. Lokman”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, XXXV: 169.

¹¹⁷ Lokman: 31/12.

¹¹⁸ Lokman, 31/13.

¹¹⁹ Lokman, 31/16.

¹²⁰ Lokman, 31/17.

¹²¹ Lokman, 31/17.

¹²² Lokman, 31/17.

Daha sonra da insanlara karşı nasıl tavır takınılması gerektiğini hatırlatan, “*Büyüklik taslayarak insanlardan yüz çevirme!*”¹²³ öğüdü gelmektedir. Ardından da, “*Yeryüzünde kibirlenerek yürüme! Şüphesiz ki, Allah büyüklik taslayan ve övünen kimseleri hiç sevmez. Yürüyüşünde tabii ol!*”¹²⁴ şeklinde oğlunun yürüyüşünün bile nasıl olması gerektiğini açıkça dile getirmiştir. Hz. Lokman’ın oğluna son öğüdü ise, insanlarla konuşurken sesini fazla yükseltmemesine ilişkindir: “*Sesini de alçalt! Çünkü seslerin en çirkini şüphesiz merkeplerin sesidir!*”¹²⁵

Lokman suresinin 14. ayetinin sonundaki “*önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.*” ifadesi ile insana, iman ve lütuf nimetine karşılık Allah’a, büyütüp besleme nimetine karşılık da anne-babasına şükretmesi tavsiye edilmiştir.¹²⁶

Dolayısıyla bir baba olarak Hz. Lokman’ın öğütlerinin oğlunun şahsında aslında evrensel manada bütün evlatlara ve insanlığa hitap eden öğütler olduğu görülmektedir.

1.4.7. Hz. Zekeriya ve Ailesi

Hz. Zekeriya, kendi yaşı epeyce ilerlemiş, hanımı ise kısır ve ihtiyar olsa da “*Rabbim! Bana katından tertemiz bir zürriyet ihsan eyle! Şüphesiz sen duaları en güzel şekilde işitensin.*”¹²⁷ şeklinde duada bulunmuştur. Ayrıca istediği bu çocuğun veli, gerek kendine gerekse Yakûp ailesine dinî anlamda varis olacak, yani peygamber olarak Allah’ın rızasına erecek birisi olması için dua etmiştir.¹²⁸

“*Zekeriya mabette namaz kılarırken melekler ona, “Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa’yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya’yı müjdeler” diye seslendiler.*”¹²⁹; (Allah şöyle dedi:) “*Ey Zekeriya! Haberin olsun ki biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye vermedik.*”¹³⁰ “*Zekeriya’yı da hatırla. Hani o, Rabbine,*

¹²³ Lokman, 31/18.

¹²⁴ Lokman, 31/18-19.

¹²⁵ Lokman, 31/19.

¹²⁶ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, çev: Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, I-VII, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, V/22.

¹²⁷ Al-i İmran, 3/38.

¹²⁸ Meryem, 19/5-6.

¹²⁹ Al-i İmran, 3/39.

¹³⁰ Meryem, 19/7.

“Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın” diye dua etmişti. Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya’yı bağışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık.”¹³¹ Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Zekeriya’nın sebepler olmaksızın yaşlı bir baba ve kısır bir anneden meydana gelmesini uzak görmesinden dolayı Hz. Yahya’nın doğumu öncesinde sadece Allah’ın ihsanına sığındığı anlaşılmaktadır.

Allah, Hz. Zekeriya’nın duasını kabul ederek, ona Yahyâ adında bir oğul vermiş, bu oğul genç yaşında hüküm ve hikmet sahibi bir peygamber olarak, ana babasına karşı da son derece müşfik, şefkatli davranan, merhamet sahibi, tertemiz,¹³² iffet timsali bir evlat olarak ön plana çıkmıştır. Hz. Yahyâ özelinde ortaya konulan bu vasıflar bir model olarak insanoğluna gösterilmiştir. Nitekim Hz. Yahyâ, bir evladın ana-babasına karşı nasıl davranması gerektiğini gösteren örnek bir şahsiyettir. Hz. Yahyâ’nın Kur’an’da sayılan bu vasıfları, çocuk terbiyesi noktasında anne-baba ve ilgili kişilerin hangi konulara ne kadar dikkat etmeleri gerektiğini bildirmektedir.

1.5. Kur’an’da Adı Geçen Aileler ve Kadınlar

1.5.1. İmran Ailesi

İmran ailesi Kur’an’da övülen seçkin aileler arasındadır.¹³³ Nitekim Kur’an’ın farklı yerlerinde İmran ailesinin bireylerine ilişkin pek çok ayet yer almaktadır. Bu ayetlere göre İmran ailesi, dini bağlarla birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olan geniş bir aile olarak vasıflandırılır. Söz konusu aile, Kur’an açısından değerlendirildiğinde aile içerisinde Hz. Meryem ile Hz. İsâ ve Hz. Zekeriya ile Hz. Yahyâ çok önemli bir yer teşkil etmektedir.

Âl-i İmran sûresi 33. ayetinde Âdem’in, Nuh’un, İbrahim ailesiyle İmran aileleri seçilmişler arasında gösterilerek, bu ailelerin âlemlere üstün kılındığı ifade edilmektedir. Yine aynı sure 35. ayette İmran’ın karısının doğacak çocuğunu Rabbe adadığı ve ona Meryem adını verdiği bildirilen bölümden ve Tahrim Sûresi 12.

¹³¹ Enbiya, 21/89-90.

¹³² Meryem, 19/7, 12-14.

¹³³ Âl-i İmrân, 3/33.

ayetindeki “*İmran kızı Meryem*” ifadelerinden hareketle İmran ailesiyle kastedilenin Hz. Meryem ve oğlu İsa olduğu görülmektedir.¹³⁴

1.5.2. Hz. Meryem Ailesi

Hz. Meryem Kur’an-ı Kerîm’de ismi 23’ü İsa bin Meryem şeklinde olmak üzere 34 yerde geçen, Kur’an’ın 19. sûresine ismini veren ve Kur’an’da ismiyle yer alan tek kadındır. Babası İmran adıyla, annesi ise Hanne adıyla zikredilir.¹³⁵ Babası İmran tarafından seçkin bir aileden geldiği¹³⁶ gibi, annesi de duası kabul edilen¹³⁷ bir kimsedir.

Hanne, Hz. Meryem’e hamile iken onu Allah’a adayan bir annedir. Doğduğunda ona Meryem adını vererek onu ve Nesebini şeytandan muhafaza etmesi için Allah’a duada bulunur.¹³⁸ Hanne, kızını mabete hizmet etmesi için adar. Hanne’nin bu adağı, onun Allah’a gönülden bağlı olan salih bir kadın olduğunun delilidir. Hz. Meryem, doğumundan önce babasını kaybetmesi nedeniyle, mabette teyzesinin kocası Hz. Zekeriya’nın gözetiminde yetişir. Hz. Zekeriya’nın bu tutumu, çocuk eğitimi ve yetiştirilmesinde yüklenilecek sorumluluğun önemine dikkat çekilmesi açısından önem arz eder. Böylelikle anne-babalara çocuk yetiştirmenin ne kadar büyük bir sorumluluk olduğu hatırlatılır. Bunun yanı sıra çocuğun sorumluluğunu üzerine alacak bir baba olmadığı durumlarda yakın akrabaların çocuklara sahip çıkması gerektiği vurgulanmıştır.¹³⁹

Hz. Meryem, kendini bütünüyle Allah’a kulluğa adayan iffet timsali bir kadın olarak ön plandadır. “*Hani melekler Şöyle demişti: ‘Ey Meryem! Allah seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı.*”¹⁴⁰ ayetinde ifade edildiği üzere Allah onu seçerek tertemiz kılmış ve dünya kadınlarına üstün bir vasıf yüklemiştir.

“*Hani melekler şöyle demişti: ‘Ey Meryem! Allah sana, adı Meryem oğlu İsa Mesih olan, dünyada da ahirette de itibarlı ve (Allah’a) yakınlardan biri olacak*

¹³⁴ Ömer Faruk Harman, “İmran”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII: 232.

¹³⁵ Ömer Faruk Harman, “Meryem”, *DİA*, İstanbul 2004, IXXX: 240.

¹³⁶ Tahrîm, 66/12.

¹³⁷ Al-i İmran, 3/35-37.

¹³⁸ Al-i İmran, 3/35-36.

¹³⁹ Tütün, *Kur’an’da Peygamber Aileleri*, 175.

¹⁴⁰ Al-i İmran, 3/42.

kendi katından bir kelimeyi müjdeliyor. ‘O, beşikte ve erişkin iken insanlara konuşacak ve salihlerden olacak.’ (Meryem): ‘Rabbim! Bana hiçbir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur!’ dedi. Allah ‘Öyle ama Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece ‘ol!’ der, o da hemen oluverir’ dedi.”¹⁴¹ ayetlerinde de ifade edildiği üzere Hz. Meryem’in hamilelik ve doğum süreciyle ilgili göz ardı edilmemesi gereken en önemli gerçek bir iffet abidesi olan Hz. Meryem’in, bâkire olduğu hâlde, Allah’ın bir mucizesi olarak hamile kalmasıdır. Bu hakikat, Kur’an’da¹⁴² açıkça zikredilmektedir. Bu bağlamda yine Kur’an’da, Hz. Meryem hakkında bu duruma zıt olarak söylenen her sözün onun aleyhinde büyük bir iftira olduğu, bu iftira sahiplerinin belalarla cezalandırıldığı ve kalplerinin mühürlendiği ifade edilmiştir.¹⁴³

“Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Onlar şöyle dediler: “Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın! “Ey Hârûn’un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.” Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona işaret etti. “Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?” dediler. Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti. Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı.”¹⁴⁴ Kur’an’daki ifadelerden hareketle Kurtubî, şu yorumda bulunmuştur. Hz. İsa, bu yaşta akli eren bir kişi olarak değil, annesinin temizliğini açıkça ortaya koymak için konuşmuştur. Bu konuşma, kıyamet gününde Allah’ın organları konuşurmasına benzemektedir. Bu dönemden sonra konuşmasının devam ettiğine, bir günlükken veya bir aylıkken namaz kıldığına dair bir rivayet bulunmamaktadır. Eğer konuşması, öğüt verip namaz kılması devam etseydi bu durumlar gizli kalmazdı. Hz. İsa’nın beşikte bebekken konuşması annesi Hz. Meryem’in zinadan uzak olduğunu ortaya çıkarmış ve Hz. Meryem’e hadd vurulmamıştır.¹⁴⁵

¹⁴¹ Al-i İmran, 3/46-47.

¹⁴² Âl-i İmrân, 3/47; Meryem, 19/20; Enbiyâ, 21/91; Tahrîm, 66/12.

¹⁴³ Nisâ, 4/155-158.

¹⁴⁴ Meryem, 19/28-32.

¹⁴⁵ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh elEndülüsî. *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*. thk. Sıdkı Muhammed Cemil-İrfan el-Aşşâ’, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1415/1995, XI: 30.

Sonuç olarak Hz. Meryem, imanı, ameli, iffeti ve ihlâsı yönleriyle Kur'an'ın bütün kadınlara ve annelere örnek gösterdiği evrensel bir semboldür. Doğumundan hamile kalmasına kadar gerek anneliği ile gerekse teslimiyeti, sabrı, sadakati ve saflığı ile örnek olan mümtaz bir şahsiyettir.



İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'AN'DA EVLENME VE BOŞANMA

Kur'an-ı Kerîm, "İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lutfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir. Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah lütfundan ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetlerini korusunlar. Bedelini ödeyerek hür olmak isteyen köle ve câriyelerinizin -kendilerinde hayır görürseniz- tekliflerini kabul edin. Allah'ın size verdiği maldan da onlara verin. Namuslu yaşamak isterlerse, dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için câriyelerinizi fuhuş yapmaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa bilinsin ki Allah, onların zorlanmaları sebebiyle bağışlayıcıdır, esirgeyicidir."¹⁴⁶ ayetiyle evliliği teşvik etmiş; "Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır."¹⁴⁷ ayetiyle evlilik birliğinin maksadını vurgulamış; "Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz. Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz onu, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız?"¹⁴⁸ ayetiyle evlilik birliğinde tarafların hak ve sorumluklarını belirtmiş ve "İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir câriye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin. Şundan da emin olun ki imanlı bir köle, sizin hoşunuza gitse bile müşrik bir hür kişiden daha iyidir. Onlar insanları ateşe çağırırlar, Allah ise izni ile cennete ve bağışlanmaya çağırır, gerektiğe hatırlasınlar diye insanlara âyetlerini açıklar."¹⁴⁹ ve "Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız,

¹⁴⁶ Nûr 24/32-33.

¹⁴⁷ Rûm 30/21.

¹⁴⁸ Nisâ 4/19, 20.

¹⁴⁹ Bakara 2/221.

beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır...Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur. Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren analarınız, süt bacalarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (evliliğiniz son bulduğunda) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir. Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir ile) istemeniz size helâl kılındı. Onlarla karı-koca ilişkisi yaşamanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir. çinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Birbirinizden türeyip gelmektesiniz. Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartıyla ve ailelerinin de izniyle onları nikâhlayıp alın, mehirlerini de âdete uygun olarak verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir. Bu, içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir; sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”¹⁵⁰; “Bugün size iyi ve temiz nimetler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Gayri meşrû ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar -mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir. Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider. O, âhirette de hüsrana uğrayanlardanandır.”¹⁵¹; “Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu

¹⁵⁰ Nisâ 4/ 3, 22-25.

¹⁵¹ Mâide 5/5.

müminlere haram kılınmıştır.”¹⁵² şeklindeki ayetlerle de evlenilmesi helal olmayan kadınları sınıflandıran evliliğin kuruluş şeklini tanımlayan ayetlere yer vermiştir. Bu, Kur’an’ın evlenme akdinin şekliyle çok evlilik birliği gayelerine ve aile müessesesine önem vermesinden kaynaklanmaktadır. Evlilik birlikteliğinin nasıl meydana getirileceği ise toplumun bilgi, anlayış ve birikimine bırakılmıştır.¹⁵³

İslamiyet neslin devamı için tek meşru yol olarak nitelediği nikâh akdini teşvik ederek, bu evliliğin sevgi, saygı ile muhafazasını ve sürdürülmesini istemiştir. Fakat evlilik kurumunun sağlıklı bir şekilde yürütülemediği hallerde boşanmayı meşru gördüğünü açıkça ortaya koymuştur. Bu süreçte her iki tarafı bireysel ve toplumsal anlamda daha büyük haksızlık ve zarara maruz bırakmamıştır. Ancak önemli gerekçe bulunmadıkça keyfî olarak evlilik birlikteliğinin dağıtılmasını da uygun görmemiştir. Bazı dinlerde ve hukuki sistemlerde görüldüğü gibi kağıt üzerinde evli kalmakla birlikte gönül ve beden olarak ayrı yaşanmasına da karşı çıkmıştır.¹⁵⁴

İslam dinine göre, Cahiliye dönemindeki gibi kadını kişilik ve onur sahibi bir birey olarak görmeyen, onu yüz defa boşayıp dilediğinde yeniden evine alabilen şehvetperest, bencil bir ruh hali ne kadar zâlimlik ise evlilik ilişkisi ne kadar sıkıntılı olursa olsun eşlerin yaşadıkları sürece birbirine mecbur bırakılarak mağdur edilmeleri de o kadar haksızlıktır.¹⁵⁵

Medeniyet tarihinin güçlü hale gelerek ilerlemesinin asıl kaynağı ailedir. Aile ve dolayısıyla medeniyet varlığını evliliğe borçludur. Evlilik olmaksızın insanlığın değişik üyelerini birleştiren akrabalık bağları ve aileden söz edilemez. Ailenin söz konusu bu önemi dolayısıyla Kur’an-ı Kerim toplumun en küçük birimini oluşturan aileye çok önem vermiş, onun sağlam bir temel üstüne kurulması için büyük bir gayret sarf etmiştir.

¹⁵² Nur 24/3.

¹⁵³ Yunus Apaydın, “Nikah Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikahı Uygulaması”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, 2000, 372-373.

¹⁵⁴ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, I: 351.

¹⁵⁵ Halil Cin, “Eski Hukukumuzda Boşanma”, *Selçuk Üniversitesi Yayınları*, Konya 1988, s. 16-34.

2.1. Evlenme

Lügatte “birleştirme, bir araya getirme, evlenme, evlilik, cinsel ilişki”¹⁵⁶ gibi manalarda kullanılan nikâh sözcüğü İslam hukukunda, “şer’an aranan şartlar doğrultusunda aralarında evlenme engeli olmayan bir erkek ve kadının yaşamlarını sürekli olarak birleştirmelerine olanak tanıyan akit ve bu yolla eşler arasında oluşan evlilik ilişkisi”ni ifade etmektedir. Arap dilinde ‘zevâc’ kökünden türetilen sözcükler de “evlenmek, evlendirmek, evlilik, evliliğin taraflarını oluşturan eşler” anlamlarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.¹⁵⁷

Kur’an’ı Kerîm’de aile kurumunun temelini oluşturan evlilik akti, tüm ilahi dinlerde, kadın ve erkeğin kendilerine ait bir mahremiyet ve paylaşım alanı meydana getirmelerine ve insan soyunun sürdürülmesine katkıda bulunmalarına imkân sağlayan yegâne meşru ilişkiyi ifade eden bir kurumdur.¹⁵⁸

Nikâh, insan neslinin devamı için bizzat amaç olduğu gibi, toplumu bozan ve soysuzlaşmaya sebep olan gayr-ı meşru ilişkilerden de uzak tutan bir hayır olarak kabul edilir. Bu sebeptendir ki nikâhı kolaylaştırma ve çoğaltma önemli bir hayır ve ilgililer için önemli bir vazifedir.¹⁵⁹

Evrendeki tüm varlıkların erkek ve dişi olmak üzere çift yaratıldığını haber veren Kur’an-ı Kerim’de¹⁶⁰ insanların evlilik yoluyla aile kurmalarına çeşitli ayet ve hadisler aracılığıyla teşvikte bulunulmuştur. Çünkü aile gerek bireyin huzur bulduğu bir ortam, gerek neslin sürdürülmesi için bir vesile, gerekse bireyi dinen günah sayılan çeşitli kötülöklere karşı men eden bir araçtır. “İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi O’nun varlığının belgelerindedir. Bunda düşünen insanlar için dersler vardır.”¹⁶¹ Bu ayette geçen huzur ve sükûneti insanın ruhî yönünü göz ardı ederek yalnızca cinsî manada rahatlatma şeklinde değerlendirmek yanlış olur. Evlilik ve aile hayatı hem eşlerin meşru biçimde cinsel ihtiyaçlarını karşılamalarını, hem de birbirleri için maddî ve manevî destek olarak hayat arkadaşlığı oluşurmalarını temin eder. Bunun

¹⁵⁶ Hasan b. Muhammed ed-Damegani, *el-Vücuħ ve’n-Nezair Li-Elfazı Kitabillahi’l Aziz*, Kahire 1992, c.2, s.247-248.

¹⁵⁷ Fahrettin Atar, “Nikah”, DİA, İstanbul, 2007, XXXIII: 112.

¹⁵⁸ Bkz. Araf 7/80-81; Rad 13/38.

¹⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V: 351.

¹⁶⁰ Hucurat, 49/13; Zariyat 51/49; Nahl 16/72; şuara 26/11.

¹⁶¹ Rum 30/21. Ayrıca bkz. Nahl 16/72; Nur 24/32.

sonucunda bireylerin tabiatında bulunan neslin sürdürülmesi arzusu da hayata geçmiş olur.¹⁶²

İslam'ın tesis ettiği sosyal hayat içinde aile yalnızca fiziki bir beraberlik şeklinde değerlendirilmemiş, bununla birlikte bir öge ve oluşturulması dinen gerekli bir kurum olarak nitelendirilmiştir. Bu sebeple “*İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyelerinizden evlenmeye müsait olanları evlendirin...*”¹⁶³ gibi ayetlerle evlilik teşvik edilmiştir.

Dolayısıyla evliliğin gerekliliği Kur'an'da birçok ayet¹⁶⁴ ve hadiste¹⁶⁵ dile getirilmiştir. Ancak, evlilik dışı tüm ilişkiler yasaklanarak özellikle zina büyük günahlar arasında sayılmış ve bu yola başvuran kimseler ağır bir dille kınanmıştır.¹⁶⁶ Bu tür eylemlerde bulunanların cezaî sorumlulukları da hatırlatılmıştır.

Kur'an-ı Kerîm'de nikâh kavramı ve bu kelimedenden türeyen kavramlar genelde evlenme akdini ifade etmek üzere on dokuz ayette geçmektedir. Bunlardan bir kısmı “cinsel ilişki” ve “bulûğ” gibi manalarda da değerlendirilmiştir. Bir takım ayetlerde canlı varlıkların çift olarak yaratıldığı ifade edilirken “zevc” sözcüğü kullanılır. Bu kelimenin tekil veya çoğulunun (ezvâc) isim tamlaması içerisinde başkalarına izafe edilerek kullanılmasının sadece aralarında evlilik bağı olan insanlar hakkında olması ise dikkat çeken bir unsurdur.¹⁶⁷

“Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir. Evlenmeye güçleri yetmeyenler de, Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz kölelerden “mükâtebe” yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükatebe yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz

¹⁶² Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *DİA*, İstanbul 1989, II: 499.

¹⁶³ Nur 24/31; Nisa 4/3.

¹⁶⁴ Hucurât 49/3; Arâf 7/189; Zümer, 39/6; Rûm 30/21; Nahl 16/72; Nûr 24/32.

¹⁶⁵ Örneğin; “*Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir.*” Buharî, Nikâh, VIII:1.

¹⁶⁶ Furkan 25/65; İsrâ 17/31; En'am 6/151.

¹⁶⁷ Atar, *Nikah*, 112.

*onların zorlanmasından sonra Allah (onları) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”*¹⁶⁸

Bu ayete göre evlilik gerekçesi “*iffeti korumak*”tır. Bilindiği üzere İslamiyet’in muhafazasını esas aldığı beş temel maksattan birisi, “*namusun/iffetin*” muhafazasıdır. İnsanda bulunan temiz fitratı muhafaza etmek için İslam, evlilik kurumuna kutsiyet atfederek onu emrederek tavsiye etmiş, evlilik dışında gayrimeşru ilişkileri ise şiddetle men etmiştir. Evlilik imkânına sahip olmayanların iffetlerini muhafaza etmeleri gerektiğinin belirtilmesi, Kur’an’ın güzel ahlaka dayalı, manevi huzur ve saadete önem veren bir toplumsal model meydana getirme gayesini ortaya koymaktadır. Yine Kur’an’da “*O kadınlar sizin için örtüdürler, siz de onlar için örtüstünüz...*”¹⁶⁹ buyrulması nikâh akdiyle hukuki bir zemin kazanan evlilik kurumunun, ahlaki gerekçesi olan iffetin muhafazasını ifade eder.¹⁷⁰

Bütün bu ayetlerden hareketle kadın ve erkeğin, evlilik bağı ile bir bütün olup huzur ve sükûna erdikleri söylenebilir. Nitekim ayette geçen “*kendileri ile huzur bulasınız diye*” ifadesi, bu gerçeğe işaret etmektedir.

2.1.1. Evlenme İmkânı Bulamayanların Durumu

Zina başta olmak üzere, bütün gayr-ı meşru ilişkileri yasaklayan Kur’an-ı Kerim, “*İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah’ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.*”¹⁷¹ ayeti ile bekârların evlendirilmelerini emretmiştir. Evlenme imkânı olmayanların ise evleninceye kadar iffetlerini muhafaza etmelerini istemiştir. Zinaya yaklaşmalarını engellemek için hür kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen bekârların inanmış cariyelerle evlenmeleri tavsiyesinde bulunmuş, o cariyelerin de iffetli olmalarını şart koşmuştur.¹⁷²

Hız. Peygamber’in de Cahiliye devrinde velinin sınırsız yetkisinin sınırlanmasına yönelik adımlar attığı da görülür. Örneğin sorgusuz sualsiz kızların evlendirilmesi gibi bir haktan artık söz edilemez. Bu meyandaki bir örnekte, Hz.

¹⁶⁸ Nur, 24/32-33.

¹⁶⁹ Bakara, 2/187.

¹⁷⁰ Hasan Tahsin Feyizli, “Kur’an’da Aile Hukuku”, *İslam Araştırmaları*, Sayı: 1, Mayıs 2010, s. 44-45.

¹⁷¹ Nur, 24/32.

¹⁷² Nisa, 4/25.

Peygamber, dul bir kadının evlendirilme aşamasında kendisinin açıkça fikrini söylemesini, bir kızın evlendirileceği zaman ise onun rızasının alınmasını şart koşmuştur. Zorla evlendirilen dul bir hanımın şikâyeti üzerine ise Hz. Peygamber'in nikâhı reddettiği görülür. Ancak, İslam kültüründe velinin otoritesini tamamen ortadan kaldıracak bir uygulamaya da gidilmediği görülür. Örneğin, evlenecek kız ya da kadına velisiz evlenme yetkisi verilmez.¹⁷³

Bu örneklerden hareketle Kur'an'da ve hadislerde öncelikle şehveti mutedil bir yöne kanalize etmeyi sağlayıcı şekilde öğüt verildiği anlaşılmaktadır. Ancak insanlar arasında herkesin hemen evlenebilmesi yahut da maddi durumu elverişli olamayabilir. Bunu maddi durumla izah etmesinden murat, evlenebilecek ve geçindirebilecek bir geçimliğinin olmasıdır. Buna sahip olamayanların ise belki buna sahip oluncaya kadar şehvetini bastırmasına yardımcı olacak bir dini ritüelden yani oruçtan bahsedilmektedir. Hatta bu ibadeti ifade etmekle de kalmayıp, onun faydasını açıklayarak, şehveti kırıncı bir yapısının olduğunu hatırlatılmaktadır.

2.1.2. Evlenmenin Şartı ve Usulü

Yüce Allah'ın bekâr bireylerin evlendirilmesini emretmesi, evlenme imkânı olmayanların evleninceye kadar iffetlerini muhafaza etmelerini istemesi, zinaya düşmelerini önlemek için hür kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyenlerin inanmış cariyelerle evlenmelerinin tavsiye edilmesinden ve konuyla ilgili hadislerden hareketle evliliğin, herhangi bir mazereti bulunmayanlar için ihtiyarî bir durum olmadığı söylenilebilir.¹⁷⁴

İslamiyet'e göre evlilik, "*Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin.*"¹⁷⁵ ayetinde de zikredildiği üzere eşler arasında bir akit ve büyük bir misaktır. Bu çerçevede kadın, erkekten evlilik konusunda ağır bir misak, yani sağlam bir söz ve taahhüt almıştır. Bu, eşlerin birbirlerine karşı görevlerini yerine getireceklerine dair sözleşmeleridir. Bu akit, koruma ile sevgi ve şefkat hususlarını içerisinde barındırmaktadır. Buna göre evlilik akdi, temlik, sahiplenme, satın alma veya kiralama akdi gibi bir akit olmadığı gibi, bir çeşit esir alma anlaşması olarak da

¹⁷³ Buharî, Nikâh, VIII: 42.

¹⁷⁴ İ. Hakkı Ünal, "İslam Düşüncesinde Ailenin Dini Temelleri", *Küreselleşen Dünyada Aile-2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara 2010, s. 117.

¹⁷⁵ Nisa, 4/21.

değerlendirilemez. Evlilikte eşleri birleştiren şey, “Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”¹⁷⁶ ayetinde ifade edildiği gibi sevgi, sükûnet ve huzurdur.¹⁷⁷

Evlenilecek eşe ilişkin İslam hukukçuları tarafından belirlenen bazı kriterler bulunmaktadır. Bu kriterlerde hedeflenen şey, evliliğin kurulma maksatlarının oluşmasına katkı sağlamak ve bu beraberliğin huzurlu, mutlu ve kalıcı bir yapıda gerçekleşmesini temin etmektir. Denklikle ilgili kriterler öncelikle Hanefi mezhebince tespit edilmiş, diğer mezhepler tarafından da benzer kriterler belirlenmiştir.¹⁷⁸

Bu bağlamda daha çok Hz. Peygamber’in hadisleri çerçevesinde Hanefi mezhebi altı şeyde denklik aranması gerektiği kanaatindedir. Bu hususlar; dindarlık, nesep, mal/zenginlik, İslam dinini kabul etmedeki öncelik, hürriyet ve meslek/sanattır. Mâlikiler de bu kriterler, dindarlık/takva ve evliliğe engel kusurları bulunmama ile sınırlı tutulmuştur. *İmam Şafî* ise denklik kriterlerinde dindarlık/iffet, nesep, hürriyet, meslek ve ayıplardan sâlim olma konusunda ittifak; zenginlik, ilim gibi bazı vasıflarda ise ihtilaf halindedirler.¹⁷⁹

Nikâh akdi oluşması ve geçerli kabul edilmesi için bazı rükün ve şartları taşınması gerekmektedir. Nikâh akdindeki rükünün icap ve kabulden ibaret olduğunu belirten Hanefiler için akitle ilgili diğer gereklilikler, in‘ikad, sıhhat (cevaz), nefâz ve lüzum şartlarından müteşekkil olmak üzere dört gruba ayrılır. İcap ve kabul “ tarafların birbiriyle uyumlu irade beyanı” manasına geldiğinden Hanefilere göre de tarafların olmadığı bir nikâh akdinden bahsedilemez. Ancak Hanefi âlimleri, daha çok ehliyetle ilgili olduğundan dolayı taraflara ilişkin meseleleri in‘ikad şartları arasında değerlendirmişlerdir. İn‘ikad ve sıhhat şartlarına ilişkin hukuk literatüründe bazı farklı yaklaşımlar olmakla birlikte genellikle ehliyet, meclis birliği, evliliğin oluşumunun şarta bağlı olmaması ve üzerinde ittifak olan evlenme engelini

¹⁷⁶ Rum, 30/21.

¹⁷⁷ Ahmet Okutan, “İslam Dini ve Aile”, *Diyanet Dergisi*, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran, 1991, XXVII: 95.

¹⁷⁸ Mehmet Dirik, “İslâm Aile Hukukuna Göre Evlenmede Eşler Arasında Denklik”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, 2015, 232.

¹⁷⁹ Dirik, “İslâm Aile Hukukuna Göre Evlenmede Eşler Arasında Denklik”, s.243-244.

olmaması in'ikad, şahitler ve hakkında ihtilaf edilen evlenme engelinin bulunmaması sıhhat şartları arasındadır. Taraflar da veli rızası alınmasının gerekli olduğu durumlarda bu rıza nefâz şartı olup, bazı durumlarda evliliğin bağlayıcı kabul edilmesi için aranan şartlar ise lüzum şartı olarak gösterilir. Siga (irade beyanı) ve karı koca diğer üç mezhebe göre; veli Malikiler'e ve Şafiiler'e, şahitler Şafiiler'e göre nikâh akdinin rükünleri arasındadır.¹⁸⁰

Dolayısıyla Kur'an'da evlilik müessesesinin başlatılmasında şahit istenmediği halde ve boşanmada iki şahit istenildiği halde Müslümanların tarihsel süreçteki uygulamasının bundan farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda nikahın sünnette, en az iki şahit huzurunda alenî olarak¹⁸¹ gerçekleştirilmesi istenmektedir. Böylelikle bir taraftan nikâh şartlarının akid sırasında hazır bulunanlar tarafından denetlenmesi ve onların hayır dualarının alınması, diğer taraftan nikâhın toplum nezdinde aleniyet kazanması sağlanmıştır.¹⁸²

Kur'an ve ondan kaynaklanan hadis kültürü İslam ailesine ait pek çok uygulamasını toplumsal şartları dikkate alarak geliştirmiştir. Örneğin; tek eşliliğin tavsiye edilerek tam uygulanmasının kültürel sürece bırakılması, evlenme ve boşanma gibi konulardaki ayrıntıların hukuki düzenlemelerle belirlenmesi gibi hususlar tarihi süreç içerisinde İslam ailesinin hukuki bir işlem olarak değerlendirildiğinin göstergesidir. Bu açıdan herhangi bir hukuki işlemde aranan şartlar söz konusu kurumda da aranmaktadır. Diğer taraftan, evlilik akdi ile ilgili özel şartlar da aranmaktadır. Evliliğin ilan edilmesi, toplum ve yetkililer tarafından bilinip kayda alınması, gerektiğinde veli veya meşru otoriteyi temsil edenler tarafından denetlenmesi gibi hususlar, Kur'an tarafından üzerinde durulan hususlar arasındadır.

2.2. Evlendirme

2.2.1. Evlenilmesi Haram Olanlar

Kur'an-ı Kerim'de evliliğe ilişkin hükümlere ayrıntılı bir şekilde yer verilirken evlenilmesi haram olan kadınlar da belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de: *“Sizlere, analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz,*

¹⁸⁰ Atar, agm, 114.

¹⁸¹ Ebû Davûd, Nikâh, 19

¹⁸² Atar, agm, s. 114.

sütkardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz kadınlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız ki onlarla gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur, öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek, - geçmişte olanlar artık geçmiştir- size haram kılındı. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder. (Harp esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı. Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size helâl kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra (bir miktar indirim için) karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”¹⁸³ şeklinde geçen ayet gereğince bir kimse;

a) Usul ve fûruu, öz/üvey kardeşi, yeğeni (hala, teyze ve dayı) ile, babasının cinsel münasebet kurduğu kadınla, oğulların eşiyle, süt anne-baba, süt kardeşle, onların usul ve fûruuyla kesinlikle evlilik bağı kuramaz.

b) Hayatta olan iki kız kardeşi bir arada nikâhı altında tutamaz, hanımının nesep ve süt açısından hala ve teyzesiyle de evlenemez.

c) Üç defa boşadığı karısı, başka biriyle geçici olmamak şartıyla evlenip karı koca olduktan sonra şayet ondan da boşanırsa iddeti bitmeden nikâh yapamaz.¹⁸⁴

d) Nikâhlı kadınlar ile,

e) Dul kalıp iddetini bitirmeyen kadınlar ile evlilik yapamaz.

f) Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle nikâhlanması batıldır/geçersizdir. Müşrikle evlenilmez. İslam'dan yüz çeviren erkeğin nikâhı düşer.

g) Gelini, üvey kızı, bunların kızları, üvey oğulların kızları ile evlenemez.

h) Bir müddet için kıyılan geçici nikâhlar batıl hükmündedir. Bu nikâha “mut’a nikâhı” denilir ki Şiiiler dışında, Ehl-i sünnet açısından, Kitap, sünnet ve icma ile geçersiz sayılır.¹⁸⁵

¹⁸³ Nisa, 4/23-24.

¹⁸⁴ Bakara, 2/230.

¹⁸⁵ Feyizli, “Kur’an’da Aile Hukuku”, s. 47.

Kur'an, birbirleriyle evlenmeleri yasak olan kişileri “*Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur. Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (evliliğiniz son bulduğunda) kızlarınızı almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*”¹⁸⁶ şeklindeki ayetle saymıştır. Cahiliye devrinde mübah sayılan üvey anneyle evlilik ve iki kız kardeşi bir nikâhta birleştirme uygulamasını men etmiştir. Bu bağlamda Kur'an Müslümanların, müşrik erkek ve kadınlarla evlenmelerine de yasak getirmiştir.¹⁸⁷

Cahiliye döneminde uygulanan fakat Hz. Peygamber tarafından yasaklanan, kişilerin birbirlerinin kızlarını mehirsiz değış tokuş etmeleri şeklindeki şigar (berdel) nikâhıyla hala ve teyzelerin, yeğenleriyle bir nikâhta birleştirilmesi uygulaması da bulunmaktadır.¹⁸⁸ Bu uygulama yasaklanmıştır.

2.2.2. Evlenilmesi Helal Olanlar

Kur'an-ı Kerim'in birbiriyle evlenmesi yasaklanan kişilerin kapsamını belirleyen Nisa suresinin 23-24. ayetlerinden hareketle bu konunun hukuki kalıba dönüştürülmesi tahlil edildiğinde, bu ayetin “ibaha kuralı”na uygun bir tarzda kendileriyle evlenebilecek kişileri saymadığı görülmektedir. Bunun aksine yalnızca kimlerle evlenilemeyeceğini zikretmekle yetinildiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁹

Bu temel kural çerçevesinde, ilgili ayette yasağın kapsamı “anneleriniz, kızlarınız, size haram kılındı” şeklinde ortaya konulduktan sonra “*bunun dışında kalanlar size helal kılındı.*”¹⁹⁰ şeklinde devam etmektedir. Dolayısıyla ayet, kimlerle evlenilebileceğini teker teker saymak yerine, yalnızca kimlerle evlenilemeyeceğini

¹⁸⁶ Nisa/22-23.

¹⁸⁷ Bakara 2/221.

¹⁸⁸ Ünal, “İslam Düşüncesinde Ailenin Dini Temelleri”, s. 118.

¹⁸⁹ Şamil Dağcı, “İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I(Sürekli Evlenme Engelleri), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1999, XXXIX, s. 190-191.

¹⁹⁰ Nisa, 4/24.

belirtmekle yetinmekte, olumsuzlama metodu ile bunların dışında kalanlarla evlenilebileceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda İslam dininde hayatın çeşitli alanlarına dair pek çok düzenleme Kur'an ve Sünnet kaynaklı genel ilkeler çerçevesinde içtihat ve toplumsal bakış açısına bırakılırken evlenme ve aile hakkındaki belli başlı hükümlerin bizzat Kur'an tarafından ilkeler halinde belirlenmesi İslâm dininin evlilik ve aile kurumuna verdiği önemin açık bir göstergesidir. Hiç şüphesiz söz konusu ilkelerin belirlenmesinde, insan neslinin insan onuruna yaraşır bir mükemmellikte sürdürülmesi, kadın ve erkeklerin evlilikten doğan haklarının gözetilmesi ve çocukların sağlıklı bir aile eğitimi almasına imkân veren bir ortamın hazırlanması, mahremiyet telakkisinin dinî ve hukukî güvence altına alınması amaçlanmaktadır.

2.3. Eşleri Anlaşmazlığa Götüren Nedenler ve Boşanma

Eşleri anlaşmazlığa götüren nedenler neticesi ortaya çıkan talak kavramı belli lafızlarla nikâh akdinin bozulmasını ifade eder. Türkçe karşılığı boşama ve boşanmadır.¹⁹¹ Kur'an-ı Kerim'in 65. suresine isim olan talakın, meşruiyeti Kur'an¹⁹² ayetlerinde açıkça ifade edilmekle birlikte önemli bir gerekçe olmadıkça evlilik bağının keyfi bir şekilde sona erdirilmesi tasvip edilmemiştir. Erkeklerle eşleriyle iyi geçinmelerini ve onların kusurlarını değil olumlu yönlerini görmeye çalışmaları¹⁹³ öğütlenmiştir.

İslam dininde boşayanın koca veya vekili olması, akli başında bulunması, buluş çağında olması ittifakla kabul edilen husus ve şartlar olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle delinin, temyiz çağında bulunmayan çocuğun boşamasının hükümsüz olduğu hususunda görüş birliği bulunmaktadır.¹⁹⁴

Bu bağlamda Kur'an'da zikredilen ayetlerden hareketle karı-koca arasındaki uyuşmazlıkların ilk çözüm yolunun boşanma olmaması gerektiği ortaya konulmaktadır.

¹⁹¹ H. İbrahim Acar, "Talâk", *DİA*, C. 39, İstanbul 2010, s. 496.

¹⁹² Bakara 2/228-232, 236-237, 241; Talâk 65/1-2.

¹⁹³ Nisâ 4/19.

¹⁹⁴ Naci Yalçınkaya, "20. Yüzyıl Başlarında İslam Hukukunda Talâk (Boşama) Tartışmaları (Ahmed Muhammed Şakir ve Zâhid el-Kevserî Örneği)", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çorum 2013, 38.

2.3.1. Eşleri Anlaşmazlığa Götüren Nedenler

Aile içerisinde fikrî anlaşmazlıklar, fizikî kusurlar, ekonomik sıkıntılar, hakikî anlamda kusursuz eşi bulamayarak bireylerin hayal kırıklığına uğraması, evlilik öncesinde gizlenen kusurların evlilik sonrasında ortaya çıkması ya da gereksiz zıtlasmalar gibi pek çok husus, geçimsizliğin nedeni sayılabilmektedir.¹⁹⁵

Kur'an ve sünnet çerçevesinde güdülen temel gaye aile birliğinin muhafaza edilmesi yönündedir. Fakat eşlere, evliliğin çekilmez hale gelmesi nedeniyle dünyayı cehenneme çevirmemeleri adına boşanmanın da bir seçenek olarak tanındığı görülmektedir. Bununla birlikte ailenin dağılmasını önlemek için özellikle refleks şeklinde düşünülmeden gerçekleşen davranışların önüne geçilmesi, bu davranışların zararının asgariye indirilmesi için telafi edici veya telafisi imkânsız meselelere sebebiyet vermemek için bazı şeklî prosedürler şart koşulmuştur. Şahit, iddet, talakın sayısı, hakemlik, iddet süresinde evden çıkmama ve nafaka gibi önlemler şekli prosedür örneklerindedir. İslam hukukunda boşanmanın önlenmesi noktasında iktisadî boyutlu önlemler şart koşulsada, işin psikolojik ve sosyolojik boyutları da önem arz etmektedir. Ayet ve hadislerin vurguladığı, konuya ilişkin takva, zulmetmeme boyutunu gösteren farklı ifadeler bu durumu teyit etmektedir.¹⁹⁶

Yukarıda belirtilen hususlardan hareketle eşlerin evlilik bütünlüğünü ortadan kaldıracak ve birbirlerine zarar verecek nitelikteki davranışlarının evliliğin çözülmesine neden olabileceği ortadadır. Bu noktada Kur'an'da, *“Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.”*¹⁹⁷ buyrularak karı-kocanın iyi geçinmeleri istenirken, evlilikte sorunların çözümündeki evrensel ilke ön plana çıkarılır. Bu ilke doğrultusunda karı-koca olumlu ve olumsuz yönleriyle birbirini kabul etmeli, farklı kişiliklerini ortak bir paydada buluşturabilmeli ve her ailede çıkması muhtemel çatışmalara çözüm üretmeye hazırlıklı olmalıdırlar. Bir diğer ifadeyle eşler sorunların çözümü için ellerinden

¹⁹⁵ Güneş, “Kur'an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması”, s. 151.

¹⁹⁶ Güneş, “Kur'an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması”, s. 179.

¹⁹⁷ Nisa, 4/19.

gelen gayreti göstermelidirler. Ancak çözüm yollarının kapandığı durumlarda boşanma kurumu başvurulacak son çare olarak meşru kabul edilmiştir.

2.3.2. Boşanma

Lügatte, “*serbest kalmak/serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek*” manasındaki talak sözcüğü hukuk terimi bağlamında “evlilik sonucu hukuken ortaya çıkan bağın belli lafızlarla sonlandırılması”¹⁹⁸ ni ifade etmektedir. Türkçe’de ise “boşama” ve “boşanma” olarak geçer. Kur’an-ı Kerim’in 65. suresine ismini veren talak ve aynı kökten türetilen sözcükler ayet ve hadislerde çok defa terim anlamlarıyla geçmektedir.¹⁹⁹

Kur’an-ı Kerim’de de, erkeğin eşiyle iyi geçinmesi gerektiği emredilerek, “*Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kalmış olabilir.*”²⁰⁰ buyurularak çok ciddî bir problem olmadığı takdirde erkeğin eşiyle boşanarak aile yuvasını bozmaması istenir.

İslamiyet neslin devamını sağlamak için tek yol olarak gördüğü evliliği teşvik etmiş, eşlerin evlilik birliğini, karşılıklı sevgi ve saygı ortamını mümkün mertebe muhafaza etmelerini istemiş, boşanmayı da ancak evliliğin sürdürülmesine imkân olmadığı yapılabilecek bir çözüm yolu olarak meşru saymıştır. Kur’an ve Sünnette talakın meşruluğu açıkça belirtilmekle beraber²⁰¹ evlilik bağının önemli bir sebep olmadıkça keyfi olarak sonlandırılması uygun görülmemiştir. Erkeklerle eşleriyle iyi geçinmeleri ve onların kusurlarını değil olumlu taraflarını görmeye çalışmaları öğütlenen ayetlerin yanı sıra²⁰² “*Helal şeyler içerisinde Allah’a en sevimsiz geleni boşamadır.*”²⁰³ ve “*Evlen, fakat boşanma, Allah zevk için evlenip boşanan erkek ve kadınları sevmez.*”²⁰⁴ şeklinde hadislerde boşama seçeneğinin dinen hoş görülmediği açık bir dille ifade edilmiştir.

¹⁹⁸ Bedrüddin el- Aynî, *Remzü’l- hakâik Şerhu Kenzi’ d- dekâik*, Beyrut 2004, I/231.

¹⁹⁹ Acar, *Talak*, s. 496.

²⁰⁰ Nisa, 4/19.

²⁰¹ Bakara 2/228-232, 236-237, 241; Talâk 65/1-2.

²⁰² Nisâ 4/19.

²⁰³ Ebû Dâvûd, *Kitâbü’s-Sünen*, thk. Muhammed Avvâme, *Dârü’l-Kible li’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye*, Cidde 1998, Talak/3.

²⁰⁴ Ebü’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman Heysemi, *Mecmaü’z-zevaid ve menbaü’l-fevaid*, *Dârü’l-Kitâbi’l-Arabi*, Beyrut 1967, IV/335.

Kur'an-ı Kerîm, aile içi anlaşmazlığın yaşanması halinde evlilik kurumunu sürdürmeye yönelik bazı tedbirler uygulanmasını, geçimsizliğin devamı durumunda erkek ve kadının ailelerinden oluşturulacak hakemlerin onların arasını bulmaya çalışmasını istenmektedir.²⁰⁵ Bu durum, karı-koca arasındaki uyuşmazlıklar noktasında ilk çözüm yolu olarak boşanmanın görülmediğini ortaya koymaktadır.

Cahiliye devrinden gelen erkeğin tek taraflı boşama yetkisi, İslami dönemde de sürdürülmüştür. Boşanma yetkisinin doğrudan erkeğe isnat edildiğini gösteren ayetlerden bazıları şunlardır: *“Eğer i'lâ yapan erkekler, boşamaya kesin karar verirlerse, şüphesiz Allah işitendir bilendir.”*²⁰⁶; *“Kadınları boşadığınız ve onlardan bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Fakat haksızlık ederek zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendine kötülük etmiş olur. Allah'ın ayetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek üzere indirdiği Kitap'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'tan korkun. Bilesiniz ki Allah, her şeyi bilir.”*²⁰⁷; *“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. İşte bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Bu öğüdü tutmanız kendiniz için en iyisi ve en temizidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”*²⁰⁸; *“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiç bir şeyi geri almayın...”*²⁰⁹; *“Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da, henüz onlara dokunmadan boşarsanız, onları sayacağınız bir iddet süresince bekletme hakkınız yoktur. O halde onları (bir bağışla) memnun edin ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın.”*²¹⁰; *“Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman, onları iddetleri içinde (adetten temiz oldukları sırada) boşayın ve iddeti sayın...”*²¹¹

Bu bağlamda Kur'an'ın kayıt altına aldığı evliliği sona erdiren yöntemlerden ilki “liân”dır. Sözcük olarak “lanetleşmek, uzaklaşmak” manasına gelen liân, bir

²⁰⁵ Nisâ 4/34-35, 128.

²⁰⁶ Bakara, 2/227.

²⁰⁷ Bakara, 2/231.

²⁰⁸ Bakara, 2/232.

²⁰⁹ Nisa 4/20.

²¹⁰ Ahzab 33/49.

²¹¹ Talak 65/1.

hukuki terim olarak; “karısına zina isnat eden veya çocuğun nesebini reddeden, fakat bu iddiasını dört şahitle ispat edemeyen erkeğin, hâkim huzurunda karısıyla özel bir şekilde karşılıklı olarak yeminleşmesi”²¹² anlamına gelmektedir.

Kur’an-ı Kerîm’de bulunan şu ayetler, gerek erkeğin mülâane yoluyla evliliğine son verebileceğine delil teşkil etmekte gerekse mülâanenin yapılaş şeklini göstermektedir; “Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah’ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir. Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah’ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah’ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır.”²¹³

Liân’ın asıl maksadı, kadının zinasının tespit edilmesi ve zina ürünü çocuğun kocaya nispetini engellemektir. Evliliğin sona ermesi bu gayenin zorunlu bir neticesidir. Mülâane sonunda kadın zinadan, erkek de zina iftirasından kurtulmaktadır. Liân’dan sonra hâkim boşama hükmünü vermedikçe boşama meydana gelmez ve hâkimin boşama kararına kadar evlilik sürer.²¹⁴

Kur’an’da men edilen, evlilik birliğinin dağılmasına sebebiyet veren ve evlilik birliğini sona erdiren bir diğer yöntem “zihâr”dır. Kocanın, karısını ya da karısının bir organını, aralarında mutlak evlilik yasağı olan kan, sıhri ya da süt hisımlarından bir kadına ya da onların vücutlarından bir uzva benzeterak yemin etmesidir.²¹⁵

“Yemin ederim ki sırtın benim için anamın sırtı gibidir.”²¹⁶ örneğinde görüldüğü gibi, kocanın bu benzetmesine zihar adı verilmektedir. Cahiliye devri âdetince zihar yapmak eşlerin yeniden birleşmelerine olanak tanımayacak şekilde ayrılmaları neticesini doğururdu. Kur’an’da ise, karakteri değiştirilen zihar, kocanın karısına hakareti olarak değerlendirilmiştir. Bu hareketi nedeniyle kocayı

²¹² M. Musta

²¹²fa Şelebî, *Ahkâmü'l-üsre fi'l-İslâm*, Beyrut 1977, s. 219-220.

²¹³ Nur 24/6-9.

²¹⁴ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul, 2004, 433-434.

²¹⁵ Ebu Bekr Cessas, *Ahkâmü'l-Kuran*, Matbaatü Evkafi'l-İslamiyye, 1335, IV/1422.

²¹⁶ Mücâdele 58/1-4.

cezalandırmak amacıyla zihar yaptığı andan itibaren kefareti ödeyinceye kadar eşiyile cinsel ilişkide bulunması men edilmiştir. Zihar'ın kefareti ise bir köle azadı ya da iki ay oruç tutmak, bu mümkün değilse altmış fakirin iki öğün doyurulması²¹⁷ olarak belirlenmiştir.²¹⁸

Cahiliye devrinde boşanmaya sebebiyet veren ve Kur'an'ın düzenlediği bir diğer uygulama ise "ilâ"dır. Sözcük olarak "yemin etmek" manasındadır. Terim anlamı ise "*Bir kimsenin dört ay veya daha fazla bir zaman için karısına cinsel amaçla yaklaşmayacağına dair Allah adına yemin etmesi veya karısına yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlaması*"²¹⁹ şeklinde tanımlanmaktadır. Cahiliye devrinde kadına bir zulüm aracı olarak kullanılan ilâ meselesinde, erkek bir yıl ya da daha fazla karısına cinsel amaçla yaklaşmayacağı yeminini eder, sürenin bitiminde yeminini yenileyerek kadını ne evli ne de bekâr olmaksızın yalnızlığa bırakırdı.²²⁰

Kur'an-ı Kerim bu zulüm aracını kayıt altına alarak ve birtakım şartlara bağlamıştır: "*Eşlerine yaklaşmamağa yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*"²²¹

Hanefî fıkıhçılara göre söz konusu süre içerisinde erkek, karısına dönerse, eğer dönmeyeceği noktasında yemin etmişse yemin kefareti yerine getirmesi gerekir. Ya da dönmemeyi ağır bir ibadetle şart koşmuşsa o ibadeti yerine getirir. Eğer erkek, belirlenen sürede karısına dönmezse, hâkim kararına ihtiyaç duyulmaksızın kadın bir bain talak ile boşanmış sayılmaktadır. Diğer mezhepler ise, sürenin bitimiyle boşama meydana gelmediğini kabul ederler. Erkek ya karısına döner ya da onu boşar. Erkek bu iki durumdan birisini yapmadığı sürece kadın

²¹⁷ Mücâdele 58/1-4.

²¹⁸ Yalçınkaya, "20. Yüzyıl Başlarında İslam Hukukunda Talâk (Boşama) Tartışmaları(Ahmed Muhammed Şakir ve Zâhid el-Kevserî Örneği)", 44-45.

²¹⁹ İbn Abdülber en-Nemerî, *el-Kâfî fî fıkhi ehli Medîneti'l-Mâlikî*, nşr. M. Muhammed Uhayd el-Morîtânî, Riyad 1980, II, 597-603.

²²⁰ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 376.

²²¹ Bakara 2/226-227.

durumu mahkemeye bildirir. Boşama ister hâkimin kararıyla olsun, ister erkeğin kararıyla olsun bir ric'i talak sayılır.²²²

Evliliği sona erdiren yöntemlerden bir diğeri ise “muhâlea”dır. Sözcük olarak “gidermek, çekip çıkarmak, soymak” manalarına gelen hul'/muhâlea, hukuksal anlamda, “kadının vereceği bir bedel karşılığında eşlerin karşılıklı rıza ile evlilik birliğine son vermeleridir.”²²³ şeklinde tanımlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de muhâleaya ilişkin, “(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.”²²⁴ buyrulmaktadır. Bu ayet, eşler arasında geçimsizlik çıkıp, karşılıklı olarak aile hukukuna riayet edemeyeceklerinden korkarlar ve erkek de boşama yoluna gitmezse, bu durumda kadın mehir alacağından vazgeçmesi ya da başka bir bedel üzerine eşlerin anlaşarak muhâlea yöntemiyle evliliğe son vermelerinin caiz olduğunu ortaya koymaktadır.²²⁵

Kur'an'a göre erkeğin tek taraflı boşama yetkisinin tek seçenek olmadığı da görülmektedir. Örneğin, “Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bununla Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar.”²²⁶ şeklinde ayette iddetini tamamlayan kadınların ya uygun bir şekilde alıkonulup evliliğin sürdürülmesi ya da onlardan uygun bir şekilde ayrılarak, adil iki şahidin tanıklığında boşanma seçeneğinin uygulanması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Adil iki şahidin tanıklığıyla yapılan boşanma, günümüzde mahkeme aracılığıyla şahitler huzurunda yapılan boşanmanın ilk örneği olarak da görülebilir.

²²² Rukiye Karapıçak, “Tefvîz-i Talak”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, 11.

²²³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 366.

²²⁴ Bakara 2/229.

²²⁵ Karapıçak, *Tefvîz-i Talak*, 14.

²²⁶ Talak 65/ 2.

Ayrıca Kur'an'da, *“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın ayetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitap'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”*²²⁷ ayetiyle boşama hakkını kötüye kullanan erkeklere, eşlerinin haklarına tecavüzde bulunmamaları hususunda uyarıda bulunmaktadır. Kur'an'ın boşanmaya ilişkin ayetlerinde farklı tercihler yer almasının, bu hususta tek ve kesin bir usul yerine, şartlara göre değişik olsa dahi, iki tarafın haklarını da gözetilen bir çözüm sunduğu görülebilir.

Dolayısıyla Kur'an ve hadisler çerçevesinde İslam dininde belirli şartlarla aile birliğinin bozulmasına müsaade edildiği görülmektedir. Boşanmaya ilişkin kabul gören yöntem, boşanma seçeneğini yozlaştıran Yahudi uygulaması ile onu asla kabul etmeyen Hıristiyan uygulaması arasında bulunan orta yoldur. Ancak birbirleriyle yaşadıkları uyuşmazlıklar bir yana sebepsiz boşanmalar kesinlikle hoş karşılanmamıştır. Burada temel kıstasın bir arada bulunması imkân dâhilinde olmayan eşlerin genel anlamda boşanma haklarının kabul edilmesidir. Kadında boşanma hususunda kocasına nazaran daha sınırlı bir yetki görülür. Kadın, ancak kocasıyla anlaşarak (muhâlaa) ya da belirli sebeplerin varlığında mahkeme kararı ile (tefrik) boşanma talebinde bulunabilir. Aile birliğinin devam ettiği dönemde olduğu gibi bu birliğin dağılmasından sonra da karı koca, özellikle koca, çocukları üzerinde bazı sorumluluklar taşımaktadır.²²⁸

Her şeye rağmen aile birlikteliği sürdürülemiyorsa, *“Her kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu yaratır ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. Kim Allah'a güvenirse, bilsin ki Allah ona kâfidir.”*²²⁹ ve *“Eğer karı koca boşanarak birbirlerinden ayrılırlarsa, Allah her birini kendi kudretiyle, muhtaç duruma düşmekten korur. Allah'ın ihsanı geniştir.”*²³⁰ ifadelerinde görüldüğü üzere, boşanan çiftler, neticeye razı olmaları ve karamsarlığa kapılmamaları konusunda “teselli” edilmektedir. Bu hükümlere ilaveten Kur'an'da, *“Eğer erkek kadını (üçüncü defa)*

²²⁷ Bakara 2/231.

²²⁸ Aydın, “Aile”, *DİA*, 200.

²²⁹ Talâk, 65/2-3.

²³⁰ Nisâ, 4/130.

boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz."²³¹ ayetiyle, erkeğin aynı kadınla yeniden evlilik ilişkisi kurabilmesi için gerek fiili olarak başka bir erkekle evlenerek boşanmış olması gerekse kadının hür iradesi şart koşulmuştur.

Ayrıca Kur'an'da, boşanmaya ilişkin hükümlerin akabinde bu hükümlerin Allah tarafından koyulan yasalar olduğu zikredilerek bu yasalara uyulması, bu sınırların aşılmasını gerektirdiği emredilir. Bu hükümlere aykırı harekette bulunan kişiler de, "zalim" olarak vasıflandırılır.²³² Bununla birlikte boşanmaya ilişkin ayetlerde, "marûf", "ihsân" ve "cemîl" kavramlarının kullanılması, ayrılma sürecinde sözlü tacizler, kusurların deşifre edilmesi, karşılıklı iftiraların önüne geçilerek, boşanmanın medeni bir şekilde gerçekleşmesi istenilir.²³³ Ayrılma sonrasında mehir ve nafaka dışında kadına ayrı bir meblağın (mut'a) verilmesi de istenmektedir. Bu bedel, manevi bir tazminat ya da boşanan kadının yarasını sarmaya dönük bir gönül alma amacı taşımaktadır.²³⁴

Boşanma sonrası iddet bekleme İslam sonrasında da sürdürülürken, iddetin süresi, kocası ölen kadınlar için dört ay on gün, boşanan kadınlar için üç adet dönemi ile belirlenir. Eğer kadın hamile ise iddet süresi doğumla son bulur. Bu uygulamanın, o günkü anlayışa göre, neseb konusunda karışıklığın önüne geçmek amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Habib'in Cahiliye devrindeki kadınların boşanma sonrasında iddet beklemedikleri ve kiminin önceki eşinden olan çocuğunu sonraki eşinin evindeyken doğurduğuna dair kayıtlar, ayrıca iddet süresini belirlemeye yönelik kadınlara rahimlerinde olanı gizlememeleri uyarısı yapıldığı²³⁵ dikkate alınır, nesebe ilişkin Arap toplumunda sorunların olduğu anlaşılır.

Dolayısıyla İslâm dininin boşanma öncesinde öngördüğü uzun "boşama prosedürü"nin maksadı, evliliğin kesin olarak sona erdirilmesi öncesinde, bu prosedür süresince eşler arasında yaşanan sorun ve anlaşmazlıkların kendi aralarında ve aile meclislerinde çözülmesi, son çare olarak boşanmaya başvurulmasını ve mümkün olduğu nispetle basit sebeplerle boşanmaya engel olunmasını sağlamaya

²³¹ Bakara, 2/230.

²³² Bakara, 2/229; Talâk, 65/1.

²³³ Bakara, 2/229, 231; Ahzab, 33/28, 49; Talak, 65/2.

²³⁴ Güneş, "Kur'an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması", s. 168-169.

²³⁵ Bakara 2/228.

yöneliktir. Yukarıda verilen bilgilerden hareketle şiddetli geçimsizlik durumunda tüm çözüm önerilerine rağmen eşler arasında bir düzelme belirtisi görülmediği takdirde ise ayrılmak için başvurulacak en pratik yol, tarafların boşamasıdır.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUR'AN'DA AİLE FERTLERİNİN HAK VE SORUMLULUKLARI

Kur'an-ı Kerim'de, başta eşler olmak üzere, akrabaların haklarına riayet emredilir. Bu bağlamda, insanın yakınlarının haklarına riayetsizlikten sakınması Allah'tan sakınmasının bir tezahürü olarak görülür. İnsanı yeryüzünün halifesi olarak tanıtan Kur'an-ı Kerim, yeryüzünün imar görevini insana yükleyerek onu bu görevle sorumlu tutmuştur. Sorumluluğun bir gereği olarak da insana akıl ve seçme hürriyeti vermiştir. İnsana yakışan şey, kendisine verilen bu yetenekleri değerlendirerek hak ve sorumluluklarının bilincinde olmaktır. Nitekim insan, başta Allah'a, sonra tüm insanlara karşı sorumlu tutulmuştur.

“Hak” kavramı sözcük olarak; “*var olmak, uygun olmak, aykırı olmayıp muvafakat etmek, vacip ve sabit olmak*”²³⁶ anlamlarında kullanılmaktadır. Çoğulu “hakâik” ve “hukuk” olan “hak” sözcüğü kavram olarak “*Hak, şeriatın sahibi adına himaye ettiği, İslâm şeriatının öngördüğü haklardan ve menfaatlerden tümüne uyan ve kanunların koruma altına aldığı mali değeri haiz maslahattır.*”²³⁷ anlamına gelmektedir.

İnsanoğlunun varoluşuyla başlayan hak kavramı, bir arada yaşayan insanların birlikte yaşama kültüründen kaynaklanan doğrular ve zaman zaman birbirleriyle karşı karşıya geldiklerinde ve çatıştıklarında ortaya çıkan bir mefhum olmuştur. Kur'an ve dolayısıyla İslam dini de, aile kurumundan başlayarak haklarla ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de 247 yerde geçen ‘hak’ sözcüğü birçok ayette batılın zıttı olarak zikredilmiştir.²³⁸ Bunun dışında “vakiaya, gerçeğe uygun söz”²³⁹; “doğru

²³⁶ Râğıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Marife, Beyrut tsz., 126.

²³⁷ Ali el-Hafif, *el-Mülkiyetü Fi Ş-Şeriatü'l-İslâmiyye*, Dâru'n-Nehezati'l-Arabiyye, Beyrut 1990, s. 11.

²³⁸ Bakara 2/42; Nisa 4/105; Maide 5/77.

²³⁹ Araf 7/169; Sad 38/84

haber”²⁴⁰; “doğru yol”²⁴¹; “aslına uygun bilgi, inanç, yakîn”²⁴²; “delil”²⁴³; “bir olayın iç yüzü”²⁴⁴; “adalet”²⁴⁵; “görev, ödev, hüküm”²⁴⁶ gibi yaygın kullanımları da bulunmaktadır.

Kur’an’da hak sözcüğünün 18 farklı anlamı olduğu da ifade edilmektedir. Bunlar, “Allah, Kur’an, İslâm, adalet, tevhit, sıdk, mal, vücûb, ihtiyaç, pay, beyan, Kâbe’nin durumu, haram ve helâli açıklama, kelime-i tevhit, ölüm, kesinlik, cürüm, batılın zıddıdır.”²⁴⁷

Hak kavramının Kur’an’da kullanıldığı bir diğer anlam ise “korunması, gözetilmesi veya sahibine ödenmesi gereken maddi veya manevi imkân, pay, eşya ve menfaatler; görev, sorumluluk, borç” şeklindedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in hadislerinde geçen “Allah hakkı, Peygamber hakkı, İslam’ın hakkı, fakirin hakkı, dilencinin hakkı, din kardeşliği hakkı, arkadaşlık hakkı, dostluk hakkı, Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı, akraba hakkı, komşuluk hakkı, koca hakkı, zevce hakkı, misafir hakkı, yolculuk hakkı, mal hakkı” gibi ifadeler de hakkın kapsam ve önemini ifade etmesi açısından vurgulanmalıdır.²⁴⁸

Kur’an’da aile içerisindeki haklar bağlamında, “Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini doldurdularında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onları zarar vererek haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın. Bunu yapan bilsin ki kendine haksızlık etmiştir. Allah’ın ayetlerini sakın alaya almayın. Allah’ın size bahşettiği nimetleri, kitaptan ve hikmetten size öğüt vermek üzere gönderdiklerini dilinizden düşürmeyin. Allah’tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilmektedir.”²⁴⁹ ayetiyle kocaların eşlerini boşama veya nikâhı altında tutma haklarını sadece onlara zarar verebilmek amacıyla kullanmaları men edilmiştir.

²⁴⁰ Müminun 23/62

²⁴¹ Yunus 10/35

²⁴² Yunus 10/36; Necm 53/28; Vakıa 56/95.

²⁴³ Yunus 10/76, 77.

²⁴⁴ Yusuf 12/51.

²⁴⁵ Araf 7/89; Enbiya 21/112; Sad 38/22, 26; Zümer 39/69, 75.

²⁴⁶ Bakara 2/180, 236, 241; Rum 30/47.

²⁴⁷ Resul Ersöz, “Kur’ân’a Göre “Hakk” ve “Adalet” Kavramları Bağlamında İslâm Toplumunun İctimâî Değerleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 2, Aralık 2016, s. 7-14.

²⁴⁸ Çağrııcı, “Hak”, 138.

²⁴⁹ Bakara 2/231.

Bir diğerk yerde, “Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisi için doğurulanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınamaz. Ne ana çocuğı yüzünden zarara uğratılsın ne de çocuk kendisi için doğurulan çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğı süttten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı süttanelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah’ın koyduğı kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir.”²⁵⁰, ayetiyle anne ve babanın çocuğun emzirilmesine ilişkin hakları ifade edilmektedir.

Talak suresinde geçen, “Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayasızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah’ın koyduğı sınırlardır. Kim Allah’ın koyduğı sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir.”²⁵¹ ayetiyle kocanın boşadığı karısını evinde iskân görevi hatırlatılır.

Nisa suresinde ise, “Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, anası, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaktırlar. Kimse zarar görmesin; Allah’ın hükmü budur. Allah her şeyi bilendir, hilm sahibidir.”²⁵² ayetiyle vasiyette bulunacak kimsenin söz konusu hakkını karşı taraf yahut üçüncü şahıslara zarar verecek şekilde tasarrufta bulunmaması gerektiğı vurgulanmıştır.

²⁵⁰ Bakara 2/233.

²⁵¹ Talak 65/6.

²⁵² Nisa 4/12.

Aile içi ilişkiler noktasında babanın velayet, kocanın talak, boşanan kadının iddet müddetince kocasının evinde oturma haklarının hak sahipleri de dahil ıskat edilemeyeceği, çünkü bu tür hakların Allah hakkı olduğu ve dolayısıyla Allah hakkına taalluk ettiği belirtilir. Allah hakkı ifadesiyle, ilgili şahıslara bu tür hakların hukuk düzeninin gereği olarak tanındığı, ıskatının da kamu yararını yakından ilgilendiren bir durum olduğu ve hakkın özünden vazgeçme olarak nitelendirileceği kastedilir.²⁵³

Dolayısıyla aile içi ilişkilerde hak sahipleri olan koca,kadın ve çocukların hakları olduğu ve bu hakların Allah hakkı olduğu anlaşılmaktadır.

Sorumluluk ise hukukî bir terim olarak, “uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme, tazminatla yükümlü tutulma, işlenmiş bir suçun gerektirdiği cezayı çekme” ve daha özel kullanımıyla “alacaklının hakkını elde edebilmesi için el koyacağı mal varlığının hukukî durumu” anlamlarında kullanılır. Kur’an’da “sorumlu” anlamında mesul kelimesinin yanı sıra aynı kökten türeyen “sorguya çekilme, sorumlu tutulma” anlamındaki fiiller de sıkça kullanılmaktadır. Ehliyet şartlarını haiz bireylerin din, ahlak ve hukuk tarafından yüklenen görevlerden kaynaklanan sorumlulukları bu alanlara ait temel ilkelerdir. Bireylerin görevleri nedeniyle sorumlu tutulmamaları durumunda kanunlar, kurallar, buyruk ve yasaklar bütün gücünü ve önemini yitirirler. Bu nedenle gerek Kur’an-ı Kerim²⁵⁴, de gerekse hadislerde bu ilkesel duruş hassasiyetle vurgulanmıştır.²⁵⁵

İnsan kul olarak Allah’a; ailenin üyeleri olarak ailenin diğer bireyelerine, özellikle çocuklar anne-babalarına; yönetilenler olarak emir ve yetki sahiplerine; insan olarak da, toplum ile dünyada oluş yazgısının en temel unsuru olan tabiata karşı sorumludurlar.²⁵⁶

Dolayısıyla Kur’an’ın yerleştirmeye çalıştığı sorumluluk fikri, her insanın ancak kendi yaptıklarının karşılığını ve gerçekleştirdiği kadarıyla bulacağını ifade eden bir yaklaşım sergiler. Bir diğer ifadeyle Kur’an-ı Kerime göre insanoğlunun

²⁵³ Bardakoğlu, “*Hak(Fıkıh)*”, 150.

²⁵⁴ Araf, 7/6; Nahl, 16/93; İsrâ, 17/34, 36; Furkan, 25/16; Ankebut, 29/13; Ahzab, 33/15; Tekasür, 102/8.

²⁵⁵ Kemal Yıldız, “Sorumluluk”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 380.

²⁵⁶ Sadık Kılıç, “Sorumluluk Bilinci ve Kur’an’da Sorumluluk Alanları”, *Kur’an-ı Kerim’de Mesuliyet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, 209.

yaratılması onun ahireti kazanıp kazanmaması açısından bir takım sorumlulukları yerine getirmesi maksadını taşımaktadır.

3.1. Aile İçinde Eşlerin Birbirine Karşı Hak ve Sorumlulukları

Eşler arasında nikâh sözleşmesinin gerçekleşmesiyle birlikte, evlilik birlikteliği kurulmuş sayıldığından, evlilik hukukî sonuçları ortaya çıkarır ve eşler arasında karşılıklı hak ve sorumluluklara uyulması meşruluk kazanır.

Söz konusu hak ve sorumlulukların eşler arasındaki taksim edilmesinde gözetilen temel prensip, eşlerin yaratılış özellikleri, örf ve (bir de): “*Her hakkın karşılığında bir yükümlülük vardır.*” ilkesidir.²⁵⁷

Evlilikle beraber oluşan aile birlikteliği, huzurlu bir yuva kurarak topluma iyi ve faydalı nesiller yetiştirilmesi amaçlanır. Kur’an-ı Kerîm’de, evlilik kocanın karısına nikâh akdiyle tanıdığı “*sağlam bir teminat*” şeklinde belirtilmiştir.²⁵⁸ Evlilik, tarafların birlikte yaşamalarına imkân tanıyan ve karı-kocaya karşılıklı hak ve sorumluluklar yükleyen bir sözleşmedir. Kur’an’da: “*Erkeklerin (meşru ölçüler dâhilinde) kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır; fakat erkekler için (onlarda olmayan) bir derece daha vardır.*”²⁵⁹ buyurulmaktadır. Bununla birlikte eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları bağlamında Kur’an, karı-kocanın birbirlerine karşı olan konumlarını, beden ile elbise arasındaki ilişkiye benzeterek, “*Onlar sizin, siz de onların örtüsüsünüz.*”²⁶⁰ buyurmaktadır.

Bu bağlamda nasıl ki elbise bedenle bütünleşir, eşler de aralarında bütünleşerek, birbirlerini gayri meşru arayışlara yöneltmekten korumalıdırlar. Böylelikle cinsel duygular evlilik sınırları içinde muhafaza edilerek cinsel sapmalar koruma altına alınacaktır. Bu durum, iffetli yaşama ve neslin korunması açısından son derece önem arz etmektedir.²⁶¹

Ancak sadece cinsel arzular eşlerin bir araya gelmesinde etkili olmayıp, Rum suresi 21. ayette de zikredilen ve sükûn kelimesinin açılımı olarak verilen ve cinsel

²⁵⁷ Hasan Ali Görgülü, “Eşlerin Hak ve Vazifeleri Bağlamında İslam Hukukçularının Kur’an’da Geçen Ma’ruf Kavramı Hakkındaki Görüşleri”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10, 2003/1, s. 57.

²⁵⁸ Nisâ, 4/21.

²⁵⁹ Bakara, 2/228, 223; Nisâ, 4/20-21; Talâk, 65/7.

²⁶⁰ Bakara, 2/187.

²⁶¹ Ülfet Görgülü, “Eşler Arası İlişkide Kur’an’ın Ortaya Koyduğu Bazı Temel İlkeler”, *Kur’an ve Kadın Sempozyumu*, Ankara 2010, s. 343.

sevgiyi anlatan ‘meveddet’sözcüğü hemen ardından gelen ‘rahmet’sözcüğüyle neticelenir. ‘Rahmet’ kavramı cinsel eğilimden ziyade, eşler arasındaki duygusal yakınlaşma, derin bir sevgi duygusu, karşılıklı şefkat gösterme ve esirgeyişi ifade etmektedir. Nitekim cinsel doyumun olmadığı, yaşlılıkta görüldüğü gibi cinsel ilginin azaldığı dönemlerde bu tür duygular eşler arasında kurulan bağı sağlıklı ve sürekli kılabılır.²⁶²

Bu derecenin erkeklere verilen aile reisliği olduğu diğer karşılıklı hakların ise eşitlik esasına dayandığı kabul edilmektedir. Haklar beraberinde yükümlülükleri de getirir. Dolayısıyla eşlerin birbirlerinde hakları olduğu gibi birbirlerine karşı yükümlülükleri de bulunmaktadır. Karı ve koca birbirinin hak, şeref ve menfaatlerini gözetmekle sorumludur. Bu hususta Kur’an’da şöyle buyrulur: *“Erkekler (yeteneği oldukça ailede genel sorumlu olarak), kadınlar üzerine ‘yönetici ve koruyucu’durlar. Bu da Allah’ın, kimini kimine (cihat, imamet, aile reisliği gibi şeylerde) üstün kılması ve bir de erkeklerin (onlara) mallarından sarf etme (görevinin bulunması, sebebi iledir.”*²⁶³ Ayetten de anlaşılacağı üzere aile reisi olarak erkekler kadınlar üzerine yönetici konumundadırlar. Bununla beraber erkeklerin yükümlülükleri de vardır.

Erkeğin söz konusu sorumluluklarına karşılık, ayetin devamında kadınlar için, *“İyi kadınlar hem (gönülden) itaatli saygılı olanlar, hem de Allah’ın korumasını emrettiği şeyleri gizlide de koruyanlardır.”*²⁶⁴ buyurulmaktadır. Kur’an’da geçen bu ifadeler günümüz şartları dikkate alındığında, bir “insan hakkı” kuralı ve “kadın hakları vesikası” olarak nitelendirilebilir.²⁶⁵

İlgili ayette, hak ve sorumlulukların tek tek sayılmaktan ziyade yerine genel bir çerçeve çizildiği görülmektedir. Bu ayette²⁶⁶ geçen ve “meşru” sözcüğüyle tercüme edilen “maruf” kavramı, “bozulmamış fitrat, olumsuz bir şekilde şartlanmamış akıl, güzelliği akıl veya şeriat aracılığıyla bilinen, dinin temel amacı ve nasları çerçevesinde oluşan, gelişen ve gerektiğinde değişen değerler, kurallar, telakkiler, kabuller ve gelenekler” anlamındadır. Bu bağlamda karı-kocanın ev içinde

²⁶² Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: Sükûn - Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 4, Ekim/Kasım/Aralık 2014, IV, 85.

²⁶³ Nisa, 4/34.

²⁶⁴ Nisa, 4/34..

²⁶⁵ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu, DİB(Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları)*, Ankara, 2007, I, 362.

²⁶⁶ Bakara 2/228.

ve toplumdaki rollerinde marufun değişmesiyle birlikte değişim yaşanabilir. Nitekim Hz. Peygamber'in damadı Ali ve kızı Fatma arasında gerçekleştirdiği rol taksiminin (ev temizliği, ekmek ve yemek pişirme gibi iç işlerinde Fatma'yı, dış işlerinde ise Ali'yi görevlendirmesi) bağlayıcı ve sürekli olmayıp örfe göre değişebilir.²⁶⁷

Aile içerisinde sahip olunan haklar; eşler arasında ortak haklar, kocanın karısı üzerinde bulunan hakları ve karının kocası üzerindeki hakları olmak üzere üç kısımdan oluşur. Eşler arasında müşterek olan haklar; eşlerin birlikte yaşamalarının ve her birinin diğerinden cinsel yönden faydalanmasının helal olması, her biri hakkında evlilik hısımlığından(kayın hısımlığı) doğan evlenme haramlığının gerçekleşmesi, eşler arasında miras hakkının sabit olması, çocuğun nesebinin babasına ait olması ve: *“Onlarla maruf üzere geçinin.”*²⁶⁸ ayeti gereği eşlerden her biri üzerine örfe göre geçinmeleri vacip olmaktadır.²⁶⁹

Dolayısıyla aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumluluğu, Kur'an'ın ısrarla üzerinde durduğu hususlardan biri olup bu yaklaşım, yalnızca manevi hedeflerle sınırlı kalmayan, sağlam bağlarla birbirine bağlanmış bir aile yapısını hedeflemektedir. Eşlerin birbirlerine karşı ayrı ayrı hak ve sorumlulukları aşağıdaki konu başlıklarında daha geniş bir çerçevede ele alınacaktır.

3.1.1. Erkeğin Hanımı zerindeki Hak ve Sorumlulukları

Erkek olsun kadın olsun bütün inananlar yalnızca hayatı değil öncelikle Allah'a sonrada Allah'ın tüm yarattıklarına karşı hak ve sorumlulukları bulunan bireylerdir. Bu çerçevede aile içerisinde erkeğin hanımına karşı bazı hak ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Erkeğin karısı üzerindeki hakları noktasında Nisa suresi 34. ayet çerçevesinde erkek ve kadınların karşılıklı hak ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar arasında, erkeğin karısından sadakat, iffetli olma, kendisine ilgi, sevgi göstermesini isteme ve özürsüz halinde cinsellik hakkı; sağlık durumu çerçevesinde ocuk isteme hakkı; karısına, istemediği ziyaretçiler için yasak koyma hakkı; gereken durumlarda kadının

²⁶⁷ Karaman ²⁶⁷ Bakara 2/228.

²⁶⁷ Karaman vd. *Kur'an Yolu*, I, 364.

²⁶⁸ Nisa, 4/19.

²⁶⁹ Görgülü, *“Eşlerin Hak ve Vazifeleri Bağlamında İslam Hukukçularının Kur'an'da Geçen Maruf Kavramı Hakkındaki Görüşleri”*, 58.

gittiği yeri takip etme hakkı ve başına buyruk ve söz dinlemeyen kadını irşat ve tedip etme hakkı yer almaktadır.²⁷⁰

Kur'an'da, *“Onlarla (kadınlarla) iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur.”*²⁷¹ buyurulmaktadır. Bu ayet gereğince, koca, zorunlu bir neden olmaksızın karısıyla iyi geçinmeli, boşanmaya kalkışmamalıdır. Bununla birlikte koca, söz ve sohbetlerinde tatlı dilli olmalıdır. Kırgınlığa yol açabilecek durumlarda sabırlı olmalı ve mükâfatını Allah'tan beklemelidir. Dolayısıyla Kur'an eşlerin ve özellikle kocanın, eşine karşı ahlaki sorumluluklarının olduğunu hatırlatarak eşlerin birbirleriyle iyi geçinmesini öğütlemektedir.

Aile birliğinin devamı noktasında ikinci merhale, kocalarına karşı isyankârlık gösteren kadınlardan kaynaklanan geçimsizliğin ileri bir boyuta vardığında kocaya, *“Fenalık ve geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlarınıza gelince, önce kendilerine yumuşaklıkla öğüt verin. Eğer söz dinlemezlerse kendilerini yataklarda yalnız bırakın. Yine dinlemezlerse, (hafifçe) dövün. Size itaat ettikleri takdirde kendilerini incitmeye de bahane aramayın”*²⁷² önerisinde bulunmaktadır. Bu hak kocaya tanınan keyfi bir yetki olmayıp belirli şartlar oluştuğunda gerçekleşebilir. Burada önemli olan husus, ilk etapta bu yetkinin kocalara tanınarak, üçüncü şahıslar ve mahkemeler tarafından aile birliğine müdahalelerin önü kapatılmaktadır. Böylelikle, ufak tefek aile içi tartışmaların bir sır olarak kalarak aile mahremiyetinde sıkıntı çıkmaması hedeflenmektedir. Ayette geçen, *“Size itaat ettikleri takdirde kendilerini incitmeye bahane aramayın.”* ifadeleri de, adalet, hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde davranmayan koca için, uhrevî bir “tehdit” niteliğindedir.²⁷³ Bu ifadelerden hareketle Kur'an'da geçen son merhale, ev siyasetine ilişkin olup istisnai bir durumu ifade etmektedir. Aksi takdirde, kul hakkına tecavüz sebebiyle erkek, yaptığı haksızlığın uhrevi sorumluluğunu da üzerine alacaktır.

İslam hukukunda kocanın hanımı üzerindeki hakları, hanımını kendi yaşadığı eve getirme hakkı, dinin cevaz verdiği durumların dışında hanımının evden çıkışını kontrol etme hakkı, dinin izin verdiği saha ve ölçüde hanımını tedip etme hakkı ve

²⁷⁰ Feyizli, “Kur'an'da Aile Hukuku”, 48.

²⁷¹ Nisa, 4/19.

²⁷² Nisa, 4/34.

²⁷³ Güneş, “Kur'an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması”, s. 157-159.

hanımını birlikte seyahate götürme hakkı olarak zikredilir. Kocanın hanımına karşı sorumlulukları ise, mihrini ödemek, nafakayı temin etmek, birden fazla evli ise adaleti sağlamak, iyi geçinmek ve iyi davranmak, cinsel ihtiyacını temin etmek ve birlikte oturmaktır.²⁷⁴

Kur'an'da geçen ayetlerden hareketle evlilik birlikteliğinde kocanın sorumlulukları maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

İslâm dinine göre erkek kadının kendisine bir hayat arkadaşı olması, anne olması, doğacak çocuklarını terbiye etmesi ve aile içerisindeki huzuru ve sükûnu sağlaması nedeniyle onun geçimini sağlamakla yükümlüdür.²⁷⁵ İlgili ayette, “...Onların(annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir...”²⁷⁶ buyrulur.

İmkânı olduğu halde Tebük seferine katılmayan, bundan dolayı Müslümanlar tarafından dışlanan Ka'b b. Mâlik'in tövbesi Allah tarafından kabul edilince, onun bütün malını tasadduk etmek istemesi üzerine, Hz. Peygamber malının bir kısmını ailesinin geçimine ayırmasının kendisi için daha hayırlı olacağını ifade etmiştir.²⁷⁷

Bununla birlikte bir diğer ayette de: “Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir.”²⁷⁸ Bu ayette de vurgulandığı üzere ailede koca nafaka temin etmekle mükelleftir.

Eşlere iyi davranılmasına ilişkin “Onlarla hoşça, güzelce geçinin.”²⁷⁹ gibi ayetler olmakla birlikte farklı hadisler de bulunmaktadır. Bununla ilgili bir hadiste, “Size kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum; Onları Allah'ın emaneti olarak

²⁷⁴ CİN, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 176-182; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 333.

²⁷⁵ Musa Kazım Yılmaz, *Kur'an Ailesi*, Hilal Yayınları, Şanlıurfa 1994, 189.

²⁷⁶ Bakara, 2/233.

²⁷⁷ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî Abdülhâfiz Şelebî, I-IV, Beyrut ts., IV, 180.

²⁷⁸ Talâk, 65/6.

²⁷⁹ Nisâ, 4/19.

aldınız.”²⁸⁰ buyrulur. Bir diğeri ise, “*En hayırlınız hanımına hayırlı olandır.*”²⁸¹hadisidir.

Gerek tarihsel süreçte gerekse günümüzde Kur’an’da yer alan hükümlere rağmen kimi ailelerde erkekler, ekonomik ve fiziksel güçlerini kullanarak mutlak otorite olmaya çalışmışlar ve aile reisliğini de bir tahakküm aracı olarak kullanmışlardır. Hâlbuki İslam’da itaat, kulun emrinin, isteğinin Allah’ın ve Resulünün emir ve yasaklarına aykırı olmaması şartına bağlıdır. Bu düşünceye sahip erkeklerin din, ahlak ve merhamet dışı emir ve isteklerine mutlak itaati beklmeleri ilgili naslarla örtüşmemektedir. Kadına yönelik bu bakış açısı ve davranışların temelinde din değil, yanlış algı ve kabuller bulunmaktadır. Kur’an’ın bu yanlış algı ve uygulamalara bir referans olarak gösterilmesi mümkün değildir.²⁸²

Dolayısıyla evlilik, tek taraflı itaate dayanan bir ilişki olmayıp karşılıklı haklara saygı ve sadakat gösterilmelidir. Gelenek ve örfle dayanan yanlış rol paylaşımı erkeği evin dışında, kadını ise evin içinde çalışması kabulünü öngörürken, değişen yaşam şartları kadının da evin dışında çalışabileceğini göstermiştir. Bir diğer sorun olan eşler arasında kadının mihrinin rızası dışında elinden alınması, kadının evdeki hizmetlerinin göz ardı edilerek harcamalarla ilgili kadının söz sahibi olmaması gibi hak ihlalleri büyük sorunlara yol açabilmektedir. Bu gibi sorunların çözümünde daha önce de belirtildiği üzere Kur’an’da zikredilen ilkeler bazında mümkün merteye geçim ehli olmak yatmaktadır.

3.1.2. Kadının Kocasısı Üzerindeki Hak ve Sorumlulukları

Kadına cinsiyeti üzerinden değil de şahsiyeti üzerinden bakan Kur’an, kadını erkek ile aynı hak ve sorumluluklara sahip bir birey olarak görür. Bu çerçevede Kur’an’da pek çok ayette bu husus vurgulanır.

Bu bağlamda Kur’an’a göre evlenme akdi gereğince kadına sağlanan iki temel haktan ilki nafaka yani geçiminin kocası tarafından sağlanması, ikincisi ise mihridir. “*İyi kadınlar, itaatli olan ve Allah kendi haklarını nasıl korudu ise, kocalarının yokluğunda, onların haklarını koruyan kadınlardır.*”²⁸³ ayetinde de belirtildiği üzere nikâh akdinin kadına yüklediği temel sorumluluk, kocaya

²⁸⁰ Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Câmiu’s-Sahîh*, thk. Ahmet Muhammed Şakir, Kahire, Radâ’/11; İbn Mace, *Nikah*/3.

²⁸¹ Ebu Dâvûd, *Sünnet*/15.

²⁸² Görgülü, “*Eşler Arası İlişkide Kur’an’ın Ortaya Koyduğu Bazı Temel İlkeler*”, s. 344-345.

²⁸³ Nisa, 4/34

itaattir. İtaatin temelinde ise evlenme akdinin doğal bir neticesi olan cinsel itaat gelmektedir. Kadının dışarı çıkmasının ve çalışmasının kocanın iznine bağlı kılınması da itaat merkezli değerlendirilmektedir. Fakat burada söz konusu olan “itaat”ın kayıtsız şartsız bir itaat anlamına gelmeyip meşru düzeyde ve aile huzurunu temin etmeye yönelik bir itaat olduğu görülmektedir.

Kur’an’da, kocalarından olası bir anlayışsız davranış görmeleri halinde, kadınlardan aile birliğini devam ettirmeleri hususunda özverili davranmaları istenmektedir. “Eğer kadın, kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ediyorsa, bir anlaşma ile aralarını düzeltmede karı koca üzerine bir günah yoktur. Sulh en hayırlı iştir. Zaten nefislerinde kiskançlık hazırlanmıştır. Eğer iyi geçinip arayı düzeltir, zulüm ve geçimsizlikten sakınırsanız, elbette Allah yapacağınız her şeyden haberdardır.”²⁸⁴ buyrulur, kadınlara anlaşma yolunu seçmeleri tavsiye edilir. Ancak, aynı ayetin son kısmında hitap, kocalara da yöneltilerek uzlaşmaz bir tutum sergilememeleri konusunda uyarıldıkları görülür.

Kadının kocası üzerinde bulunan hakları ise, kocasından mehir isteme, sağlıklı ve güvenilir bir evde oturma, nafaka isteme hakkı, kendisine iyi muamele etme, cinsellik ve çocuk isteme hakkı, ana-baba ve yakın akrabayı ziyaret etme ve evli iken kendisinden önce vefat eden kocasına mirasçı olma hakkıdır.²⁸⁵

İslam hukukunda kadının hakkı olarak belirtilen mehir, Kitap ve sünnetle belirlendiği üzere kadına hediye olarak verilmesi gereken bir meblağ olup evlenme akdi hükümleri arasındadır. Kur’an’da, “(Nikâhladığınız) kadınlara mehirlerini bağış olarak verin.”²⁸⁶ buyrulmaktadır.

Hayrettin Karaman, kadının kocasına karşı sorumlulukları hususunda şunları söylemektedir. Kocasının şart koştuğu mehir almış olmak şartıyla, emniyet içinde kocasının evine giderek kocasına tâbi olmak, dinin emir ve yasaklarına aykırı olmayan durumlarda kocasının taleplerini yerine getirmek ve özrü bulunmadıkça cinsel ilişkiden kaçınmamak, evin ve eşin mallarını korumaya özen göstermek ve kocasına sadık olmaktır.²⁸⁷ Bunlarla birlikte aile mahremiyetini korumak ve aile

²⁸⁴ Nisa, 4/128.

²⁸⁵ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 176-192, 210; Feyizli, “Kur’an’da Aile Hukuku”, 48-49.

²⁸⁶ Nisa, 4/4.

²⁸⁷ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1996, I, 333; Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 182.

sırlarını ifşa etmemek de kadının sorumlulukları arasındadır. Nitekim Hz. Peygamber'in aralarında gizli kalmak şartıyla Hz. Hafsa 'ya söylemiş olduğu bir sırrı, o da Hz. Ayşe'ye söylemiştir. Bunun üzerine nazil olan ayette, “*Hani bir ara Peygamber, eşlerinden birine sır olarak bir söz söylemişti. Fakat o, bunu kumalarından birine haber verince, Allah da bu durumu Peygamberine bildirdi.*”²⁸⁸

Kur'an'da kadının kocası üzerinde bulunan haklarının, öncelikle mehir, barınma, nafaka, iyi muamele, cinsellik ve çocuk isteme, ana-baba ve yakın akrabayı ziyaret ve evli iken kendisinden önce vefat eden kocasına mirasçı olma gibi haklar olduğu görülmektedir.

İslam'da kadının kocası üzerinde bulunan haklarından biri de, erkeğin ev işlerinde eşiyle istişarede bulunmasıdır. Erkek eşinin birçok noksanlarına karşı göz yummalı, özellikle kadının bu kusurlarını örtecek şekilde güzelliği ve iyi taraflarının bulunduğu da göz ardı edilmemelidir. Hz. Peygamber, bu konuda inananları haberdar ederek şöyle buyurmuştur: “*Hiç bir mümin erkek, mümin bir kadına nefret etmesin! Eğer onun bir özelliğini beğenmezse, diğer bir özelliğinden razı olur.*”²⁸⁹

Kadının erkek üzerinde bulunan haklarından birisi de, erkeğin kadına hoş davranması gerektiğidir. Kur'an'da: “*Erkeklerin kadınlar üzerinde olan hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır.*”²⁹⁰ buyurulmaktadır.

Bu çerçevede kadın eşine karşı sorumlu olduğunu düşünerek eşinin haklarını muhafaza etmeli, emirlerine itaat etmeli, onun izni olmaksızın evden çıkmamalı, yine onun izni olmaksızın eve yabancı insanları getirmemeli, malını israf etmemeli ve her türlü ihanetten kaçınmalıdır. Kadının dikkat etmesi gereken önemli konulardan birisi de çocukları iyi terbiye ederek, onların ilmini, başarısını ve yeteneğini geliştirmektir.²⁹¹ Bu genel hükümlerden hareketle, Kur'an-ı Kerim'de karı-koca arasındaki ilişkilerin şeklinin ifade edildiği ve İslam dinine uygun bir şekilde ailenin nasıl oluşturulacağı ifade edilmiştir.

Burada vurgulanması gereken bir diğer husus, İslam'da hakların kullanılmasının mutlak olmayıp, başkalarının haklarına zarar vermeme esasıyla sınırlı olduğudur. Bu noktada eşler karşı taraf üzerindeki haklarını kullanırken veya

²⁸⁸ Tahrir, 66/3.

²⁸⁹ Müslim, Radâ', 63.

²⁹⁰ Bakara, 2/228.

²⁹¹ Mansur Teyfurov, “Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, No. 4, 2014, ss. 192-193.

ondan hakkının yerine getirilmesini isterken, karşı tarafın haklarına zarar vermemelidir. Çünkü kişi hakkını kullanırken (eşi de olsa) başkalarının hakkına saygılı olma ve onların hakkını zedelememek mecburiyetindedir.²⁹²

Yukarıda zikredilen ayet ve hadislerden hareketle, Allah Kur'an-ı Kerim'de karı-koca arasındaki ilişkilerde kocanın karısına karşı hak ve sorumluluklarının olduğu gibi kadının da kocasına karşı hak ve sorumlulukları olduğu ifade edilmiş ve İslam'a uygun bir biçimde ailenin nasıl kurulacağı bildirilmiştir.

3.1.3. Anne-Babanın Çocuklar Üzerindeki Hak ve Sorumlulukları

Kur'an-ı Kerim'de sosyal sorumluluk bağlamında üzerinde durulan önemli hususlardan biri de aile fertlerinin birbirlerine karşı olan sorumluluklarıdır. Söz konusu sorumluluklardan biri de ebeveynin çocuklarına karşı sorumluluğudur.

Allah, ana-baba hakkına riayetin akabinde, çocukların haklarını vacip kılmıştır. Kur'an'da geçen, “*Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.*”²⁹³ ifadesinden maksat ise, Arapların bir kısmı cahiliye döneminde, fakirlik korkusuyla çocuklarını diri-diri toprağa gömüyorlardı. Allah Teâlâ bunun yanlış olduğunu, “*Sizi de onları da rızıklandıran biziz.*”²⁹⁴ buyurarak beyan etmiştir.

Bu yönde bir diğer ayet ise, “*Beyinsizlikleri yüzünden, körü körüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızıkları -Allah'a iftira ederek-haram sayanlar kaybetmişlerdir. Onlar (yollarını) şaşırmışlardır; doğru yolda değillerdir.*”²⁹⁵ buyurulmaktadır.

Evladı koruyup kollama sorumluluğuna Kur'an'da şöyle dikkat çekilir: “*Ey iman edenler! Kendilerinizi ve ailenizi, yakıtı insanlarla taşlar olan o müthiş ateşten koruyun. Onun başında kaba yapılı, sert ve şiddetli melekler olup onlar asla Allah'a isyan etmez ve kendilerine verilen bütün emirleri tam yerine getirirler.*”²⁹⁶

Dolayısıyla ebeveynlerin üzerine düşen sorumlulukların başında evlatlarını cehennem ateşinden korumak mesuliyeti gelmektedir. Burada geçen “*kendinizi*

²⁹² Görgülü, “*Eşlerin Hak ve Vazifeleri Bağlamında İslam Hukukçularının Kur'an'da Geçen Maruf Kavramı Hakkındaki Görüşleri*”, s. 60.

²⁹³ Enam, 6/151.

²⁹⁴ Faima İsrailova, *Kur'an'ın Anlatımıyla Aile Hayatı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006, 20.

²⁹⁵ En'am, 6/140.

²⁹⁶ Tahrir, 66/6.

koruyun” ifadesi günahları terk ederek ve Allah’ın emirlerine riayet ederek kendinizi ve ailenizi sorumlu olduğunuz şeylerle muhafaza edin anlamındadır.

Bu sorumluluklar, Kur’an’da Hz. Lokman’ın oğluna verdiği öğütler yoluyla anne-babalara aktarılmaktadır²⁹⁷. Bu öğütler şu şekildedir:

- Allah’a şirk (ortak) koşmaması. Bunu yapmak, Allah’ın hakkını başkasına vermek anlamına geldiği için bir zulüm olarak nitelendirilmiştir.

- Anne ve babaya saygılı olmak ve iyi davranmak. Özellikle kişi kendisini bin bir zahmetle karnında taşıyan, doğuran ve süttten kesilene kadar emziren annesine iyi davranmalıdır.

- Anne-baba, hakkında bilgisi olmadığı bir şeyi körü körüne Allah’a ortak koşması için çocuklarına baskı yaparsa, buna kesinlikle boyun eğmemesi. Yalnız dünyada onlara iyi davranarak iyi geçinmesidir.

- Allah’ın ilminin ve gücünün farkında olması. Öyle bir Allah ki, yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa bile, bir kayanın içinde veya göklerde ya da yerin derinliklerinde olsa, yine de onu çıkarıp getirir. Çünkü O, her şeyden haberdardır.

- Namazı dosdoğru kılarak, iyi olan (şeyleri) emretmesi ve kötülüğü de önlemesi. Yalnız bunları yaparken başına bir iş gelirse, sabretmelidir. Bunlar kararlılıkla yapılması gereken işlerdendir.

- İnsanları kesinlikle küçümseyerek onlara suratını asmaması ve yeryüzünde böbürlenerek yürümemesi. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez.

- Yürürken alçakgönüllü ve ölçülü hareket etmesi ve sesini de fazla yükseltmeyerek kısması.²⁹⁸

Kur’an’da yer alan kıssalardan hareketle ebeveynlerin bir sorumluluğunun da salih evlat yetiştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, hak ve hukuka riayet eden Habil²⁹⁹, babasını nazikçe hak ve hakikate davet eden Hz. İbrahim³⁰⁰, iffet ve namusunu muhafaza eden Hz. Yusuf³⁰¹, Allah’ın emrini uyguladığına inandığından dolayı babasına hiç itiraz etmeyen Hz. İsmail³⁰² salih evlat örnekleridir. Bu örneklerin mefhumu muhalifi olarak Kabil ise, asi evladı temsil etmektedir. Aynı

²⁹⁷ Zeki Duman, “Ailede Çocuk Eğitimi ve Lokman Hekim’in Oğluna Nasihatlerinin Düşündürdükleri”, *Diyanet Dergisi*, Sayı: 3, 1991, XXVII, 110-116.

²⁹⁸ Lokman, 31/13-19.

²⁹⁹ Maide, 5/27-31.

³⁰⁰ Meryem, 19/42-45.

³⁰¹ Yusuf Suresi, 12/23-33.

³⁰² Kehf, 18/69; Saffât, 38/102.

şekilde, o büyük tufanda dağlara kaçarak kurtulacağım sanan Hz. Nuh'un oğlu³⁰³ da bu sınıfa girmektedir.³⁰⁴

Kur'an'da ayrıca, mal ve evladın, geçici dünya hayatının bir süsü ve ziyneti olduğuna dikkat çekilerek, ürünü kalıcı olan güzel ve erdemli davranışlarla salih amellerin değer açısından Allah'ın yanında daha hayırlı ve ümit etmeye daha layık olduğunu³⁰⁵ bildirmektedir. Bu düşünceyi destekler mahiyette, “*Ey inananlar! Ne mallarınız ne de çocuklarınız, sizi Allah'ı hatırlamaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, işte onlar, kaybedenlerin ta kendileridir.*”³⁰⁶ buyurularak, mal ve çocukların öğünme değil, bir imtihan vesilesi olduğu farklı ayetlerde de sık sık ifade edilmektedir³⁰⁷.

Ebeveynlerin sorumluluklarından biri de evlatlarına dini bilgileri erken yaşlardan itibaren öğretmeleridir. Kur'an'da bu hususta şöyle buyrulur: “*(Ey Resulüm!) Ailene ve ümmetine namazı emret. Kendin de ona devam et.*”³⁰⁸ Bu ayette hitap her ne kadar Hz. Peygambere ait olsa da bütün ebeveynler için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Namaz ve oruç gibi İslam esaslarının yanı sıra helal-haram, doğruluk, adalet ve başkalarının haklarına saygı ve benzeri genel geçer değerler de çocuğa öğretilmelidir.³⁰⁹

Yapılan araştırmalar, çocuk üzerinde en önemli etkinin anne-baba davranışları üzerinden oluştuğu, olumlu davranışların doğrudan çocuğa yansıdığı ve onun dinî hayatına olumlu katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çocuğun, dinî şahsiyetini aile içinde kazandığı söylenebilir. Bu nedenle, çocuğun manevi açıdan gelişiminde ihtiyaç duyduğu en önemli unsur, uygun bir aile ortamı ve örneklik teşkil eden anne-babadır.³¹⁰

Uzmanlara göre dinî prensiplerin ailede yaşanılır olması, bir diğer ifadeyle, ailenin dindar oluşu, çocuğun sağlıklı bir din eğitimi-öğretimi alması açısından önemli etkenlerin başında gelmektedir. Dinî pratiklerin, ibadetlerin yaşandığı bir

³⁰³ Hüd, 11/45-46.

³⁰⁴ Abdullah Özbek, “Ailede Dini Sorumluluk Eğitimi”, *Aile ve Eğitim(Tartışmalı İlimi Toplantı)*, İstanbul 2010, 322.

³⁰⁵ Kehf, 18/46.

³⁰⁶ Münafikun, 63/9.

³⁰⁷ Enfal,8/28; Teğabun, 64/15.

³⁰⁸ Taha, 20/132.

³⁰⁹ Teyfurov, agm, s. 195.

³¹⁰ Mehmet Emin Ay, “Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkileri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 1994, 163.

ailede, çocukta dinî temayüllerin ve tutumların daha erken zamanlarda ortaya çıktığı tespit edilmiştir.³¹¹

Çocuk ve genç bireylerin din ve ahlak yönünden sosyalleşme sürecinde, örnek olarak öğrenim önemli bir yer tutmaktadır. Anne ve babayı örnek alma, dini ve ahlaki kuralların şekillenmesinde doğrudan öğretimden daha etkili olmaktadır. Çocuk ve genç, model aldıkları kimselerin dini davranış kalıplarını örnek olarak aynı şekilde hareket etmeyi istemektedir. Hz. Peygamber'in "*Namazlarınızın bazılarını evlerinizde kılınız ve oraları kabirlere çevirmeyiniz.*"³¹², "*Farz namazlar dışındaki namazların en faziletlisi evlerinizde kılınandır.*"³¹³ şeklinde ifade ettiği tavsiyelerin maksatlarından birisi de; namazı evde kılarak çocuklara örnek olmanın öneminin vurgulanmasıdır.³¹⁴

Ebeveynlerin sorumluluklarından biri de evlatlarına iyi davranmak ve onların gönüllerini kazanmaktır. Kur'an'da baba-oğul ilişkilerine yer verilen birçok ayette hitap şeklinin, "yavrum, oğlum" tarzında olduğu bunu en güzel biçimde tasdik etmektedir.³¹⁵ Devamlı olarak tenkit edilen çocuk kınanmayı, kin ortamında yetişen bir çocuk kabalığı, devamlı aşağılanan bir çocuk toplum içinde utanmayı, devamlı utandırılan çocuk kendini günahkâr olarak görür. Sağlıklı nesiller, huzurlu bir aile çevresinin eseridir. Dolayısıyla Kur'an, çocukların güzel ahlak ve terbiye ile yetiştirilmesini istemektedir.³¹⁶

Kur'an, çocuklara ana-babaya saygılı davranmayı emretmekte ve bu sevgi-saygının bir nevi ibadet olduğunu bildirmektedir.³¹⁷ Anne-babaya iyiliği emreden ayetlerden birinde: "*Rabbin şöyle buyurdu: Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Anneye ve babaya güzel muamele edin. Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, "öf!" bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle!*"³¹⁸ buyurulmaktadır.

³¹¹ Kerim Yavuz, "Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7-12 yaş)", *DİB Yayınları*, Ankara, 1983,71; Hayati Hökelekli, "Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa, 1983, 66.

³¹² Buhari, Salat, II: 52.

³¹³ Buhari, Ezan, II. 81.

³¹⁴ M. Akif Kılavuz, "Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 14, Sayı: 2, 2005, XIV, 54.

³¹⁵ Hud, 11/42; Yusuf, 12/5; Lokman, 31/13, 16, 17; Saffat, 37/102. 72; Enam, 6/151.

³¹⁶ Teyfurov, agm, s. 195-196.

³¹⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an Psikoloji Atlası", *Çocuklar ve Gelişim Psikolojisi*, 2010,II, 57.

³¹⁸ İsrâ, 17/23.

Baba (koca), eşi zengin dahi olsa, sıhhatli olduğu müddetçe eşini ve çocuklarını, örfе, yani günün şartları çerçevesinde barındırmak, nafakasını sağlamak yani mesken yiyecek, giyecek, eğitim ve tedavi masraflarını karşılamak yükümlülüğünü taşır. Bu sorumluluk erkek çocuklar rüşt yaşına kızların ise evlilik yaşına kadar sürer.³¹⁹

Annenin çocuğuna karşı ilk görevi ise onu emzirmektir. Kur'an'da, “*Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirebilirler.*”³²⁰ buyurulmaktadır. Şayet kadın boşanmış ve iddeti de tamamlanmış olursa babası, çocuğun emzirme ücretini temin edecektir. Bununla birlikte Kur'an'da, “*Onların (annelerin) örfе uygun şekilde yiyeceği ve giyeceği, çocuk kendisinin olan babaya aittir.*”³²¹ buyurulmaktadır.

Anne ve baba, çocukların nafakasından sorumlu olduğu kadar onların dini ve ahlaki gelişimlerinden de sorumludur. Bu hususta anne-babanın hassas davranması gerektiği Allah Teâlâ tarafından, Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı nasihatte şöyle ifade edilir: “*Hani Lokman oğluna vaz ederek şöyle demişti: ‘Oğulcuğum Allah’a şirk koşma! Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür.*”³²² Hz. Peygamber de “*Sizin hepiniz çobansınız, güttüğünüzden (yönettiğinizden) mesulsünüz.*”³²³ buyurmuştur. Kur'an'da, “*Ey iman edenler, kendinizi ve ehlinizi (aile fertlerinizi) ateşten koruyunuz.*”³²⁴ emri iman edenler üzerinde çok büyük görev ve yükümlülük olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu çerçevede müminler gerek kendilerini gerekse gözetimleri altındaki aile ve çocuklarını, Allah'ın men ettiği her türlü kötülük karşısında muhafaza etmekle yükümlüdürler.

Bu bağlamda insanın çok yönlü bir varlık olması nedeniyle model alınma da çok yönlü gerçekleşir. Büyüklerinin hayat hikâyelerini öğrenen bir çocuk, sabırda Hz. Eyüp'ü, zorluklarla mücadelede Hz. Yusuf'u, adaletle hükmetmede Hz. Ömer'i, cesaretle Hz. Ali'yi ve genel hal ve davranışlarında Hz. Muhammed'i örnek alabilir. Zira Kur'an-ı Kerim'de bildirildiği gibi, Hz. Peygamber “en güzel örnek” olarak gönderilen bir modeldir.³²⁵

³¹⁹ Bakara, 2/233.

³²⁰ Talâk, 65/6.

³²¹ Bakara, 2/233.

³²² Lokmân, 31/13.

³²³ Buhârî, Cuma, II: 11; Müslim, İlim: 6.

³²⁴ Tahrîm, 66/6.

³²⁵ Şadi Eren, “Aile ve Çocuk Eğitimi”, *Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*, Iğdır 2016, 10.

Kur'an ışığında anne-baba hakları ve çocukların sorumluluklarına ilişkin şu sonuçlar çıkarılabilir: Ana-babaya öf bile dememek, ana-babayı azarlamamak, ana-babaya güzel söz söylemek ve onlara iyi davranmak (Nitekim Kur'an'da Allah'a ibadet emrinin hemen peşinden ana-babaya iyi davranma emri gelmektedir.³²⁶), ana-babaya alçakgönüllü davranmak, ana-baba için dua etmek("Şefkatle, tevazu ile onlara kol kanat ger ve öyle dua et: *"Ya Rabbi, onlar küçüklüğümde nasıl beni ihtimamla yetiştirdilerse, ona mükâfat olarak Sen de onlara merhamet buyur."*³²⁷, ana-babaya dünyada sahip çıkmak, Allah'a şükretmek ve ana-babaya teşekkür etmek("Biz insana, annesine babasına iyi davranmasını emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıl kadar sürer. İnsana buyurduk ki: *"Hem Bana, hem de annene babana şükret, unutma ki sonunda Bana döneceksiniz."*³²⁸) ve meşru konularda ana-babaya itaat etmektir. Bununla birlikte âlimlere göre ana-babanın çocuklarına karşı sorumlulukları ise çocuk doğduğunda kulağına ezan okumak, güzel isim vermek, sünnet ettirmek, hayat hakkı, süt hakkı, eğitim ve öğretim hakkı, ayrı oda ve yatak hakkı, sevgide mutedil ve adaletli olmak, acıma duygusunu ihmal etmemek, kız-erkek ayrımı yapmamak, dini terbiye, ahlaki terbiye, bedeni terbiye, cinsel terbiye, karı-koca mahremiyetlerini çocuklara karşı gizli tutmaktır.³²⁹

Dolayısıyla Kur'an'da ısrarla üzerinde durulan hususlardan birisi de sosyal sorumluluğun ilk ve en önemli basamağı olan aile fertlerinin birbirlerine karşı olan sorumlulukları olup söz konusu sorumlulukların en önemlilerinden biri de ebeveynin çocuklarına karşı sorumluluklarıdır.Çocukların güzel ahlak ve terbiye ile yetiştirilmesini isteyen Kur'an, çocuklara da ana-babaya saygılı davranmayı emretmekte ve bu sevgi-saygının bir nevi ibadet olduğunu ifade etmektedir.

³²⁶ Bakara 2/83

³²⁷ İsra, 17/24.

³²⁸ Lokman: 31/14.

³²⁹ İbrahim Canan, "Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, 311-325; Arzu Arıkan, *Kur'an'a Göre Aile Saadetini Oluşturan Temel Unsurlar*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, 58-59.

3.1.4. Çocukların Anne-Baba Üzerindeki Hak ve Sorumlulukları

Kur'an'da yer alan ayetlerde çocukların da anne-babalar üzerinde bazı hak ve sorumlulukları olduğu bildirilmektedir.

Anne ve babalar çocukları için her türlü fedakârlığı göze alan bireylerdir. Çocuklar, bu fedakârlık karşısında, maddî bir karşılıktan ziyade onların gönlünü hoş ederek ödeyebilirler. Bu hususa Kur'an'da şöyle dikkat çekilir: *“Rabbin kendisinden başkasına kulluk etmemenizi ve ana-babaya ihsanı (iyi ve güzel davranmayı ve yardımı) emretti. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında ihtiyarlarsa, onlara ‘öf’ bile deme, onları azarlama ve onlara nazik ve tatlı söz söyle.”*³³⁰

Ayetten de çıkarılacağı üzere aile içerisinde saygı ve sevgi, karşılıklı hak ve sorumluluklara riayet etmekle pekişir ve sürekliliği sağlanır. Ailede sevgi ve saygının hâkim olması ailenin, dolayısıyla toplumun huzur ve mutluluğu bakımından önem arz ettiği gibi, ileride aile kuracak olan çocuklara güzel örnek olması bakımından da önemli bir unsurdur.

Bununla birlikte Kur'an'da, *“De ki: Aile fertlerine ve ümmetine namaz kılmalarını emret, kendin de namaza devam et! Biz senden rızık peşinde olmanı istemiyoruz, bilakis senin rızkın bize aittir. Güzel akıbet, takvadır, yani Allah'ı sayıp haramlardan korunmaktadır.”*³³¹

Ayette anne-babanın çocuklarına helal nimetlerin, haram servetlerden daha hayırlı olduğunu öğretmelerini ve bu amaçla onlara namazı emretmeleri üzerinde durulmuştur. Bu sayede onların tutumları ve değer sistemleri de değişecektir. Bu değişim onların helal kazancı seçmelerine neden olacaktır. Ayetin devamında geçen, ebeveynin ve evladın rızkının Allah'a ait olduğu vurgusu ise ailelerin gönüllerini ahirete vermelerinin ve onunla meşgul olmanın ön planda olması gerektiğini göstermektedir. Yani ebeveynin asli görevi, çocuğuna kulluk bilincini ona örnek olmak suretiyle vermektir. Maddi kaygılar ise bu sorumluluğun önüne geçmemelidir.

Dolayısıyla konu ile ilgili ayetlerden anlaşılacağı üzere anne-babanın en temel sorumluluğu çocuğun maddi ihtiyaçlarını karşılamak değildir. Allah, anne-babadan bu sorumluluğu almış onun yerine anne-babaya çocuğa örnek olma suretiyle kulluk bilinci verme sorumluluğunu yüklemiştir.

³³⁰ İsra, 17/23.

³³¹ Taha, 20/132.

Ebeveyne karşı güzel muamelenin insanoğlunun var olduğu her dönemde evrensel bir emir olduğu Kur'an vasıtasıyla haber verilmektedir. *“Bir vakit İsrailoğullarından söz alıp: “Allah’tan başkasına ibadet etmeyin! Anneye babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara güzel muamele edin, İnsanlara tatlı söz söyleyin, namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin!” demiştik. Sonra pek azınız hariç, sözünüzden döndünüz. Halâ da yüz çevirmektesiniz.”*³³²

Kur'an evrensel hak ve ödevlerden bahsederken insanın temel sorumluluklarından ikincisini anne-babaya iyi davranmak olarak zikreder. İlgili ayette: *“De ki: Gelin size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya iyilik yapın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, sizin ve onların rızkını veren Biziz, gizli ve açık kötülöklere yaklaşmayın, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır.”*³³³

Başka bir ayette ise şöyle buyrulur: *“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, anne-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretmiştir.”*³³⁴ Allah’a kulluğun ardından anne-babaya itaatin emredilmesi, anne-babanın itaate layık olduğunu ortaya koymaktadır.³³⁵

Ayette insanın ilk mükellefiyetinin Allah’ı tanımak olduğu belirtilirken ikinci sorumluluğun ebeveyne iyi davranmak olduğu ifade edilir. Bununla birlikte Kur'an’ın genelinde anne-baba hakkının Allah’a karşı sorumluluklardan sonra zikredilmesi, anne-baba hakkının, diğler insanî haklar karşısında öncelikli olduğunun delilidir.

Bu bağlamda Kur'an’da zikredilen bir diğler ayette Allah’a şükürün ardından anne-babaya teşekkür geldiğı görölmektedir. *“Biz insana, annesine babasına iyi davranmasını emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıl kadar sürer. İnsana buyurduk ki: “Hem bana, hem de annene babana şükret, unutma ki sonunda bana döneceksiniz.”*³³⁶ Bu ayette Allah kendisi için talep ettiğı şükürü anne-baba için de istedikten sonra aradaki farkı belirterek *“Dönüşün ancak banadır.”* buyurur. Bu noktada anne-babanın sunduğı nimetin

³³² Bakara, 2/83.

³³³ Enam, 6/151.

³³⁴ İsrâ, 17/23.

³³⁵ Teyfurov, agm, 197.

³³⁶ Lokman, 31/14.

dünyaya mahsus olduğu, Allah'ın nimetinin ise, hem dünyaya hem de ahirete ait olduğu vurgulanmaktadır.

Kur'an'da, *“Biz insanoğluna, ana-babasına iyi davranmasını emrettik. Çünkü anası onu nice zahmetlerle karnında taşımış ve nice sıkıntılarla dünyaya getirmiştir. Nitekim çocuğun ana karnında taşınması ve süttten kesilmesi otuz ayı bulur. Ana-babasına hep iyi davranan ve nihayet (kendisi de çoluk-çocuğa karışıp) kırk yaş olgunluğuna ulaşan hayırlı evlat şöyle dua eder: “Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin bunca nimete şükretmemi ve seni razı edecek işler yapmamı nasip eyle. Soyumdan gelecek nesilleri de hayırlı ve faziletli insanlar eyle. Rabbim! Hata ve kusurlarımdan duyduğum pişmanlıkla sana yöneliyorum. Ben sana yürekten teslim olmuş bir kulunum.”*³³⁷ buyurulmaktadır.

Ayetten de anlaşılacağı üzere anne-baba, yaşlandığında evlatla rol değişimi yaşamaktadır. Ayetlerde, anne-babanın çocuklarına hazırladığı güven ve huzur ortamının, aynı özenle yaşlı ebeveyn için de istendiği görülmektedir. Nitekim bu dönem insanın yeniden çocuklaştığı bir dönemdir. Yani Kur'an'a göre maddî ve manevî olarak güçlü olan kim olursa şefkat ve merhamet göstermesi gereken, o olmalıdır.

Ayrıca muhtelif hadislerde ebeveynin öldükten sonra da ona ihsanın devam edebileceği haberi verilmektedir. Arıkan'a göre, onlar için dua, Allah'tan istiğfar, günahlarının affını istemek, onlardan sonra vasiyetlerini yerine getirmek, anne-babanın akrabalarına karşı da sıla-i rahim görevini yapmak, anne ve babanın dostlarına ikramda bulunmakla olur.³³⁸

Kur'an'da geçen, *“...Ana-babana saygıda kusur etme; ama eğer onlar, gerçekten tanrı oldukları hakkında hiçbir bilgi, hiçbir delil sahibi olmadığı birtakım şeyleri körü körüne tanrı yerine koyarak bana ortak koşman için seni zorlarlarsa sakın onlara itaat etme; lakin yine de onlara iyi davran, bütün bir hayat boyunca onlara yardımcı ol, ihtiyaçlarını karşıla. Her daim iman ve itaatle bana yönelen hayırlı insanların yolunu tut. Sonunda hepiniz benim huzuruma geleceksiniz. İşte o zaman ben size hayatta iken yaptığımız her şeyi tek tek bildirecek ve hak ettiğiniz karşılığı vereceğim.”*³³⁹ ayetinde de vurgulandığı üzere her ne kadar Allah'a imandan

³³⁷ Ahkaf, 46/15.

³³⁸ Arıkan, *Kur'an'a Göre Aile Saadetini Oluşturan Temel Unsurlar*, 25-27.

³³⁹ Lokman, 31/15.

sonra anne-baba sorumluluğu vurgulandıysa da bu durumun kayıtsız-şartsız olmadığı görülür. Bir diğer ifadeyle Kur'an, ebeveynin bütün iyilik ve güzelliklerine rağmen çocukla anne-baba arasındaki bağın, inanç bağından sonra geldiği haber verilmektedir. Allah hakkı bütün hakların önünde yer alması nedeniyle anne-baba çocuklarını bu hakkı ihlal yani onu tevhit inancından saptırmaya veya Allah tarafından açıkça yasaklanan başka işler yapmaya zorladıkları takdirde kesinlikle onların bu baskısına boyun eğilmeyerek; ancak meşru ve makul istekleri karşılanacaktır.

Anne-babaya itaatin sınırları noktasında Kur'an'da geçen başka bir ayet bu yaklaşımı desteklemektedir: *“Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik. Şayet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, bu takdirde onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak bana olacaktır ve ben yapmakta olduklarınızı size haber vereceğim.”*³⁴⁰

Lokman ve Ankebut surelerinde geçen bu ayetlere nüzul sebebine bakıldığında, Sa'd b. Ebi Vakkas ve annesi hakkında indiği ifade edilir³⁴¹. Sa'd bin Ebî Vakkâs, Kureyş gençlerinden iman edenlerle birlikte İslamiyet'i kabul ederek on dokuz yaşlarında iman eder. Annesi onu İslam'dan döndürmek amacıyla uğraşır. Onu açlık grevi yapmakla tehdit eder. Bu durum Sa'd'da psikolojik bir kriz haline dönüşmeye başlar.³⁴² Dolayısıyla söz konusu iki ayette de, anne babaya itaatin, Allah'a şirk koşmama ve ihlaslı olma sınırları çerçevesinde farz olduğu emredilir. Bir diğer ifadeyle şayet anne-baba tevhide ters düşen bir istekte bulunurlarsa itaat emri düşer ve inanç bağı tüm bağların üzerine çıkar.

Yaratıcıya isyan içeren hususlarda yaratılana itaat kabul edilemez. Bu nedenle Kur'an'da küfür hususunda ana-babaya itaat men edilmektedir. Ebeveyne iyilikte bulunmak gayesiyle tevhitte çelişen bir durumda anne-babanın sözüne uymak, aslında iyilikte bulunmama sonucuna götürür. Çünkü varlığı yokluğuna sevk eden

³⁴⁰ Ankebut, 29/8.

³⁴¹ Bkz. Ebubekir Beyhaki, *Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, IX/46.

³⁴² İbrahim Hatiboğlu, “Sa'd b. Ebû Vakkâs”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 372; A. Hamdi Kasapoğlu, “Cennetle Müjdelenen On Zattan: Sa'd bin Ebî Vakkâs”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Sayı: 3-4, Mart-Nisan 1963, II, 19-20.

şey batıldır. Ancak Allah yine de anne-babaya dünya hayatında iyi davranarak sadece bu emrine itaat edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁴³

Sonuç olarak Kur'an'ın aileyi, eşler arasında karşılıklı anlayış çerçevesinde örf'e göre sürdürülecek medeni bir kurum olarak değerlendirdiği, bu nedenle tarafların evlilikten doğan hak ve vazifelerini açık bir şekilde ifade etmeyip ilkesel bazda önerilerde ve uyarılarda bulunduğu söylenilebilir. Kur'an ayrıca evliliğin hukuki çatısı ve sonuçları üzerinde ayrıntıya girmeyerek bu konuda sabrı, ahlâkî erdemliliği, adaletli davranmayı ve eşler arası hakların edasında Allah'tan sakınmayı önermektedir. Fakat aile hayatı ve hukukuna ilişkin Kur'an'ın vermediği detay, Sünnette ve müçtehitlerin içtihatlarında ortaya çıkmaktadır. Bu durum zamanın ruhuna göre ortaya çıkan istek ve ihtiyaçlara göre Kur'an merkezli olarak yeniden şekillenebilir.

³⁴³ Arıkan, *Kur'an'a Göre Aile Saadetini Oluşturan Temel Unsurlar*, 30.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KUR'AN'DA HZ. PEYGAMBER'İN AİLE HAYATI

Kur'an-ı Kerim, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'i bir aile reisi, baba ve eş olarak da tanıtmıştır. Bu anlamda Hz. Muhammed'in hanımları ve aile hayatına ilişkin bilgilere yer vermiştir. Eşleri ile aralarında yaşanan tartışmalarda gerek Hz. Peygamber'e ve gerekse eşlerine öğütler vererek yol göstermiştir. Bu çerçevede Hz. Muhammed, aile hayatı ile bütün insanlığa örnek teşkil etmiştir.

Pek çok kültür ve dinde de sabit olduğu üzere İslam dininin da özüne uygun olarak aile toplumun temel taşı ve sağlıklı nesillerin oluşmasında merkezi öneme sahiptir. Çünkü sosyo-kültürel gelişim, kişilik, inançlar, değerler, gelenek ve görenekler ilk olarak en sağlam şekilde aile içerisinde edinilir. Bu sebeple Hz. Muhammed sağlam bir sosyal düzen tesis etmek amacıyla evlenip aile kurmayı kolay hale getirmiş, insanlara aile kurma noktasında teşvikte bulunmuştur.³⁴⁴

Hz. Muhammed, doğumundan önce babasını, küçük yaşta da annesini kaybederek yetim kalmıştır. Kur'an'ın ifadesiyle Allah Teâlâ onu "*Yetim bulup barındırmıştır.*"³⁴⁵ Ailenin tek çocuğu olup sütkardeşleri dışında kardeşi yoktur. O, çok evlilik yapan bir peygamber olup Kur'an-ı Kerim'de onun bu vasfına dikkat çekilir.³⁴⁶ Fakat Kur'an'da, eşlerinin ismi açık bir şekilde zikredilmez. Kaynaklarda, Hz. Peygamber'in on bir hanımla evlendiği zikredilir. Peygamber eşleri yine Kur'an'ın ifadesiyle müminlerin anneleridir.³⁴⁷ Eşlerin bu saygınlıkları nedeniyle Hz. Peygamber'in sağlığında ya da vefatını müteakiben onun hanımlarıyla evlenmek müminler için haram kılınmıştır.³⁴⁸

Kur'an'da, Hz. Peygamber örneği üzerinden sosyal hayatta evlilik ve aile hayatına ilişkin önemli konulara değinildiği görülür. Örneğin Ahzâb suresinin 28-34. ayetlerinde Hz. Peygamber'in eşlerine yönelik çok önemli uyarılarda bulunulmakta, aile hayatında hakikî manada huzur ve mutluluğun çerçevesi çizilmektedir. Tahrim

³⁴⁴ Selim Özarıslan, "İslâm'ın Aile Hayatına Verdiği Değer", *Diyanet İlmî Dergi*, Sayı: 2, XL, 22.

³⁴⁵ Duha, 93/5.

³⁴⁶ Ahzab, 33/6, 28, 30, 32, 50-55; Tahrim, 66/1-4.

³⁴⁷ Ahzab, 33/6.

³⁴⁸ Ahzab, 33/53.

suresinde Hz. Peygamber'in aile içinde hanımlarıyla yaşadığı bazı sıkıntılı hallere yer verilmektedir.³⁴⁹ Bunun nedeni bir bakıma, aile içinde yaşanan sorunların çözümünde Hz. Peygamber modelini örnek göstermektir. Hz. Peygamber'in aile içinde takındığı tavır ise, sevgi ve saygı temellidir.

Bu bağlamda Hz. Muhammed evlilik hayatına Hz. Hatice ile başlamış, diğer eşleriyle devam etmiştir. Hz. Peygamber, “*Nikâh benim sünnetimdir, yolumdur, hayat tarzımdır; nikâhlanmayan, evlenmeyen, benim sünnetime uymayan yahut yüz çeviren benden değildir.*”³⁵⁰ buyurarak evliliğe teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber ayrıca ibadet maksadıyla da olsa, din adına da olsa, evlenmeyerek uzlete çekilmeyi, bekâr bir hayat yaşamayı ve ruhbanlık yapmayı açıkça yasaklamıştır.³⁵¹

Dolayısıyla Müslümanlar açısından aile içindeki görev ve sorumlulukların bizzat uygulandığı en önemli örnek Hz. Peygamber'in hane-i saadetidir. Hz. Peygamber ve ailesi İslam dininin öngördüğü aile hayatının en nadide şekilde yaşandığı yerdir. Bir diğer ifadeyle bir Müslüman için aile yaşantısı noktasında en önemli referans noktası, Hz. Peygamber'in aile yaşantısıdır.

4.1. Hz. Peygamber'in Aile Reisiği

Bir koca olarak Hz. Peygamber'in aile reisiği, sosyal hayatta ailesinin geçimini sağlaması, ailesini temsil etmesi, koruması ve yönetmesine yönelik bir tabirdir.

Bir aile reisi olarak Hz. Peygamber, eş, çocuk, torun ve akrabalarına karşı güzel ve yapıcı bir tavır sergileyerek en güzel aile reisi profilini sergilemiştir. Bu noktada sorumluluklarının farkında olan Hz. Muhammed, ümmetine de bu konuda çok önemli tavsiyelerde bulunmuştur.³⁵²

Hz. Peygamber'in aile ilişkilerine ilişkin hadislerinden bazıları şunlardır: “*Hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz yönettiklerinizden sorumlusunuz. Kişi, ailesinin yöneticisidir ve onlardan sorumludur. Kadın, eşinin evinin yöneticisidir ve ondan*

³⁴⁹ Tahrîm, 66/1-4.

³⁵⁰ Buhârî, Sahih, Savm/10; Nikâh/2.

³⁵¹ Bünyamin Erul, “*Hz. Peygamber'in Öğretisinde Aile*”, *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*”, Ankara 2010, 32.

³⁵² Ali Akpınar, Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber'in Örneği, *Diyanet İlmî Dergi*, Sayı:1, Ocak-Şubat-Mart 2009, XLV, 15.

sorumludur... ”³⁵³; “Müminlerin iman bakımından en mükemmel olanı, onların ahlak bakımından en güzel olanlarıdır, onların en hayırlıları da aile fertlerine karşı hayırla muamelede bulunanlarıdır.”³⁵⁴ ; “Elbette Yüce Allah, her yöneticiye yönettiğinden soracaktır. Onların haklarını koruyup korumadığından soracaktır. Kişiye de ailesinden soracaktır.”³⁵⁵ gibi sözlerle, aile bireylerinin sorumluluklarına dikkat çekmiştir.

Mustafa Sıba’ya göre aile reisliği noktasında ilk olarak Nisa suresi 34. ayette geçen “itaat” kavramı, kölenin efendisine veya ibadet edilen varlığa olan itaat gibi kocaya mutlak itaatten ziyade evin nafaka teminindeki payının büyüklüğü nedeniyle küçük hisse sahibinin büyük hisse sahibine itaati gibi de anlaşılabilir.³⁵⁶

Yine bu bağlamda genel olarak erkekler aile reisi olarak görülse de karı-koca arasındaki ilişkinin bir ast-üst ilişkisi gibi düşünülmesi doğru değildir. Çünkü eşler birbirlerine emir komuta zinciriyle bağlı olmayıp aralarındaki ilişki sevgi, saygı, şefkat ve merhametle pekişecek olan bir ilişkidir. Bu nedenle tepeden inme emirler yerine diyalog ve iknanın uygun olacağı bir ilişkidir.³⁵⁷

İtaati emreden ayet ve “Kocası kendisinden razı olarak ölen kadın, cennete girer.”³⁵⁸ manasına gelen hadislerin itaat için genel bir şartının bulunduğu unutulmamalıdır. Bu genel şart, bir şeyi isteyen emreden kocanın bunu yaparken kendisinin de Allah’a itaatten ayrılmamasıdır.³⁵⁹

Dolayısıyla kadının şahsiyeti, şeref ve haysiyeti hesaba katılmaksızın, onun fikrine başvurulmaksızın erkeğin despot bir tavırla görüşünü zorla karşısındakine kabul ettirmesi itaat olarak değerlendirilemez. Ayrıca ailenin ahenk ve huzuru, Hz. Peygamber’in hadislerinden hareketle, aileyi meydana getiren fertler arasındaki karşılıklı hak ve vazifelerin ifasına bağlıdır.

³⁵³ Buhârî, Cuma/11.

³⁵⁴ Tirmizi, Radâ’/11.

³⁵⁵ Nesaî, ‘İşretü’n-Nisa, Beyrut 1989, s. 170.

³⁵⁶ Mustafa Sıba, *Aile Ahlakımız*, Beka Yayınları, çev. Abdusselam Porsnak, İstanbul 2008, 41.

³⁵⁷ Aysel Zeynep, *Aile Bilinci*, Düşün Yayınları, İstanbul 2006, 19.

³⁵⁸ Tirmizi, Rada/10.

³⁵⁹ Karaman, *Evlilik*, 90; Zekeriya Güler, *Hz. Peygamber Toplum ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, 179.

4.1.1. Hz. Peygamber'in Aile Geçimini Sağlaması

Kur'an'da, Hz. Peygamber'in aile geçimini sağlamasına ilişkin bazı ayetlere yer verilmektedir. Bu ayetlerden biri de îlâ hadisesiyle ilgili olanıdır. Bazı hanımlarının, biraz daha müreffeh bir hayat istemeleri karşısında Hz. Peygamber'in, bütün eşlerine gönül koyarak bir ay boyunca uzlete çekildiği bilinmektedir. Bu konuda Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e eşlerinin kendisinden, elinde olmayan şeyleri istedikleri açıklamasında bulunur. Bir süre sonra, bu duruma ilişkin ayet nazil olur. *“Ey Peygamber! Eşlerine söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”*³⁶⁰ Bu ayetle Allah Resulüne bizzat Yüce Allah tarafından eşlerinin serbest olduklarını bildirmesi istenilir³⁶¹. Ayrıca hitap kipiyle, daha hayırlı eşler ihsan edilebileceği³⁶² de ifade edilir.

Bu ayetle, Hz. Peygamber'in, evinin ve eşlerinin nafakası konusunu aksatmadığı, kendisi çeşitli sıkıntılar çekse dahi onların ihtiyaçlarını karşılamada elden geldiğince cömert davrandığı ve böyle davranılmasını tavsiye ettiği anlaşılmaktadır. Kur'an, Peygamber eşlerini dünya nimetleri veya elinde olmayan şeyleri istemeleri karşısında uyarmıştır.

Bu ayetlerin indirilmesiyle Hz. Peygamber, Hz. Ayşe'den başlayarak ilâhî emrin gereğini yerine getirir. Onlara dünya hayatı ya da ahiret yurdunu tercih konusunda serbest olduklarını ifade eder. Bir nevi irade imtihanı olan ve hadis kaynaklarında Îlâ hadisesi³⁶³ olarak bilinen bu tercihe bu teklife başta Hz. Ayşe olmak üzere isteklerinden vazgeçerek Hz. Peygamber'le yaşamayı tercih ederler.

Kur'an'da geçen bir diğer ayette, Hz. Peygamber'e eşlerinden ayrılma ya da onlarla birlikte kalma tercihi verilir. O da eşlerinden ayrılmama tercihinde bulunur. Bu tercihle ilgili olarak Kur'an'da, *“Böyle yapman onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur. Allah kalplerinizde olanı bilir. Allah hakkıyla bilendir, hâlimdir. Bundan sonra artık başka*

³⁶⁰ Ahzâb, 33/28-29.

³⁶¹ Ahzâb, 33/28.

³⁶² Tahrîm, 66/5.

³⁶³ Buhârî, Nikâh/91, 92; Talâk/21.

*kadınlarla evlenmen, -elinin altında bulunan cariyeler hariç- güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir. Allah her şeyi gözetler.”*³⁶⁴ buyurularak, tercihin bu şekilde neticelenmesi takdir edilerek Peygamber eşleri Allah'ın iltifatını kazanır. Nitekim “*Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?*”³⁶⁵ uyarısı da, Hz. Muhammed'in eşlerinin rızasını gözetme ve gönüllerini kazanma konusundaki hassas duruşunu ortaya koymaktadır.

Bu örnekler dışında, Hz. Muhammed'in kendisini boşama endişesini hisseden Hz. Sevde'nin, ahirette Hz. Muhammed'e eş olma şerefini kaçırmamak için, dayanamayacağı fedakârlık yoktur. Hz. Hafsa'nın, züht ve takvasını hatırlatarak Cebrail'in Hz. Peygamber'e söylediği, “*O senin cennetteki eşindir.*”³⁶⁶ ifadesi de, nikâh akdinin ilahi irtibatını ve yalnızca hayatla sınırlı kalmayıp ebedî olduğunu da gözler önüne serer. “*Ey Peygamber'in hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın. Güzel (ve doğru) söz söyleyin.*”³⁶⁷ ayetinde de onların, diğer kadınlardan farklı oldukları ortaya konulur.

Bu ayete de görüldüğü üzere onlar, Peygamber hanesinde ikamet eden ve onun nikâhı altında bulunan hanımlardır. Diğer taraftan, Hz. Peygamber'in, Hz. Hatice ile Hz. Ayşe dışındaki evliliklerinin, bir takım sosyal zorunluluk ve gerekçelere dayandığı anlaşılmaktadır. Bu gerekçe ve zorunluluklarla birlikte değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'e bir aile reisi ve bir baba olarak bakıldığında ideal İslam ailesinin canlı örneği olarak karşımıza çıkar.

Söz konusu evliliklerin gerekçeleri aşağıdaki bölümde genel hatlarıyla izah edilmeye çalışılmıştır.

4.1.2. Hz. Peygamber'in Evlilik Sebepleri

Hz. Muhammed, diğer peygamberlerin kıssalarında da aktarıldığı üzere zamanı geldiğinde evlenerek çocuk sahibi olan bir peygamberdir. Bu noktada

³⁶⁴ Ahzâb, 33/51-52.

³⁶⁵ Tahrîm, 66/1.

³⁶⁶ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesai, *Sünenü'l-kübra*, thk. Abdülgaffar Süleyman Bündari, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasan, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991, Talak/76.

³⁶⁷ Ahzab, 33/32.

öncelikle belirtilmesi gerekir ki onun evlilikleri nefsanî ve şehvete bağlı evlilikler olmayıp bazı sosyal ve siyasî gerekçelere dayanan evliliklerdi. Nitekim hanımlarının pek çoğu dul ve yaşlı idiler.

Hız. Peygamber ilk evliliğini, yirmi beş yaşında Hız. Hatice ile evlenerek gerçekleştirmiştir. Hız. Hatice vefat edinceye kadar da başka bir evlilik yapmamıştır. Hız. Hatice vefat edince elli yaşına ulaşmıştır. Diğer evlilik akitlerinin tamamı bu yaşından sonra gerçekleşmiştir. Bu bağlamda sonraki evliliklerinin özellikle bazı oryantalistlerin ifade ettiği gibi cinselliğın değil, bazı özel sebepler ve hikmetlerin söz konusu olduğu görülmektedir. Hız. Peygamber'in Hız. Hatice'nin vefatının akabinde çeşitli maksatlarla, farklı dönemlerde evlendiği eşleri, Hız. Sevde, Hız. Ayşe, Hız. Hafsa, Hız. Zeyneb bint Huzeyme, Hız. Ümmü Seleme, Hız. Cüveyriye, Hız. Zeyneb bint Cahş, Hız. Ümmü Habibe, Hız. Safiyye, Hız. Meymune ve Hız. Mariye'dir. Kur'an'da Hız. Peygamber'in eşleri “*ümmehâtü'l-mü'minîn (müminlerin anneleri)*” olarak kabul edilirler. Dolayısıyla Hız. Peygamber, Hız. Hatice ile yaptığı evlilik süresince tek eşli olmakla birlikte, onun vefatı sonrasında diğer eşleriyle evlenir.³⁶⁸Hız. Hatice'nin vefatından sonra, yaklaşık iki buçuk yıl evlilik yapmayan Hız. Peygamber ikinci evliliğini Sevde bint-i Zem'a ile gerçekleştirir.

Arap kültüründe de sıklıkla görülen ve toplumun önde gelen kişileriyile ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla matuf olarak evlilikler yapılmasına dayalı geleneğın ilk örneğı Hız. Peygamber'in Hız. Ebubekir'in kızı Ayşe ile yaptığı evlilikte görülür.³⁶⁹

Bir diğer evliliğı ise Hız. Ömer'in kızı Hafsa ile yaptığı evliliğidir. Hız. Muhammed, bu iki evlilik vasıtasıyla iki dostuna saygısını daha fazla gösterme ve onlarla daha da yakınlaşma imkânı bulmuştur. Ümmü Seleme ise Uhud savaşında şehit olan Ebu Seleme'nin eşidir. Yine Zeynep binti Huzeyme'nin kocası Ubeyde b. Haris bin Muttalib de Bedir savaşında şehit olmuştur.³⁷⁰

³⁶⁸ Koçak, agm, 254; Suzan Yıldırım, “Hız. Peygamberin Hanımlarından Ümmü Seleme ve Kişiliğı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Şanlıurfa, 2006, 23.

³⁶⁹ Zeynep Canan Koçak, “İslam Öncesi Arap Aile Yapısının Hız. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/2, Sayı:7, IV, 255.

³⁷⁰ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak, Ankara, 2003, II, 680.

Ümmü Habîbe Habeşistan'a eşi Ubeydullah b. Cahş ile hicret etmiş, eşi vefat edince babası Ebû Süfyân'ın yanına dönmemiş ve yalnız kalmıştır. Bu örneklerde görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in Hz. Ayşe dışındaki evliliklerinin dul kalmış hanımlarla olması, toplumda erkek ölümlerinin fazla olmasıyla yakından ilgilidir.³⁷¹

Ümmü Seleme ile evliliği de İslam'a en büyük düşmanlıkta bulunan Ebu Cehil'in kabilesi Mahzûn'un düşmanlık hislerini bertaraf etme, Ümmü Habîbe evliliğinde ise Ebû Süfyan ile arayı düzeltme niyeti taşıdığı ifade edilir.³⁷² Âmir b. Sa'sa'a kabilesinden olan Zeynep binti Huzeyme'nin ölümünden sonra, onun anne bir kardeşi olan Meymûne ile de evlenen Hz. Peygamber, bu evlilikleriyle Arabistan'ın en güçlü kabilesiyle ilişkileri düzeltmek amacı gütmüştür.³⁷³

Safiye, Hz. Peygamber'in Hayber savaşı sonrasında evlendiği eşidir. Hz. Peygamber onu savaş ganimeti olarak almış, azat edip evlenmiştir. Hayber savaşı zaferle neticelenince savaş ganimeti olarak bir cariye isteyen Dihye b. Halîfe, verilen izin üzerine kendisine Safiye'yi seçer. Ancak Safiye'nin Kureyzâ ve Nadîr'in eşlerinden birisi olduğu ve onu Dihye'nin değil Hz. Peygamber'in almasının daha uygun olduğu belirtilince Safiye Hz. Peygamber'in hissesine ayrılır. Nitekim Araplarda savaş örfü gereğince, bir kabile herhangi bir ganimet elde ederse ganimet tüm kabileye ait olup ganimetin en iyisi ise kabilenin başkanına aittir. Savaş sonrası ganimet olarak ele geçirilen bir diğer hanım ise Cüveyriye'dir. Mustalikoğullarından alınan esirler paylaştırıldığında başkasına düşen Cüveyriye, sahibiyile mukâtebe akdi yapar. Bu konuda Hz. Peygamber'den yardım istemeye geldiğinde Hz. Peygamber'in mukâtebesini ödemesi karşılığında nikâhı altına girer.³⁷⁴ Dolayısıyla Kur'an'da Hz. Peygamber'e evli olduğu eşlerinin ve elinin altında bulunan Safiye, Cüveyriye ve

³⁷¹ İzzet Derveze, "Kur'ân'a Göre Hz. Peygamber'in Hayatı", çev. Mehmet Yolcu, Ekin Yayıncılık, İstanbul, 1998, I, 42; Koçak, a.g.m., 255.

³⁷² Mehmet Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2003, Sayı:1, XVI, 29.

³⁷³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 679-680, 687; Ayrıca bkz. Rıza Savaş, "Hz. Muhammed'in Çok Evliliğinin Siyasî Boyutu", SDÜİF VII. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğler Kitabı, ed. İsmail Yakıt, SDÜİF Yayınları, Isparta, 2006, 103-119; "Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in Aile Hayatı ve Evlilikleri", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, ed. Vecdi Akyüz, Beyân Yayınları, İstanbul 2006, I, 397-400.

³⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III/302-308.

Mariye'nin⁴⁹ helal olduğun söyledikten sonra hiçbir mehir istemeden kendini sana verenleri de helal kıldık ama mümin olmaları şartıyla denilmektedir.³⁷⁵

Yukarıdaki izahattan sonra Hz. Peygamber'in, Hz. Hatice ile Hz. Ayşe dışındaki evliliklerinin, sosyo-kültürel bazı zorunluluklara dayandığı tarihi bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, risalet vazifesinin kendisini beşerî kimliğinden tamamen soyutlamadığı da görülmektedir.

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in hanımları arasında öz amcakızı olan bir kimse bulunmamaktadır. Yine Hz. Peygamber'in, aşireti olan Haşimî kabilesinden bir eşi de bulunmamaktadır. Ancak Kureyş'in diğer boylarından hanımları bulunmaktadır. Ebu Bekr'in kızı Ayşe, Teym boyundan; Ömer'in kızı Hafsa, Beni Adiy boyundan; Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe, Abdi Şems'ten; Ümmü Seleme ve Zema kızı Sevde, Benî Amir boyundandır.³⁷⁶ Bu durum, Hz. Peygamber'in evliliklerinde kabileler arası yakınlaşma amacı güttüğüne işaret etmektedir.³⁷⁷

Bir diğer ifadeyle Arap kültüründe çok eşli olanların daha çok belli yaş ve nüfuz sahibi kişiler olduklarına dair bilgiler dikkate alındığında Hz. Peygamber'in de neden gençlik zamanında tek eşli kalmışken ileri yaşında çok evliliği tercih ettiği de anlaşılabilir. Bunun yanı sıra, o kültürde cari uygulamaların onun evlilikleri üzerinde daha fazla tesire sahip olduğu açıktır.³⁷⁸ Bu bilgilerden hareketle söz konusu evliliklerin pek çoğunun toplumun önde gelen kişileriyle ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla matuf olduğu da söylenilebilir. Aynı şekilde bazılarının siyasî, bazılarının teşriî, bazılarının da tebliği amaçlar doğrultusunda yapılabileceğini söylemek de mümkündür.

4.2. Kur'an'da Hz. Peygamber'in Eşleriyle İlgili Ayetler

Kur'an-ı Kerîm Hz. Peygamber'in eşleriyle ilgili pek çok ayete yer verir. Bunlardan bir kısmı uyarı bir kısmı ise takdir mahiyetindedir. Nitekim Hz. Peygamberin eşleri hata yaptıklarında Allah Teâlâ'nın onları ikaz mahiyetinde ayetler indirdiği, yeri geldiğinde güç sıkıntılı durumlarda olan hanımlara yol

³⁷⁵ el-Bagavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud el-Ferra eş-Şafii, *Mealimu't-Tenzil: Tefsiru'l-Bagavî*, İhtisar ve Talik Abdullah b. Ahmed b. Ali ez-Zeyd, Darusselam, Riyad, s. 759-760.

³⁷⁶ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Hayatı*, I, 42.

³⁷⁷ Mehmet Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2003, Sayı:1, XVI, 29.

³⁷⁸ İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, Ekin Yayıncılık, İstanbul, 1998, I, 580.

gösterdiği, yeri geldiğinde Hz. Peygamberin risâletine karşı olanları kınadığı ve onların ahiretteki hallerinden bahsettiği görülmüştür.

Bu ayetlerden birinde, Hz. Peygamber'in hanımları “*mü'minlerin anneleri*”³⁷⁹ olarak tavsif edilmekte ve “*Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır. Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitabına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır.*”³⁸⁰ buyurulmaktadır.

Bu ayetlerden bir diğeri ise İslâm tarihine “*Ifk hadisesi*” olarak geçen ve Hz. Ayşe'ye atılan bir iftira sebebiyle indirilen Nûr suresi 11-20. ayetleridir. Yine Nûr suresi 23. ayetinin de Hz. Ayşe hakkında indirilmiş bir hüküm olarak iftiraya uğrayan tüm kadınlar için geçerli olduğu ifade edilmektedir.³⁸¹

Beni Mustalik gazvesinde Hz. Muhammed'e eşlik eden Hz. Ayşe, gazve dönüşünde ihtiyaç gidermek üzere kervandan uzaklaşmış, geri döndüğünde değerli bir kolyesini düşürdüğünü fark ederek onu aramak için tekrar geldiği yere dönmüştü. Bu arada askerler Hz. Ayşe'yi kapalı mahfelinde olduğunu düşünerek kervanla birlikte yola çıkmışlardı. Hz. Ayşe geri döndüğünde kervan çoktan oradan uzaklaşmış ve Hz. Ayşe yalnız kalmıştı. Sonrasında kervanın arkasını toparlamakla vazifelendirilen Safvan adlı sahabe Hz. Ayşe'yi orada görerek onu devesine bindirmiş ve hemen kabileye yetiştirmişti. Olay bundan ibaret olduğu halde başta meşhur münafık Abdullah b. Selul olmak üzere küçük bir grup olayı farklı bir şekilde değerlendirerek Safvan'la Hz. Ayşe arasında ahlak dışı bir ilişki yaşandığı iftirasını uydurmuşlardı. Bu iftirayı atanların arasında Hz. Ayşe'nin babası olan Hz. Ebu Bekir'in halasının oğlu olup kendisine sürekli yardımda bulunduğu Mistah adlı şahıs da bulunmaktaydı. Nûr suresinin 11-12.'nci ayetleriyle Hz. Ayşe hakkında söylenenlerin bir iftira olduğu ortaya çıkınca Hz. Ebu Bekir bu yakını için artık

³⁷⁹ Ahzab, 33/6.

³⁸⁰ Ahzab, 33/6.

³⁸¹ Taberi, Ebu Cafer ibni Muhammed b. Cerir, *Camiu'l Beyan fi Tefsiri'l Kur'an*, I-XII, Beyrut 1994, XVII/ 83.

yardımda bulunmayacağına dair yemin etmişti.³⁸²Bunun üzerine aşağıdaki ayet nazil oldu:

“İçinizden fazilet ve imkân sahibi olanlar, akrabalara, fakirlere, Allah yolunda hicret etmiş olanlara sadaka vermeme hususunda yemin etmesinler! Affedip müsamaha göstereyin. Siz de Allah’ın sizi affedip müsamaha göstermesini arzu etmez misiniz? Allah gerçekten gafurdur, rahîmdir”³⁸³” ayeti nazil olduğunda ise o; *“Evet Ya Rabbi beni affetmeni gönülden arzu ederim. Vallahi ona yaptığım yardımı bir daha aslâ kesmem!”³⁸⁴* diyerek yeminini bozmuş ve daha önce yaptığı yardıma devam kararı almıştı. Bu olay ve neticesinde nazil olan ayet bazı kusurlarından dolayı aile içinde ve akrabalar arasındaki dargınlıkları uzatanlar için bir uyarı niteliğindedir.

Yine hanımlarından birinin ikram ettiği bal şerbeti nedeniyle Hz. Peygamber sohbeti biraz uzatınca, başta Hz. Ayşe olmak üzere, diğer hanımları sırf bu gecikme sebebiyle tepki göstermişlerdir. Bir rivayete göre, Hz. Peygamber’in bu olaydan sonra bir daha bal şerbeti içmemeye yemin etmesi üzerine, *“Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁸⁵* ayeti nazil olmuştur.³⁸⁶

Ümmü Seleme, Kur’an’da hicret hususunda erkeklerin zikredildiğini kadınların zikredilmediğini ifade ederek, Âl-i İmran suresi 195. ayetin ve erkeklerin kadınlardan farklı miras hukuku ve ibadetleri olduğunu söyleyerek, *“Allah’ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu edip durmayın. Erkekler kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah’tan, O’nun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”³⁸⁷* ayetinin inmesine vesile olmuştur.³⁸⁸

³⁸² Mustafa Fayda, “İfk Hadisesi”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 507.

³⁸³ Nur, 24/22.

³⁸⁴ Buhârî, Meğâzî, I: 34; Müslim, Tevbe, 56.

³⁸⁵ Tahrîm, 66/1.

³⁸⁶ İbn Kesir, *Sîretü’n-Nebeviyye*, IV/390.

³⁸⁷ Nisa 4/32.

³⁸⁸ *Kur’an Yolu Tefsiri*, haz. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Diyanet İşleri Başkanlığı*, Ankara 2003, 2/54-57.

Allah Resulü'nün Zeyd'e Zeynep binti Cahş'ı istemesi ve Zeynep'in bu evliliği istememesi üzerine, *“Allah ve Resulü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mümin erkek ve hiçbir mümin kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resul'üne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.”*³⁸⁹ ayeti nazil olmuştur. Zeyd ve Zeynep bu ayetle evlendikten sonra aralarında çıkan geçimsizlik sebebiyle boşanmaları ve Allah Resulünün, evlatlığının boşadığı karısıyla evlenmesi için, *“Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğu kimseye, “Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın” diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha lâyıktı. Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda müminlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir.”*³⁹⁰ ayeti nazil olmuştur³⁹¹.

Allah, insanlar tarafından kabullenilmesi çok zor olan pek çok sosyal kaideyi Hz. Peygamber aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber'in evlat edindiği Zeyd'den boşanan Zeynep'le evlenmesi de bunlardan biridir. Hz. Peygamber, bu evliliği ile evlat edinilen kişinin karısıyla evlenmeme geleneğini ortadan kaldırarak insanlara örnek teşkil etmiştir.

Hz. Peygamber'in Hz. Hafsa'ya bir sır vermesi, onun bu sırrı saklamayıp Hz. Ayşe'ye haber vermesi üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygamber'i durumdan haberdar etmiştir.

Hz. Hafsa hakkında, *“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur.*

³⁸⁹ Ahzab, 33/36.

³⁹⁰ Ahzab, 33/37.

³⁹¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, VI/420.

Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”³⁹² ve “Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefareti ödemeyi) size meşru kılmıştır. Allah, sizin yardımcınızdır. O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, “Bunu sana kim bildirdi?” dedi. Peygamber, “Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi” dedi. (Ey Peygamber’in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah’a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı. Eğer Peygamber’e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah onun yardımcısıdır, Cebrail de, salih müminler de. Bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar.”³⁹³ ayetleri nazil olmuştur.³⁹⁴

Sebebi kesin olarak bilinmemekle birlikte sır saklamadaki kusuru yüzünden Hz. Peygamber’in Hassa’yı ric’î talâk ile boşadığı³⁹⁵ veya Cebrail’in, “Hafsa çok oruç tutan ve çok namaz kılan bir hanımdır ve cennette senin eşindir.”³⁹⁶ demesi üzerine onu boşamaktan vazgeçtiği rivayet edilir.

Hz. Sevede Hz. Peygamber’in onu boşayacağından korkmuş ve Peygambere “Beni boşama ve günümü Ayşe’ye ver” demişti. Peygamber de öyle yapmıştı. Bunun üzerine “Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”³⁹⁷ ayeti nazil oldu.³⁹⁸

³⁹² Talak, 65/1.

³⁹³ Tahrim, 66/1-4.

³⁹⁴ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII/5084-5085.

³⁹⁵ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, Dârü’l-Kitâbi’l-Arabi, Beyrut 1967, IX/392.

³⁹⁶ Nesâî, *Sünenü Nesai*, Dârü’l-Fikr, Beyrut 1930, Talâk/76.

³⁹⁷ Nisa 4/128.

³⁹⁸ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Endülüsî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*. thk. Muhammed İbrahim el-Hıfîvî, Mahmud Hâmid Osman, Dârü’l-Hadîs Kahire 2005, V/403-404.

Kur'an-ı Kerîm'de nüzul sebebi Hz. Muhammed'in bütün eşleri olan ayetler ise, Ahzab suresi 28-29. ayetler, Ahzab suresi 31-33. ayetler ile Ahzab suresi 59. ayettir. Bunlarda ise, *“Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, “Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah'ı, Resulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”*³⁹⁹; *“İçinizden kim Allah'a ve Resulüne itaat eder ve salih bir amel işlerse, ona mükâfatını iki kat veririz. Biz, ona bereketli bir rızık hazırlamışızdır.Ey Peygamber'in hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınıyorsunuz (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın. Güzel (ve doğru) söz söyleyin.Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resulüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”*⁴⁰⁰ ve *“Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”*⁴⁰¹ buyrulur.

Dolayısıyla Kur'an'da Yüce Allah'ın müminlerin anneleri olarak nitelediği Hz. Peygamber eşlerinin diğer kadınlardan farklı oldukları ifade edilmiştir.Allah onların yapmış oldukları fedakârlıklarına karşılık, yaptıkları iyiliklere iki kat sevap vererek onları ödüllendirirken, yapabilecekleri herhangi bir kötülüğe karşı da iki kat azap vereceği sözünü vermiştir.Kısaca ifade edilecek olursa, onun evliliklerinde eğitim, sosyal ve siyasi içerikli pek çok hikmetler bulunmaktadır.

³⁹⁹ Ahzâb 33/28-29.

⁴⁰⁰ Ahzâb 33/31-33.

⁴⁰¹ Ahzâb 33/59.

4.3. Hz. Peygamber'in Hanımlarıyla İlişkileri

Hz. Peygamber, eşlerinin hakkına riayet eden, evliliğin gerektirdiği maddi ve hissi sorumlulukları yerine getiren, ihtiyaçlarına cevap veren, şiddete asla başvurmayan, sevgisini sürekli ifade eden, onlarla istişarede bulunan ve onların hak ve sorumluluklarını hatırlatan bir eşi.

Hz. Muhammed'in ailesinin nafakasını teminden mesul bir aile reisi olarak bütçeye katkıda bulunduğu, diğer taraftan ev işlerinde eşlerine yardım ederek bazı işler yaptığı bilinmektedir. Hz. Peygamber'in aile içi muhabbet açısından önem arz eden bu yaklaşımı, kocanın evde hiçbir şeye el sürmeyererek yalnızca hizmet bekleyen bir tavır takınmaması için önemli bir örnek teşkil etmektedir.⁴⁰²

Hz. Peygamber örneğinde de görüldüğü üzere koca, ev işlerinde ailesine yardım etmekle hiçbir şey kaybetmeyeceği gibi aksine aile fertleri içerisinde sevgiye mazhar olur. Şayet ev işlerinde hanımlara yardım etmek erkeklığe yakışmayan veya zarar veren bir davranış olsaydı bunu herkesten önce Hz. Peygamber yapmazdı.⁴⁰³

Bu bağlamda “*Resulullah evde ne yapardı?*” sorusuna Hz. Ayşe şu cevabı vermiştir: “*O, evinde ailesinin işindeydi; onlara hizmette bulunurdu, ezanı duyunca da çıkıp giderdi.*”⁴⁰⁴ Bu soruya verilen diğer bir cevap da şu şekilde ifade edilmiştir: “*O, evde sizlerin yaptığı gibi işler yapardı; ayakkabısını tamir eder ve elbisesini yamardı.*”⁴⁰⁵ Kaynaklar O'nun kendi elbiselerini temizlediği, koyunları sağdığı, söküğünü diktiği, kendi işini bizzat kendisinin gördüğü, evi süpürdüğü, devenin yemini verdiği, hizmetçiyle birlikte hamur yoğurduğu ve çarşıdan aldığı malları da kendisinin taşıdığını da rivayet etmişlerdir.⁴⁰⁶

Hanımlarından ayrılma ya da onlarla birlikte kalma noktasında tercihte bulunma hakkı Hz. Peygamber'e de tanınır. Hz. Peygamber de eşlerinden ayrılmama tercihinde bulunur. Hz. Peygamber ve hanımlarının birbirlerinden ayrılmama tercihinde bulunmaları üzerine Allah da, “*Böyle yapman onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur. Allah kalplerinizde olanı bilir. Allah hakkıyla bilendir, hâlimdir. Bundan sonra artık başka*

⁴⁰² Celal Yeniçeri, *İslâm Âilesi ve Ev İdaresi*, Çamlıca Yayıncılık, İstanbul 2009, 79.

⁴⁰³ Mehmet Yaşar Kandemir, *Mutlu Bir Yuva İçin*, Tahlil Yayınları, İstanbul 2010, 121.

⁴⁰⁴ Buhârî, Nafakât/8.

⁴⁰⁵ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, VI: 106.

⁴⁰⁶ Ebû Ya'lâ, el-Mevsilî, Ahmed b. Ali el-Müsennâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, Lübnan, 1998, VI/171-172; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, , Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1991, I/227.

kadınlarla evlenmen, -elinin altında bulunan cariyeler hariç- güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir. Allah her şeyi gözetler.”⁴⁰⁷ buyurarak, gerek ilgili olayın bu şekilde neticelenmesi övülür, gerekse müminlerin anneleri olan bu hanımlar, Allah tarafından iltifata mazhar olur. Nitekim “Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?”⁴⁰⁸ uyarısı, Hz. Muhammed’in hanımlarının rızasını gözetmesi ve gönüllerini hoşnut etmesi konusundaki hassasiyetine de vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda günümüzde tek eşle sürdürülen ve birçok problemin yaşandığı ailelere kıyasla Hz. Peygamber’in, aile içinde huzuru ve saadeti hem de tek eşle değil birçok eşle sağladığı anlaşılmaktadır.

4.3.1. Eşleriyle İstişare Etmesi

Kur’an-ı Kerim’de toplumun en küçük birimi olan aileden en büyük birimi olan devlete kadar temel yönetim ilkesi olarak yer alan istişare hususunda Hz. Peygamber ailesinde pek çok örnek yer almaktadır.

Arapça’da ‘şevere’ kökünden türetilen istişâre, müşâvere, meşveret gibi kavramlar “*danışıp görüşmek ve işaret almak*” manasına gelen mastar kelimelerdir.⁴⁰⁹ Kur’an-ı Kerim’de Şura suresinin 38. ayetinde “karşılıklı danışma” manasındaki ‘teşâvür’ kavramı, çocuğun iki yıl dolmadan süttten kesilmesine eşlerin karşılıklı istişareyle kararlaştırabileceklerini ifade etmektedir. Ailevi bir hususta bile istişarede bulunmanın emredilerek eşlerin karara eşit düzeyde katılımlarının aranması, ortak sorumluluk isteyen hususlarda tek taraflı iradeye dayalı uygulamaların tasvip edilmediğini ortaya koymaktadır.⁴¹⁰

Dolayısıyla istişare, evlilik hayatının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Hz. Peygamber ilk kez Cibril’le karşılaşmış ilk vahyi aldığı anda, bu olağanüstü durumu anlamak ve doğru bir karar vermek için doğruca eşi Hz. Hatice’nin yanına gelmiştir. Ona danışmış ve onunla konuşmuştur.⁴¹¹

⁴⁰⁷ Ahzâb, 33/51-52.

⁴⁰⁸ Tahrîm, 66/1.

⁴⁰⁹ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdulgafur Attâr, Dâru’l-İlm, Beyrut 1984, II, 704.

⁴¹⁰ Talip Türcan, “Şura”, *DİA*, İstanbul 2010, IXL, 230-231.

⁴¹¹ Muhittin Akgül, “Hz. Peygamberin(SAV) Eşleriyle İlişkisi”, *Diyanet İlmi Dergi*, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, III, 96.

Hiz. Hatice de Hiz. Peygamber'i teselli ederek, O'nu rahatlatan Şu sözleri ifade etmiştir: *"Sana müjdeler olsun! Allah'a yemin ederim ki, Allah seni hiÇ bir vakit utandırmayacaktır. Çünkü sen, akrabana bakarsın, sözün en doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların ağırlığını yklenirsin. Fakire verir, kimsenin kazandırmayacağını kazandırır, misafiri en iyi Şekilde ağırlarsın, hak yolunda zuhur eden hadiseler karşısında halka yardım edersin."*⁴¹²

Hiz. Peygamber'in hanımlarıyla bir diğer rneği de Hudeybiye Anlaşması esnasındadır. Hudeybiye'de imzalanan anlaşma nedeniyle hayal kırıklığına uğrayan ve büyük üzüntü yaşayan sahabelerin Hiz. Peygamber Ő defa emretmesine karşın kurbanlarını kesip tıraŐ olmak işin kalkmamalarıyla eşi mm Seleme ile konuŐarak tavsiyesine uyması⁴¹³ da zikredilmesi gereken ilginŐ örnekler arasında yer alır.

Her ne kadar anlaşma Şartlarının görünürde Müslümanların aleyhine olduğu düŐünülse de Müslümanlar Hiz. Peygamber'in *"kurbanlarını kesip ihramdan çıkmaları"* Şeklindeki emrini yerine getirmekte ağır davranmıŐlardır. Bu sırada Hiz. Peygamber'in, eşlerinden mm- Seleme ile istiaŐarede bulunarak kurbanını kesip ihramdan çıkması, sahabelerin aynı Şekilde davranmalarıyla sonuŐlanmıŐtır. Dolayısıyla Bu örnekte de grldğu üzere Hiz. Peygamber'in istiaŐare hususundaki uygulamalarında kıstası, kadın olsun erkek olsun, konu hakkında kişinin bilgi sahibi olması esasdır.

Hiz. Peygamber'in eşi Hiz. Ayşe'ye atılan iftiraya karşı da aynı istiaŐare ilkesinin uygulandığı görülür. Bu sreŐte Hiz. Peygamber Hiz. Ayşe'ye ilişkin istiaŐareyi, diğer eşi Zeynep binti Cahş ile yapmıştır. Hiz. Ayşe'ye atılan iftira karşısında durumun hukuki Şartlar aÇısından tahkiki işin Hiz. Zeynep'e:

*"Ey Zeynep, bu hususta ne biliyorsun, ne gördün?" demişti. O da: "Ey Allah'ın Resulü, ben kulağımı, gözümü iŐitmediđim, görmediğim Şeyden muhafaza ederim. Ben Ayşe hakkında hayırdan başka bir Şey bilmiyorum!"*⁴¹⁴ demişti.

Dolayısıyla Kur'an-ı Kerîm, istiaŐarenin önemini aÇık bir Şekilde vurgulamış aynı zamanda Hiz. Peygamber'e istiaŐare etmeyi emretmiştir. Nitekim Hiz.

⁴¹² Buhari, Bed''l-vahy, I: 3.

⁴¹³ Buharî, Őrt, I: 15.

⁴¹⁴ Buharî, Őehadt, III: 15, 30.

Peygamber'in, yalnızca kendi görüşüyle amel etmediği, gerektiğinde eşleriyle istişarede bulunduğu anlaşılmaktadır.

4.3.2. Eşlerine Değer Vermesi

Hiz. Peygamber eşlerine iyi davranır ve erkekleri kadınlara iyi davranmaları konusunda uyarırdı. Hiz. Peygamber, eşler arası iletişim sürecini "emanet" bilinci ve hassasiyetiyle ilişkilendirerek farklı bir boyut kazandırmıştır. "*Şüphesiz ki Kıyamet günü, Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emanet, kadın-koca arasındaki emanettir. Kadınla koca birbiriyle içli dışlı olduktan sonra, hanımının sırlarını erkeğin etrafa yayması o gün en büyük ihanettir.*"⁴¹⁵ uyarısıyla aile mahremiyetinin korunması hususunda eşlere görev yüklemiş ve aile sırlarının ifşa edilmemesi yönünde uyarılarda bulunmuştur.

Bu noktada Hiz. Peygamber'in eşlerine değer vermesine ilişkin iki olay ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilkinde Hiz. Peygamber'in kendisini boşama endişesini anlayan Hiz. Sevede'nin, ahirette Hiz. Peygamber'e eş olma şerefini kaçırmama uğruna, katlanmayacağı fedakârlığın olmadığıdır. Hiz. Hafsa'nın, züht ve takvasını hatırlatarak Cebrail'in Hiz. Peygamber'e söylediği, "*O senin cennetteki eşindir.*"⁴¹⁶ ifadeleri, nikâh sözleşmesinin Allah nazarında da bağlayıcılığı olan ebedî bir akit olduğunu göstermektedir.⁴¹⁷

Bu örneklerin yanı sıra Hiz. Peygamber eşlerinin hayvana binmelerine yardımcı olmak gibi sevginin bir yansıması olarak kabul edilebilecek nazik davranışlarda bulunarak, aralarındaki sıcaklığı pekiştirirdi. Bugün o davranışın karşılığı, arabanın kapısını açma ve eşinin binmesine yardımcı olmadır.⁴¹⁸

Konuya ilişkin bir diğer örnek ise, Hiz. Peygamber'in eşlerinin bir sıkıntısı olduğu durumlarda onlarla ilgilenmesi, ağlayan birini görünce teselli etmesi, elleriyle onun gözyaşlarını silmesi ve böylelikle ağlamasını dindirmiş olmasıdır. Bu duruma örnek olarak, Hiz. Peygamber bir gün Hiz. Safiyye'nin üzüldüğüne şahit olmuştu. Eşlerinden biri Safiyye'nin Yahudi soyundan geldiğini söyleyerek ve ona: "*Ey Yahudi kızı!*" demişti. O bu durumu Hiz. Peygamber'e aktarmış ve üzüntüsünü ifade etmişti.

⁴¹⁵ Müslim, Nikah, 123-124.

⁴¹⁶ Ebû Davûd, *Talâk*, 38; İbn Mâce, *Talâk*, 1.

⁴¹⁷ Bkz. Güneş, "*Kur'an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması*", s. 174.

⁴¹⁸ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, III:123.

H.z. Peygamber de onu Şu Şekilde teselli etmişti: “*Bir daha sana böyle bir Şey diyecek olurlarsa, sen de onlara Şu cevabı ver: ‘Benim babam H.z. Harun, amcam H.z. Musa, kocam da grdgnz gibi H.z. Muhammed Mustafa’dır. Siz bana karşı neyinizle vnyorsunuz?’*”⁴¹⁹

Dolayısıyla H.z. Peygamber’in, kadına bireysel ve toplumsal hayatta hak ettiği değeri vererek, eşleriyle iletiŐimi sevgi, sayĐı, Şefkat, merhamet, adalet, sabır, sadâkat, vefa gibi manevî değerler üzerine bina ettiği söylenebilir. H.z. Peygamber eşlerine karşı karşı yakın ilgi göstermiş, iyilikte bulunmuş ve ayrı bir değer vermiştir. H.z. Peygamber’in, eşleriyle bazı konularda istişâre ve müzakere etmesi, o döneme kadar toplumda değer verilmeyen kadını belli bir statüye kavuşturmak adına insanlığa mesaj vermesi Şeklinde nitelendirilebilir.

4.3.3. EŞlerine Adalet, Sevgi ve Şefkatle Yaklaşması

H.z. Peygamber, eşlere ödenen mehir, yiyecek, giyecek, mesken ve nafakanın yanı sıra sohbet işin ayrılan süre, birlikte geÇirilen gece gibi pek çok hususta hanımları arasında adaletli davranmaya zen göstermiştir.

Nitekim H.z. Ayşe, “beraber kalma hususunda yaptığı taksimde H.z. Peygamber’in hanımlar arasında hiÇ birine imtiyaz tanımayıp, hepsine eşit davrandığını” kesin bir dille dile getirmektedir.⁴²⁰ H.z. Peygamber hayatının son günlerinde hastalığı iyice artıp diğer eşlerini dolaŐacak mecali kalmadığında onları yanına çağırtarak durumu izah etme ve eğer müsaade ederlerse o sırada bulunduğu Ayşe’nin odasında kalacağını bildirmiş, onlar da müsaade etmişlerdir.⁴²¹

Bununla birlikte H.z. Peygamber, aynı kökten “sadâ sadaka, sadâkat” kelimelerini kullanmak suretiyle eşler arasındaki ilişkileri sadaka kavramıyla ifade etmiştir. Mesela bir kocanın eşinin ağzına bir lokmayı tutmasını bir sadaka olarak ifade ederken, eşiyle cinsel iliŐkiyi bile aynı Şekilde bir sadaka, bir sadakat gösterisi olarak ifade etmiştir. Bir kimsenin sevabını Allah’tan umarak ailesi işin harcamada bulunduğunda, onun bu harcamasının kendisi işin bir sadaka olduğunu

⁴¹⁹ İbn Sa’d, *Tabakatu’l-Kübra*, Daru’s-Sadr, Beyrut, VIII/95-96.

⁴²⁰ İbn Mace, “*Cenaiz*”, 64.

⁴²¹ Ebu Davud, “*Nikâh*”, 39.

vurgulamıştır.⁴²² Hz. Peygamber bu ifadeleriyle eşler arasındaki en küçük yardımlaşmayı dahi sadaka olarak nitelendirdiği anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla adalet, sevgi ve şefkat kavramları Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde sıklıkla vurgulanan İslami ilkelerden biridir. Hz. Peygamber, hayatı boyunca bu ilkeleri hakkıyla yerine getirmek için gayret göstermiş ve kendi ailesinde eşleri, çocukları ve torunları arasında söz konusu ilkeleri hâkim kılmaya çalışmıştır.

4.4. Hz. Peygamber'in Çocuklarıyla İlişkileri

Hz. Peygamberin çocuklarına gayet şefkatli ve merhametli davrandığı ve onların fitratını tanıyarak hareket ettiği görülmektedir. Erkek çocukların yanı sıra kız çocukların eğitimine de özel itina göstermiş ve kızı Hz. Fâtıma'nın terbiyesini bizzat üstlenmiştir.

Kur'an-ı Kerim, çocukları dünya süslerinden sayarak onların iyi terbiye görmesini de tavsiye etmektedir.⁴²³ Kaynakların bildirdiğine göre Hz. Peygamber, çocukların sağlık ve güvenlikleriyle de yakından ilgilenmiş, bu doğrultuda savaşlarda özellikle kadınların ve çocukların öldürülmemesini emretmiştir.⁴²⁴ Ayrıca Hz. Muhammed, bir rivayete göre çocukların eğitimini de içine alan şu evrensel ilkeyi savunmuştur: *"Allah merhametlidir, yumuşaklığı sever. Sertliğe ve sertliğin dışındaki şeylere vermediği (ecri) yumuşak huyluluğa verir."*⁴²⁵

Kasım, Hz. Peygamber'in en büyük oğlu olup nübüvvetten yaklaşık on bir yıl evvel doğmuştur. Ona izafeten Hz. Peygamber Ebu'l-Kâsım olarak tanınmıştır. Kasım doğumundan birkaç yıl sonra vefat etmiştir. Rivayete göre o, Hz. Peygamber'in ilk çocuğu ve aynı zamanda ilk ölen çocuğu olmuştur. Allah Resulü onu çok severdi ve kendisine Ebu'l-Kâsım denilmesinden hoşlanırdı.⁴²⁶

⁴²² Bünyamin Erul, "Hz. Peygamberin Öğretisinde Aile", *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara, 2010, 34.

⁴²³ Sebe 34/37, Tahrim 66/6.

⁴²⁴ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, çev. Ahmet Muhtar Büyükçınar ve diğ., Al-Tuğ Yayınları, İstanbul 1981, I, 447-448.

⁴²⁵ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-Evsat*, I-X, Thk. Tarık b. İvazullâh, Dârü'l-Haremeyn, Kahire, IV/88.

⁴²⁶ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-VI, Kahire, Dâru Nehdati Mısr, IV/1819.

Hız. Peygamber, “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.”⁴²⁷ buyurmuştur. Taha suresinde, Peygamberimizin bir baba olması yönüne hitaben şöyle vahyedilmiştir: “Ailene namazı emret; kendin de ona sabır ile devam et! Biz, senden rızık istemiyoruz; biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç takva ehlinindir.”⁴²⁸

Dolayısıyla Kur’an’ın “güzel bir örnek”⁴²⁹ olarak nitelendirdiği Hz. Muhammed’in çocuklara karşı sergilediği tavırda en dikkat çekici yönlerden biri, onlara gösterdiği sevgidir. Onlara “cennet kokusu”, “gözümün nuru” şeklinde hitab eden, “Her öpücük için cennette beş yüz yıllık mesafesi olan bir derece verilir” diyerek çocukların sevilmesi tavsiyesinde bulunan Hz. Peygamber, “Ailesine karşı insanların en şefkatlisi” olarak ön plana çıkmıştır. Onun örnek ailesinde, Cahiliye devrinin kaba, şefkatsiz, sevgisiz ve anlayışsız özelliklerinden eser yoktur. Aksine onun aile bireyleri arasında merhamet, şefkat ve sevgi hâkimdir. Hz. Peygamber, Cahiliye anlayışının aksine sevgisini gizlemez, zaman zaman çocuklarını ve torunlarını öper, onlarla oynayarak şakalaşır. Nitekim kızı Hz. Fatıma, evlendikten sonra ziyaretine geldiğinde onu ayakta karşıladığı, kucaklayarak öptüğü ve halini hatırını sorduğu rivayet edilmektedir.⁴³⁰

Hâlbuki Nahl suresinde, “Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşâğılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür.”⁴³¹ şeklinde buyurulan ifadeler Cahiliye devrinde bazı ailelerin kız çocuklarının utanç vesilesi olarak görüldüklerini ve öldürüldüklerini göstermektedir.⁴³² Kur’an’da bu fiili işleyenlerin ahirette hesaba çekileceği şu ayetle ifade edilir: “Diri diri toprağa gömülen kıza sorulduğunda, hangi günah sebebiyle öldürüldü? diye.”⁴³³ ayetlerde vurgulanan diğer bir neden ise fakirlik korkusudur. İsrâ suresinde “Geçim endişesi ile çocuklarınızın

⁴²⁷ Ebu Dâvûd, *Sünenu Ebî Davud*, (Mevsûatu’l-Hadîsi’ş-Şerif el-Kutubu’s-Sitte), Dârü’s-Selam, Riyad 2000. “Edeb”, 66.

⁴²⁸ Taha, 132.

⁴²⁹ Ahzâb 33/21

⁴³⁰ Heysemî, Ebu’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Mecmaü’z-Zevâid ve Menbâu’l-Fevâid*, Dâru’l-Kitab, Beyrut 1967, VIII/156.

⁴³¹ Nahl, 16/58-59.

⁴³² *Siret Ansiklopedisi*, haz. Afzalurrahman, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1990, II/226.

⁴³³ Tekvir 81/8-9.

canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur."⁴³⁴ buyurulmaktadır.

En'âm suresinde de Allah tarafından haram kılınan fiiller içerisinde "*Fakirlik korkusu ile çocuk öldürmek*" de yer almaktadır.⁴³⁵ Aynı surenin bir diğer ayetinde ise çocuk öldürme eyleminin gerek fakirlik, gerekse utanç vesilesi sayılması gerekçesiyle yapıldığı, bu eylemde bulunanların ziyan içinde olduğu ifade edilmiştir.⁴³⁶ Dolayısıyla bu ayetlerde gerek kız gerekse erkek çocukların fakirlik korkusuyla öldürülmesi men edilmiştir.

Cahiliye devrinde sosyal şartlar sebebiyle kadın üretken bir birey olmayıp savaşmaz ve avlanmazdı. Bu nedenle ekonomik yönden kadınlar yalnızca tüketen bireylerdi. Çölde yiyecek sıkıntısı, çocuk bakmayı güçleştiriyordu. Erkek çocuklar kısa bir müddet sonra çalışabildiğinden veya savaşlara iştirak edebildiklerinden onların doyurulması aileleri açısından pek sorun teşkil etmiyordu. Ayetlerde de ifade edildiği üzere daha çok kız çocukları katlediliyordu. Fakat sınırlı sayıda da olsa, fakir ailelerin erkek çocuklarını öldürdükleri de bilinmektedir.⁴³⁷

Çocuk öldürmenin men edildiği bir diğer ayet ise Mümtehine suresinde geçmektedir. Bu ayette "*Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile...*"⁴³⁸ buyrulmaktadır. Burada Müslüman olduklarında biat için Hz. Peygamber'e gelen kadınların biatlerinin kabul edilmesi için uymak zorunda oldukları yasaklar dile getirilmektedir. Çocuk öldürmek de bu yasaklar içerisinde yer almaktadır.

Kur'an'da çocuklarla ilgili bir diğer ayette, "*İyi bilin ki gerek malınız mülkünüz gerek evlatlarınız aslında sizin için birer imtihan vesilesidir. Kaldı ki en*

⁴³⁴ İsrâ 17/31.

⁴³⁵ Enam 6/151.

⁴³⁶ Enam 6/140.

⁴³⁷ Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi, Kayıhan Yayıncılık*, çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş, İstanbul 1991, I/87.

⁴³⁸ Mümtehine 60/12.

büyük mükâfat Allah katındadır.”⁴³⁹ buyurulmakta olup, mal ve evladın bazen de bela olarak karşımıza çıkabileceği ifade edilmiştir.

Sahip olunan erkek çocuk sayısının övünç kaynağı görüldüğü Cahiliye toplumunda müşrikler, erkek evladı olmadığı gerekçesiyle “ebter”(soyu kesik) diyerek Hz. Muhammed’i aşağılamaya çalışmışlardır. Hz. Muhammed kadına karşı olumsuz bir tavrın sergilendiği o dönemde kız torunu Ümame’yi omzuna alarak sahabilere namaz kıldırması, secdeye eğilirken çocuğu yan tarafına koyup doğrulunca tekrar omzuna almıştır. Namaz esnasında secdede sırtına binen torunları kendiliğinden ininceye kadar secdeyi uzatmış, rükû sırasında bacaklarının arasından da geçmek istediğinde bacaklarını aralamıştır. Hatta kucağında üstüne akıttığı zaman müdahale etmek isteyen kişiye “*Bırak oğlumu işini tamamlasın.*”⁴⁴⁰ demiştir. Bu örnekler Hz. Peygamber’in çocuklara gösterdiği ilgi ve müsamahanın en güzel yansımalarıdır.

Yine bir gün torunları Hz. Hasan ile Hüseyin’i kucağına almış seviyorken bedevilerden bir kişi onun bu davranışı karşısında hayret ederek, “*Siz çocuklarınızı öpüp okşar mısınız? Biz onları kesinlikle öpmeyiz*” deyince Hz. Peygamber şu cevabı vermiştir: “*Allah, senin gönlünden merhamet duygusunu almışsa ben ne yapabilirim ki!*”⁴⁴¹ Ayrıca Hz. Peygamber, çocuklara olan sevgisini onlarla şakalaşarak da ifade etmiştir ki Enes’e “iki kulaklı” demesi, dilini çıkarıp çocukları güldürmesi, ağzına su doldurup bazı çocuklara püskürtmesi⁴⁴² Hz. Peygamber’in çocuklarla olan diyalogunun güzel örnekleridir.

Bir diğer örnekte, yaklaşık on yıl Hz. Peygamber’in hizmetinde bulunan Enes b. Malik’in ifadelerinden hareketle Resulullâh’ın bu konuda ne kadar hassas olduğu anlaşılmaktadır: “*Hz. Peygamber’e on yıl hizmet ettim. Bana bir şey buyurup da gevşek davrandığım veya ihmal ettiğim bir iş hususunda beni bir kere olsun*

⁴³⁹ Enfal 8/28

⁴⁴⁰ İbrâhim Canan, *Âile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber, Hz. Peygamber ve Âile Hayatı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, 314-320.

⁴⁴¹ Buhârî, Edeb/18.

⁴⁴² Ebu Davud, Edeb/84.

ayıplamadı. Hz. Peygamber'in ev halkından biri beni ayıplayacak olsa onlara; Üstüne varmayın, gücü yetseydi yapardı, diyerek bana arka çıkardı."⁴⁴³

Bir defasında Hz. Peygamber'in kucağına verilen torunu Hasan veya Hüseyin'in üzerine bevletmesi üzerine Ümmü'l Fadl'in çocuğun omzuna vurmasını eleştirerek ona "Allah iyiliğini versin, oğlumun canını acıttın!"⁴⁴⁴ buyurmasında çocuk eğitimi açısından alınması gereken önemli dersler bulunmaktadır. Yukarıda zikredilen örneklerden hareketle Hz. Peygamber'in gerek kendi çocuklarına ve torunlarına gerekse başka çocuklara daima müsamaha gösterdiği ve hiçbir zaman çocukları azarlamadığı görülmektedir.

Bir diğer örnek ise Hz. Peygamber'in sahabe ailesine yönelik uygulamasıdır. Numan b. Beşir'in anlattığına göre: Babam, "malının bir kısmını bana bağışladı. Ancak annem Amra binti Revaha, 'Resulullah şahitlik etmedikçe buna razı olmam' dedi. Babam, bana yapılan bağışa şahit tutmak için Hz. Nebi'ye gitti. Allah Resülü: 'Bunu bütün çocuklarına yaptın mı?' diye sordu. Babam, 'hayır' cevabını verince, Resulullah, "Allah'tan korkun! Çocuklarınız hakkında adil olun." buyurdu. Bunun üzerine babam döndü ve o sadakayı geri aldı."⁴⁴⁵ Bu hadiste de görüldüğü üzere, çocuklar arasında herhangi bir ayırım yapılmayarak onlara eşit muamelede bulunulmalıdır.

Kur'an'da çocukla ilgili cenin safhasından başlayan bir sürece dikkat çekilerek çocuklar eşlerle birlikte zikredilir. İlgili ayette, "Onlar, 'Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle' diyenlerdir."⁴⁴⁶ buyurularak çocuk ve eşler göz aydınlığı olarak ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber'in kız çocuklarının kendileri için utanç vesilesi sayıldığı⁴⁴⁷ ve diri diri katledildiği⁴⁴⁸ dönemde çocukları ve torunlarına gayet şefkatli ve merhametli davrandığı görülmektedir. İslam'ın bugün çocuk sevgisi ve yetiştirilmesi ile ilgili

⁴⁴³ Ebû Bekir b. Ebî Âsım eş-Şeybânî, *es-Sünne*, I-II, Thk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, I/156.

⁴⁴⁴ İbn Mâce, *Sünenu İbn Mâce*, (Mevsûatu'l-Hadisi's-Şerif el-Kutubu's-Sitte), Dârü's-Selam, Riyad, 2000, "Ta'biru'r-rüya", 10.

⁴⁴⁵ Müslim, *Hibat*, 13.

⁴⁴⁶ Furkan, 25/74.

⁴⁴⁷ Nahl, 16/58-59.

⁴⁴⁸ Tekvir, 81/8-9.

birikiminin çok önemli bir kısmının Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin üzerinde tatbik olunan şekliyle bize ulaştığı söylenebilir.

4.5. Hz. Peygamber'in Diğer Akrabalarıyla İlişkileri

4.5.1. Sütanneliği ve Süt Kardeşliği

Arapça'da 'rada' kavramı "memeden emmek" anlamına gelmektedir. İstilahta ise, en az dokuz yaşında olan bir kadının sütünün, vakt-i mahsusta bir çocuğun midesine girmesidir. Bu kadın ister bakire, ister ölü, ister hayız görmemiş olsun eşittir.⁴⁴⁹

Henüz doğmadan babasını, çok küçük yaşta annesini kaybederek yetim kalan Hz. Peygamber, geride kalan akrabalarıyla hayatı boyunca iyi geçinmeye çalışmıştır. Yüce Allah Onu "Yetim bulup barındırmıştır."⁴⁵⁰

Ailesinin tek çocuğu olan Hz. Peygamber'in öz kardeşleri olmamakla birlikte siyer kaynaklarındaki rivayetlere göre sütkardeşleri bulunmaktadır.⁴⁵¹

Cahiliye dönemi Arap toplumunun yaygın geleneklerinden birisi de doğan bebeklerin sütanneye verilmesidir. Şehir merkezlerinde bulunan kirli havaya karşılık çöl havasında çocukların sağlıklı büyüebilmeleri ve Arapçayı düzgün konuşan bu yerlerde güzel konuşmayı öğrenmeleri amacıyla Araplardan özellikle de ileri gelen ailelerin çocukları doğumun hemen ardından sekiz-on yaşlarına ulaşınca kadar sütanneye veriliyorlardı. Hz. Peygamberin de doğduktan sonra sütanesi Hz. Halime'ye verilerek dört yaşına kadar onunla kalması bu gelenekten bir yansımadır.⁴⁵²

Cahiliye devrinde görülen çocukların sütanneye verilmesi geleneği İslâmî dönemde kaldırılmamış, hatta Kur'an ayetlerinde sütanneliğine de yer verilmiştir. Kur'an'da "...Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu süttten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki,

⁴⁴⁹ Ragıp İsfehani, *Müfredat fi Garibi'l-Kur'an, Daru'l-Marife*, Beyrut, s. 196.

⁴⁵⁰ Duha, 93/5.

⁴⁵¹ Ömer Çelik, "Kur'an-ı Kerim'de Ehl Kavramı ve Peygamber Aileleri", *Din ve Hayat*, Sayı: 23, Ekim, 2014, 11.

⁴⁵² Mevlânâ Şibli Numanî, *Son Peygamber Hz. Muhammed, Sîretü'n-Nebî*, çev. Yusuf Karaca, İz Yayıncılık, İstanbul 2002, 127.

Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir...’’⁴⁵³ buyurularak anne ve baba kendi aralarında anlaşip çocuklarını sütanneye vermek istediklerinde, onların hak ettikleri ücreti vermek koşuluyla bunu yapabilecekleri belirtilmiştir. Dolayısıyla Kur’an’da sütanneliği, erkeğin nafaka yükümlülüğü kapsamında sütanne tutularak çocukların emzirilebileceklerinin bildirilmesi şeklinde ifade bulmuştur.

Nafakadan bahseden bir diğer ayette “...*O kadınlar sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir...’’⁴⁵⁴* buyurularak kocasından boşanan kadının ücret ya da başka bir konuda çocuğunun babasıyla anlaşmazlığa düşmesi durumunda, babanın çocuğu emzirtmek için başka bir kadın tutabileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda her iki ayet incelendiğinde sütannelik kurumunun daha çok anlaşmazlıkların çözülmesi ve çocuğun beslenmesinin sağlanması maksadıyla kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle sütanneliği Kur’an’da sorunlara çözüm üreten fonksiyona sahip bir kurum olarak zikredilmiştir.

Bununla birlikte süt akrabalığını ifade eden radâ‘ kökünden türeyen sözcükler Kur’an’da on bir yerde geçmekte hadislerde ise yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Hz. Peygamber’in de Hâlime adındaki sütanne tarafından emzirildiği bilinmektedir. Cahiliye devrinden gelen bu tür uygulamalar aileler arasında bir yakınlık kurulmasını temin etmiştir. Fakat süt hısımlığının bir evlilik engeli oluşturması İslâm dinine ait bir hükümdür.⁴⁵⁵ Biz burada Kur’an’da ailevi bir kavram olarak sütanneliğinin geçtiğini ve Hz. Peygamber’in akrabalık ilişkileri bağlamında sütanesi ve kardeşleriyle kurduğu yakınlığı görebiliriz.

Nitekim Hz. Peygamber’in sütanesi ve sütkardeşlerine devamlı surette ihtiram göstererek onlara değer verdiği bilinmektedir. Nitekim bu fikri destekler nitelikteki bir uygulamada Halime bir kıtlık yılında Hz. Muhammed’i ziyarete geldiğinde Hz. Hatice’nin ona kırk koyun ve bir deve verdiği⁴⁵⁶ bilinmektedir.

⁴⁵³ Bakara, 2/233.

⁴⁵⁴ Talâk 65/6.

⁴⁵⁵ Osman Kaşıkçı, “Radâ”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 384.

⁴⁵⁶ Asri Çubukçu, “Halime”, *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 338.

Bir diğerk örnek olay ise Hz. Peygamber'in sütkardeşi Şeyma ile ilgilidir. Şeyma'nın, Hz. Muhammed'in bakımına yardım ettiği ve çok sonraları (630) yılında Hevâzin ve Sakif kabileleriyle yapılan Huneyn Gazvesinde Hevâzin kabilesinden alınan esirler içerisinde bulunduğu bildirilmektedir. Şeyma, kendisini yakalayan askerlere Hz. Peygamber'in sütkardeşi olduğunu ifade ederek kendisini ona götürmelerini istemiştir. Hz. Peygamber doğru söylediğine dair bir delil isteyince ona çocukluk günlerinde omzunu ısırđığını hatırlatır ve hala fark edilen ısırık izini gösterir. Böylelikle kendisini tanıyan Hz. Peygamber çok duygulanmış ve gözyaşlarını tutamamıştır. Ardından ridâsını yere sererek onu oturtmuş ve dilerse kendi yanında kalabileceğini, dilerse kabilesine dönebileceğini belirtmiştir. Müslüman olan Şeyma, kabilesine dönmek talebini iletince Hz. Peygamber ona birçok hayvanla birkaç köle vererek memleketine göndermiştir.⁴⁵⁷

Kur'an'da süt akrabalığı ile ilgili belirtilen bir diğerk önemli husus ise, "...Sizi emziren sütannelerinizi ve süt kız kardeşlerinizle evlenmek size haram kılındı."⁴⁵⁸ ayeti ile süttten dolayı evlenilmesi yasak olanlar, kan bağı nedeniyle yasak olanlarla aynı statüde değerlendirilmesidir. Dolayısıyla bir kimse, kan/soy akrabalığı nedeniyle kimlerle evlenemiyorsa, aynı seviyedeki süt akrabalarıyla da evlenmesi men edilmiştir.

Hz. Peygamber, başta sütannesi olmak üzere süt akrabalarına karşı ömür boyu vefalı davranmış ve hürmet göstermiştir. Resulullâh'ın annesine, sütannesine, karşı şefkat ve kadirşinaslığı, süt annelikten kaynaklanan akrabalık müessesesinin kıymetini şerefleştiren, hakkını teslim eden mükemmel bir yaklaşımdır.

4.5.2. Kölelik ve Cariyelik

İnsanlık tarihinin ilk devirlerinden itibaren görülen kölelik ve cariyelik müessesesinin Hz. Peygamber devrinde de varlığını devam ettirdiğı bilinmektedir. Bununla beraber bu kurumda birçok ıslahata gidildiğı ve böylece köleliğin tedricen kaldırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

⁴⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/161.

⁴⁵⁸ Nisa, 4/23.

Örneğin, bu insanlara iyilikle muamelede bulunulması emredilerek⁴⁵⁹ toplumda onlara karşı uygulana gelen eşitsizlik ve olumsuz tutum engellenmeye çalışılır, köle azat etmenin sarp bir tepeyi aşmak kadar mühim olduğu ifade edilerek⁴⁶⁰ köle ve cariyelerin hürriyetlerine kavuşturulmaları teşvik edilir. Aynı şey Hz. Peygamber için de geçerli olup Hz. Peygamber'in, elinin altında cariyesi olan bir adamın o cariyeye ilim öğrettiği, ona terbiye verdiği sonra da onu azat ettiği ya da kendine eş aldığı takdirde sevabının iki katı olacağını buyurması⁴⁶¹ bunu göstermektedir. Köle azat eden kimsenin, kölenin her uzvuna karşılık kendi uzuvlarından birini de cehennemden kurtardığının müjdelenmesi⁴⁶² de aynı amaca matuftur.

Hz. Peygamber'in Reyhane binti Amr bin Huzâfe ve Mâriye adında cariyelerinin olduğu bilinmektedir. Bunlardan Mâriye, Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in annesidir. Reyhane ise Medineli Yahudi kabilesi Kureyza'ya mensup bir hanımdır. Hicrî 5. yılda bu kabileyle girilen harbin neticesinde, ganimet olarak Hz. Peygamber'in hissesine düşer. Bir süre sonra Müslüman da olan Reyhane'yi Hz. Peygamber nikâhına alarak hürriyetine kavuşturmak ister fakat kendisi cariye olarak kalmayı tercih eder.⁴⁶³

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in iki azatlı kölesinden söz edilir. Bunlar Ümmü Eymen ve Zeyd b. Harise'dir. Her ikisi de İslam öncesinde köleleştirilmiş ancak Hz. Peygamber tarafından azat edilmiş kişilerdir.⁴⁶⁴

Zeyd'in annesi kendi kabilesini ziyarete gittiği zaman yanına henüz çocuk olan oğlunu da almıştı. Fakat yolda önlerini kesen bir grup eşkıya annesinin elinden Zeyd'i kapıp, satmak için Ukaz'a götürmüşlerdi. Orada Zeyd'i satın alan Hatice, Hz. Peygamber ile evlendikten sonra onu kocasına hediye etmişti.⁴⁶⁵

Zeyd, risâlet öncesi Hz. Peygamber tarafından babasıyla beraber gidip gitmemekte serbest bırakıldığında Hz. Peygamber'le kalma tercihinde bulunmuştur.

⁴⁵⁹ Nisa, 4/36.

⁴⁶⁰ Beled, 90/13.

⁴⁶¹ Buhari, Nikâh, VIII:13.

⁴⁶² Müslim, İtk, 21-24.

⁴⁶³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I/316.

⁴⁶⁴ Hamza Aktan, "Hz. Peygamber Döneminde Kölelik Olgusu ve İnsan Özgürlüğüne Kur'ani Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2001, XVI/74.

⁴⁶⁵ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, Darü'l-Fikr, Beyrut 1996, II/609.

Bunun üzerine Hz. Peygamber onun elinden tutarak Kureyş'ten bir topluluğun yanına gidip “varis olarak da mevrûs olarak da bunun oğlum olduğuna şahit olunuz!” şeklindeki sözüyle onu evlat edinmiştir.⁴⁶⁶ Asil bir kabileye mensup bir Arap olan Zeyd b. Harise'nin bile köleleştirilmesi, İslam öncesi Arap toplumunun kölecilik konusunda ne denli katı bir tutum içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Cariyelerin Cahiliye Araplarında mehir olarak verilmesi de bir gelenektir. Bu uygulama da Hz. Peygamber tarafından devam ettirilmiştir. Nitekim rivayetlerde, Safiye'yi azat edip hürriyetini ona mehir sayarak nikâh kıydığı belirtilen Hz. Peygamber'in, hizmetindeki Rezine isimli bir hanımı ayrıca Safiye'ye cariye olarak verdiği de rivayetler arasındadır.⁴⁶⁷

Dolayısıyla Hz. Peygamber, peygamberliği döneminde hiçbir nedenle hiçbir kimseyi köle yaparak mevcut kölelerin arasına yenilerini katmamıştır. Diğer taraftan elindeki köleleri de hür kişiler statüsüne yükselterek mevcut kölelerin tasfiyesini kendi mülkiyet alanında gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber bu davranışıyla Kur'an tarafından ortaya konulan kölesiz bir toplum oluşturma projesini o günün şartlarında başarıyla uygulamıştır.

4.5.3. Evlat Edinme

Nesebi belli olsun veya olmasın başkasına ait olan bir çocuğu kendi çocuğu olarak kabul etme anlamına gelen ‘evlat edinme’ geçmiş toplumlarda ve günümüzde karşılaşılan sosyal ve hukuki bir gerçekliktir.

Arap dilinde evlat edinme karşılığında kullanılan tebennî, “oğul” anlamındaki “ibn” sözcüğünden türemiş olup “oğul edinme”⁴⁶⁸ anlamına gelmektedir. Evlat edinme kurumunun var olduğu hemen her toplumda görüldüğü üzere eski Arap toplumunda da yalnızca erkek çocuklar evlatlık alındığından bu durum tebennî kelimesiyle ifade bulmuştur. Kız çocuklarının evlât edinilmesi ise daha sonraki dönemlerde görülen bir hadisedir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Vecdi Akyüz; Ergin Nihat. “Asr-ı Saadet'te Kölelik ve Cariyelik”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, ed. Vecdi Akyüz, Beyân Yayınları, İstanbul, 2006, IV, 177.

⁴⁶⁷ Koçak, agm, 259.

⁴⁶⁸ Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, *Mefatihu'l-Gayb, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye*, Beyrut 1990, IX/165.

⁴⁶⁹ Mehmet Akif Aydın, “Evlat Edinme”, *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 527.

İslâmiyetin ilk yıllarında eski geleneğin devamı niteliğinde bir süre korunarak sürdürülen evlatlık kurumu Medine döneminde indirilen, “...*Yine evlatlıklarınızı da öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır. Bu, sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözünüzdür...*”⁴⁷⁰ mealindeki ayetle kaldırılmış, ardından gelen, “...*Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu, Allah katında daha (doğru ve) adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır...*”⁴⁷¹ ayetiyle de evlatlıkların evlat edinenlere değil asıl babalarına nispet edilmesi emri gelmiştir. Ayetteki ifadelerden hareketle İslâm ailesinde evlatlık kurumuna yer verilmediği ve bunun sunî bir ilişki olarak kabul edildiği görülmektedir.

Daha küçük yaşlardayken Hz. Peygamber’in hizmetine verilen ve tam on yıl ona hizmet eden Hz. Enes’in, Hz. Muhammed’in insanların en güzel ahlaklısı olduğunu, kendisine bir defa bile “öf” demediğini, yaptığı bir şey için “*Niçin böyle yaptın?*” diye sormadığı gibi yapmadığı bir şey sebebiyle de “*şöyle yapsan olmaz mıydı?*” siteminde bulunmadığını bildirmesi Hz. Peygamber’in kimsesiz çocuklara yönelik yüce ahlakının ve hoşgörüsünün bir göstergesidir.⁴⁷²

Hz. Peygamber’in şahsında evlatlık kurumuna İslamiyet’in bakış açısını gösteren bir diğer uygulama ise Zeyd bin Harise’nin eşi Zeynep’e ilişkindir. Ayette, “*(Ey Muhammed) Hani sen Allah’ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, “Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah’tan sakın” diyordun. İçinde, Allah’ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekimene Allah daha lâyıktı. Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda müminlere bir zorluk olmasın. Allah’ın emri mutlaka yerine getirilmiştir.*”⁴⁷³ buyurulmaktadır. Ayetteki ifadelerden hareketle evlatlıkların boşadığı kadınlarla müminlerin evlenmesinde bir sakınca olmadığının ifade edildiği görülür.

⁴⁷⁰ Ahzab, 33/4.

⁴⁷¹ Ahzab, 33/5.

⁴⁷² Ebû Dâvud, Edeb/1.

⁴⁷³ Ahzab, 33/37.

Dolayısıyla Hz. Peygamber, cahiliye döneminin iki kötü geleneğini ortadan kaldırmıştır. Bunlardan ilki, toplumdaki fakirlerin soylulara denk olmayacağı, onlarla evlenemeyeceği şeklindeki çarpık anlayıştır. İkincisi ise evlatlığın boşanmış veya dul kalmış karısıyla evlenememe geleneğidir. Allah Teâlâ, evlat edinme sebebiyle evlat oldukları iddia edilenleri gerçek evlatlar olarak kabul etmediğinden Zeyd, bu ayetin nüzulünden sonra Zeyd b. Harise şeklinde öz babasına nispet edilerek çağrılmaya başlanmıştır.



SONUÇ

Kur'an'da aile kurmanın asıl amacı, huzurun sağlanması ve sevgi-merhamet temeline dayanan bir ilişkiyle mutluluğun temin edilmesi olarak belirlenir. Allah, aile yuvasını insanların huzur bulacakları bir yer kılmıştır.

Çalışma konumuz açısından aileye ilişkin konularda Kur'an'ın indiği dönem Arap toplumunun kültürel yapısına uygun bir dil ve yöntem kullandığı görülmektedir. Bu noktada zaman zaman Kur'ani hükümler çerçevesinde Hz. Peygamber uygulamasıyla İslam toplumunun şekillenmesi sağlanmış, zaman zaman da dinen bir sakınca olmadığı anlaşılan geleneklerin sürdürülmesi temin edilmiştir. Hiç şüphesiz Kur'an merkezli uygulamalar farklı dönem, toplum ve coğrafyalarda muamelât alanına yönelik yeni ihtiyaçlarla birlikte yeniden gözden geçirilerek İslam toplumlarına hatta insanlığa sunulmalıdır.

Aile de bu uygulama alanlarından biridir. Gerek aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumlulukları noktasında hukukî anlamda, gerek eş ve çocuklara davranış biçimleri noktasında ahlaki ve psikolojik anlamda Kur'an'da zikredilen ayetler önem arz etmektedir. Bu noktada Kur'an, aile fertlerine önemli haklar vermenin yanı sıra aile mutluluğunu sağlamaya yönelik sorumluluklar da yüklemiştir. Aile fertleri bu ortak sorumluluğun farkında olmalı ve Allah'ın huzurunda ailenin sorumlulukları çerçevesinde hesap vereceklerinin şuuruna vararak aile içi huzuru temin etmek amacıyla ellerinden gelen gayreti göstermelidirler.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda farklı sıkıntılarla karşı karşıya olan Müslüman aile yapısı aslında Hz. Peygamber modelinde yeniden şekillendirilebilir. Bu noktada Kur'an'ın ekseninde Hz. Peygamber'in rehberliğinde yol gösterdiği gibi eşlerin farklı konularda istişareye açık olmaları, bir sevgi göstergesi olarak da nitelendirilen hanımlara yardım konusu, hanıma yönelik uyarıların dozajının iyi ayarlanması ve kalp kırıklıklarının önüne geçilmesi, sevgi, şefkat ve hoşgörünün esirgenmemesi başlıca çözüm yolları olarak gösterilebilir.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden aile kurumuna ilişkin Kur'an-ı Kerîm'de birçok ayetin nazil olduğu ve İslam toplumunun aile yapısına yönelik ilkesel bazda öneri ve emirlerde bulunulduğu görülmektedir. Bunlar arasında geçmiş peygamberlerin örnek aile hayatları, örnek kadınlar, eşlerin birbirlerine ve

çocuklarına karşı sorumlulukları, evlilik, boşanma ve Hz. Peygamber'in ailesine yönelik ayetler olmak üzere pek çok konunun bulunduğu söylenilebilir. Bu çerçevede Kur'an'ın öğüt ve ilkelerine göre yapılandırılacak bir aile yapısında haksızlık ve sorumsuzluk gibi etkenlerin ortadan kalkacağını söylemek mümkündür.



KAYNAKLAR

- Acar, H. İ., (2010) “Talak”, **DİA**, 39, 496.
- Afzalurrahman, (1990),**Siret Ansiklopedisi**, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Ahmed, E., (1993).**Kadın ve Sosyal Adalet**.(Çeviren: M. Çiftkaya).İstanbul: Beyan Yayınları.
- Akgül, M., (2011) “Hz. Peygamberin(SAV) Eşleriyle İlişkisi”.**Diyanet İlmî Dergi**, 51(2), 96.
- Akpınar, A., “Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber’in Örnekliliği”.**Diyanet İlmî Dergi**, 45 (1), 15.
- Akpınar, A.,(2011). **Kur’an’a Göre Ailevî Problemler ve Yaşanabilir Çözümleri**. Kur’an’da Aile Sempozyumu, İzmir.
- Akyüz, V., (2006). Asr-ı Saadet’te Hz. Peygamber’in Aile Hayatı ve Evlilikleri.V. Akyüz (Editör).**Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam**.İstanbul: Beyân Yayınları, 397-400.
- Akyüz, V., Ergin N. (2006) Asr-ı Saadet’te Kölelik ve Cariyelik.V. Akyüz (Editör).**Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam**. İstanbul: Beyân Yayınları, 177.
- Ali el-Hafif, (1990),**el-Mülkiyetü Fi’ş-Şeriatî’l-İslâmiyye**.Beyrut: Dâru’n-Nehezati’l-Arabiyye.
- Altuntaş, H., Şahin, M., (2006),**Kur’an-ı Kerim Meâli**. (1. Baskı).Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Apaydın, Y., (2007). **İslam Hukukunda Aile, Günümüzde Aile**. Uluslararası Aile Sempozyumu, İstanbul.
- Apaydın, Y., (2000). “Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikâhı Uygulaması”.**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (9), 372-373.
- Arıkan, A. (2015). **Kur’an’a Göre Aile Saadetini Oluşturan Temel Unsurlar**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arslan, A. (2012).**Yeni Bir Sosyal Dünya İçin: Eve Dönüş**. Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu (SEKAM), İstanbul.

Asım Efendi. (2014).**Kamus Tercümesi**. (Çev. M. Koç, E. Tanrıverdi). İstanbul. T.Y.E.K. Yayınları.(Eserin orijinali 1304’de yayımlanmıştır).

Aslantürk, Z., Tayfur, A., (2000),**Sosyoloji**. (Yedinci Baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Atar, F. (2007) “Nikâh”.**DİA**, İstanbul, (33),112.

Ateş, S., (1997),**Kur’an Ansiklopedisi**. (Birinci Baskı). İstanbul: Kuba Yayınları.

Ay, M. E. (1994) “Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkileri”.**Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, (1),163.

Aydın, M. A. (1989). “Aile”.**DİA**, 2, 199.

Aydın, M. A. (1995) “Evlat Edinme”, **DİA**,11, 527.

Aydın, M., (1991),**İlk Dönem İslam Toplumu Şekillenışı**. (Birinci Baskı).İstanbul: Pınar Yayınları.

Ayhan, R., (1995),**Ailenin Hukuk Kılavuzu**.İstanbul:Seha Neşriyat.

Azimli, M.(2003). “Hz. Âişe’nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması”.**İslami Araştırmalar Dergisi**, 16 (1), 29.

Bardakoğlu, A. (1997). “Hak(Fıkıh)”.**DİA**, 15, 150.

Bayraklı, B., (2013),**Kur’an Tefsiri**, (İkinci Baskı)İstanbul: Bayraklı Yayınları.

Bedrüddin el- Aynî, (2004), **Remzü’l- hakâik Şerhu Kenzi’d- dekâik**, Beyrut.

Belâzurî, (1996), **Ensâbu’l-Eşraf**,Beyrut: Darü’l-Fikr.

Berkay, F. (1990). **Sosyal Değişme ve Türk Ailesi**.I. *Aile Şurası Bildirileri*, Ankara.

Bilgiseven, A. K., (1982),**Sosyal İlimler Metodolojisi**.İstanbul: Filiz Kitabevi.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. (1987).**el-Câmi'us-Sahîh(Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi)**. (Çev. M. Sofuoğlu). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Buladı, K., (2013), **İslâm Işığında Âilede Huzurlu Yaşam**.İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Canan, İ. (1997). **H. İbrahim'den Kur'anî Mesajlar.1. H. İbrahim Sempozyumu Bildirileri**, Şanlıurfa.

Cevad Ali, (1980), **el-Mufassal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam**. Beyrut.

Cevherî, İsmail b. Hammâd. (1984).**es-Sihah Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye**.(thk. A. A. Attâr). Beyrut:Dâru'l-İlm

Cin, H., (1988),**Eski Hukukumuzda Boşanma**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Cin, H., (1988), **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Çağrı, M. (1997) "Hak", **DİA**, 15, 138.

Çağrı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S., Karaman, H., (2003), **Kur'an Yolu Tefsiri**. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Çelik, Ö. (2014). "Kur'an-ı Kerim'de Ehl Kavramı ve Peygamber Aileleri".**Din Hayat**, (23), 11.

Dağcı, Ş. (1999). "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I(Sürekli Evlenme Engelleri)".**Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 39,190-191.

Derze, İ., (1998),**Kur'an'a Göre H. Peygamber'in Hayatı**.(Çev. M. Yolcu), İstanbul: Ekin Yayıncılık.

Devellioğlu, F., (1970), **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedisi**, Ankara: Körfez Yayınları.

Dirik, M. (2015). "İslâm Aile Hukukuna Göre Evlenmede Eşler Arasında Denklik".**İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**. (26), 243-244.

Doğan, M., (2003), **Kur'an, Peygamber ve Toplum**. Konya.

- Döndüren, H., (2004),**Delilleriyle Aile İlmihali**.İstanbul: Erkam Yayınları.
- Duman, M. Z. (2001). “Kur’an-ı Kerim’de Ehl-i Beyt”. **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. (11), 38.
- Duman, Z. (1991). “Ailede Çocuk Eğitimi ve Lokman Hekim’in Oğluna Nasihatlerinin Düşündürdükleri”, **Diyanet Dergisi**, 27 (3), 110-116.
- Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi., (1990),**Mefatihu’l-Gayb**. Beyrut: Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye.
- Ebu Bekr Cessas., (1989), **Ahkamü’l-Kuran**. (Çev. M. Güngör).Ankara: Elif Matbaası. (Eserin orijinali 1335’te yayımlanmıştır.)
- Ebu Dâvûd, (2000),**Sünenu Ebî Davud, Mevsûatu’l-Hadîsi’ş-Şerif el-Kutubu’s-Sitte**. Riyad: Dârü’s-Selam.
- Ebü’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman Heysemi, (1967),**Mecmaü’z-zevaid ve menbaü’l-fevaid**.Beyrut :Dârü’l-Kitâbi’l-Arabi.
- el-Bagavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes’ud el-Ferra eş-Şafii, (1967),**Meâlimu’t-Tenzil: Tefsiru’l-Bagavî**, Riyad: Darusselam.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Endülüsî, (1995)**el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’an**,(thk. Sıdkı Muhammed Cemil-İrfan el-Aşşâ’), Beyrut: Dârü’l-Fikr,.
- Eren, Ş. (2016). **Aile ve Çocuk Eğitimi**, Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı, Iğdır.
- Erkal, M., (1983),**Sosyoloji (Toplubilim)**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Ersöz, R. (2016). “Kur’an’a Göre “Hakk” ve “Adalet” Kavramları Bağlamında İslâm Toplumunun İctimâî Değerleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 8(2), 7-14.
- Erul, B. (2010). **Hz. Peygamber’in Öğretisinde Aile, Küreselleşen Dünyada Aile**. 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara.
- Fahreddin er-Razi, (1993),**Mefatihu’l-Gayb**, Ankara: Akçağ Yayınları
- Fayda, M. (2000).“İfk Hadisesi”, **DİA**, 21,507.

Feyizli, H. T. (2010). “Kur’an’da Aile Hukuku”, **İslam Araştırmaları**, 3 (1), 44-49.

Görgülü, H. A.(2003).“Eşlerin Hak ve Vazifeleri Bağlamında İslam Hukukçularının Kur’an’da Geçen Ma’ruf Kavramı Hakkındaki Görüşleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 10(1), 57-60.

Görgülü, Ü.(2010) “Eşler Arası İlişkide Kur’an’ın Ortaya Koyduğu Bazı Temel İlkeler”, **Kur’an ve Kadın Sempozyumu**. Ankara.

Güler, Z., (2004) **40 Hadiste Kadın ve Âile**. İstanbul: Uysal Yayınları. Güler, Zekeriya, *Hz. Peygamber Toplum ve Âile*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

Güneş, A.(2004) “Kur’an ve Sünnette Aile Birliğinin Korunması”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 21.

Güngör, M.(1996)“Kur’an-ı Kerim’de Hz. Lokman”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,(35).

Harman, Ö. F.(2000) “İmran”, **DİA**, 22.

Harman, Ö. F.(2004)“Meryem”, **DİA**, 29.

Hasipek, S.(1990)“**Ailenin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısında Kadının Yeri ve Önemi**”, I. Aile Şurası Bildirileri, Ankara.

Hatiboğlu, İ.(2008). “Sa’d b. Ebû Vakkâs”, **DİA**,35.

Heysemî,(1967)**Mecma’u’z-zevâ’id**, Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabi.

Hökelekli, H.(1983)**Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa.

İbn Abdülber en-Nemerî, **el-Kâfi fî fıkhî ehli Medîneti’l-Mâlikî**.(1980) Riyad :nşr.(M. Muhammed Uhayd el-Morîtânî), 2.

İbn Abdilberr, **el-İstîâb fî Ma’rifeti’l-Ashâb**, Kahire, Dâru Nehdati Mısır.1-4

İbn Hanbel.,(2000)**el-Müsned**, **Mevsûatu’l-Hadîsi’s-Şerif el-Kutubu’s-Sitte**.Riyad:Dârü’s-Selam Yayıncılık.

İbn Hişam,(1981).**es-Sîretü'n-Nebeviyye**.(thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî Abdülhâfız Şelebî), Beyrut.

İbn Kesir,(1993).**Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm**. Çeviren, Bekir Karlığa; Bedreddin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Mâce.,(2000)**Sünenu İbn Mâce**. (Mevsûatu'l-Hadisi's-Şerif el-Kutubu's-Sitte), Riyad: Dârü's-Selam.

İbn Manzur.,(1956)**Lisânu'l-Arab**.Beyrut :Daru Sadır.

İbn Sa'd.,(1958)**Tabakat**, Beyrut: Daru Sadır.

İbn-i Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmadüddin İsmâil b. Ömer, (1992), **Kasasu'l-Enbiyâ**,Beyrut:Müessesetu Ebî't-Tayyib li's-Sekâfe.

İbnü'l-Esîr.,(1986)**el-Kâmil fi't-Tarih**. Beyrut:Bahar yayınları.

İsrafilova, F.(2006). “**Kur'an'ın Anlatımıyla Aile Hayatı**”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.

Kandemir, M. Y.,(2010),**Mutlu Bir Yuva İçin**, İstanbul:Tahlil Yayınları.
Karaman, H. vd., (2007)**Kur'an Yolu**.Ankara: DİB(Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları).

Karaman, H.,(2010),**Evlilik**, İstanbul:İz Yayınları.

Karaman, H.,(1996),**Mukayeseli İslam Hukuku**, İstanbul: Nesil Yayınları.

Karapıçak, R.(2006) “**Tefvîz-i Talak**”.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kasapoğlu, A. H.(1963).“Cennetle Müjdelenen On Zâttan: Sa'd bin Ebî Vakkâs”.**Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**,2 (3-4).

Kasapoğlu, A.(2014). “Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram. “Sükûn” -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim-“, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, (4),85.

Kasapoğlu, A.,(2017),**Kur'an Psikoloji Atlası, Çocuklar ve Gelişim Psikolojisi**.(Birinci Baskı),İstanbul:Gece Kitaplığı Yayınları.

Kaşıkcı, O., (2007),“Radâ”, **DİA**, İstanbul.

Kılavuz, M. A.,(2005) “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”.**Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 4 (2), 14.

Kılıç, S.,(2006),**Sorumluluk Bilinci ve Kur’an’da Sorumluluk Alanları, Kur’an-ı Kerim’de Mesuliyet**, İstanbul:Ensar Neşriyat.

Koçak, Z. C.,(2017). “İslam Öncesi Arap Aile Yapısının Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi”.**Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 4 (7), 243.

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Endülüsî.,(2005).**el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’an**. Thk. Muhammed İbrahim el-Hıfnâvî, Mahmud Hâmid Osman. Kahire: Dâru’l-Hadîs.

Mâlik b. Enes,(1981).**Muvatta**,(çev. A. M. Büyükçınar ve diğ.), İstanbul.Al-Tuğ Yayınları.

M. Mustafa Şelebî,(1977).**Ahkâmü’l-üsre fi’l-İslâm**, Beyrut.

Mevdudî, Ebu’l-Ala,(1996).**Tefhimu’l-Kur’an**, (çev. M. H. Kayani-Y.Karaca-İ. Bosnalı),İstanbul. İnsan Yayınları.

Muhammed H., (2003).**İslam Peygamberi**,(çev. S. Tuğ), Ankara.Yeni Şafak.

Müslim, Ebü’l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâburî Müslim b. el-Haccac.(1955).**el-Câmi’us-Sahîh**, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabi.

Nesâî,(1930),**Sünenü Nesai**, Beyrut: Dâru’l-Fikr.

Nesai, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb,(1991).**Sünenü’l-kübra**,(thk. Abdülgaffar Süleyman Bündari, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasan), Beyrut. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Okutan, A.,(1991). “İslam Dini ve Aile”.**Diyanet Dergisi**,17 (2).

Ozankaya, Ö.,(1996),**Toplum Bilim**, İstanbul: Cem Yayınları.

Özarlan, S. “İslâm’ın Aile Hayatına Verdiği Değer”.**Diyanet İlmî Dergi**, 40.(2),22.

Özbek, A.,(2010).“**Ailede Dini Sorumluluk Eğitimi**”.*Aile ve Eğitim(Tartışmalı İlmî Toplantı)*, İstanbul.

Öztürk, L., “Şeyma”(2010), **DİA**, İstanbul, 49.

Ragıp İsfehani, (tsz).**Müfredat fi Garibi'l-Kur'an**. Beyrut: Daru'l-Marife.

Sâbûnî, M. A., (1995).**Safvetü't-Tefâsîr**.(çev: S. Gümüş, N. Yılmaz), 1-7, İstanbul. Ensar Neşriyat.

Savaş, R. (2006).“**Hz. Muhammed'in Çok Evliliğinin Siyasî Boyutu**”.Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VII. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Editör, İsmail Yakıt, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta.

Sıba, M.,(2008).**Âile Ahlakımız**. (Çev. A. Porsnak).İstanbul. Beka Yayınları.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi.(1990). İstanbul: Risale.

Şahin, H.(2009). “Kur'an'da Aile İçi Eğitim: Lokman Suresi Örneği”.**Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,(22).

Şeybânî, Ebû Bekir b. Ebî Âsım, **es-Sünne**, I-II, (Thk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî), Beyrut. el-Mektebetü'l-İslâmî.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, **el-Mü'cemü'l-Evsat**.(Thk. Tarık b. İvazullâh), Kahire. Dârü'l-Haremeyn.

Taberi, Ebu Cafer ibni Muhammed b. Cerir,(2006),**Camîu'l Beyan fi Tefsiri'l Kur'an** . İstanbul: Hikmet nşr.

Teyfurov, M.”(2014). Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı”.**İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,4 (3).

Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, **Câmiu's-Sahîh**,(thk. Ahmet Muhammed Şakir), Kahire.

Türcan, T. (2010) “Şura”, **DİA**, 39, 230-231.

Tütün, S., (2012), **Kur'an'da Peygamber Aileleri**, İstanbul: Kayhan Yayınları.

Uğur, M. (1994). **Asrı Saadette Sosyal Hayat, Bütün Yönleriyle Asrı Saadette İslam**,(Hazırlayan: V. Akyüz).İstanbul: Beyan Yayınları.

Ulvan, A. N., (1994), **İslam'da Aile Eğitimi**: Kombassan Yayınları.

Ünal, İ. H. (2010). **İslam Düşüncesinde Ailenin Dini Temelleri, Küreselleşen Dünyada Aile**.2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara.

Ünal, İ. H. (2004). "Kur'an'da Aile Kurumu".**Diyanet İlmî Dergi**, 15 (2), 20.

Varol, R., (2002), **Aile Hayatımız**, İstanbul: Denge Yayınları.

Yalçınkaya, N. (2013). **20. Yüzyıl Başlarında İslam Hukukunda Talâk (Boşama) Tartışmaları -Ahmed Muhammed Şakir ve Zâhid el-Kevserî Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

Yaşaroğlu, M. K. (2001). "Kasas Suresi".**DİA**, 24, 536.

Yavuz, K., (1983),**Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7-12 yaş)**,Ankara: DİB Yayınları.

Yazır, M. H., (1996),**Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul: Zafer Matbaası.

Yeniçeri, C., (2009),**İslâm Âilesi ve Ev İdaresi**, İstanbul: Çamlıca Yayıncılık.

Yıldırım, S. (2006). **Hz. Peygamberin Hanımlarından Ümmü Seleme ve Kişiliği**", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

Yıldız, K. (2009). "Sorumluluk".**DİA**, 37, 380.

Yılmaz, M. K., (1994),**Kur'an Âilesi**, Şanlıurfa: Hilal Yayınları.

Yiğit, İ., (1991),**İslâm Tarihi**, İstanbul: Kayhan Yayıncılık.

Zeynep, A., (2006), **Âile Bilinci**, İstanbul: Düşün Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı :ÖRNEK, TAŞDEMİR, Güler
Uyruğu :T.C
DoğumTarihiveYeri :10/01/1982 BATMAN
Telefon :0 506 323 37 86
Faks :0 432 388 25 55
e-mail :dicleyim72@hotmail.com



Eğitim

Derece	EğitimBirimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	İlahiyat	2008

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
12	VAN / ERCİŞ	Kur'an Kurs Öğreticisi

Yabancı Dil



VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

24/07/2019

Tez Başlığı / Konusu:

KUR'AN'DA TÜM FENOMENLERİYLE AİLE

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 111 sayfalık kısmına ilişkin, 24/07/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TURNİTİN intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %17 (on yedi) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

...../...../2019

Adı Soyadı : Güler ÖRNEK TAŞDEMİR

Öğrenci No :

Anabilim Dalı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Programı :

Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN
Prof. Dr. Hayati AYDIN

24/07/2019

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR

...../...../2019

Doç. Dr. Bekir KOCLAR
Enstitü Müdürü

B. Koclar